

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

***KRAJNÍ NOUZE A NUTNÁ OBRANA
V ČESKÉM A ZAHRANIČNÍM
TRESTNÍM PRÁVU***

Rigorózní práce

Mgr. Tomáš Vlček

Plzeň, 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra trestního práva

Trestní právo

***KRAJNÍ NOUZE A NUTNÁ OBRANA
V ČESKÉM A ZAHRANIČNÍM TRESTNÍM
PRÁVU***

Rigorózní práce

Mgr. Tomáš Vlček

Plzeň, 2019

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Plzeň, duben 2019

.....

Tomáš Vlček

Obsah

1. Úvod	1
2. Protiprávnost jako znak trestného činu	4
3. K okolnostem vylučujícím protiprávnost obecně	10
4. Krajiní nouze a nutná obrana de lege lata	15
4.1 Základní vymezení krajiní nouze a nutné obrany	15
4.2 Krajiní nouze v platném českém právu	16
4.2.1 Jednotlivé podmínky krajiní nouze	17
4.2.2 Exces z krajiní nouze	30
4.3 Nutná obrana v platném českém trestním právu	31
4.3.1 Jednotlivé podmínky nutné obrany	33
4.3.2 Exces z nutné obrany	53
4.3.3 Vzájemný útok	56
5. Omyly o krajiní nouzi nebo nutné obraně	59
5.1 Omyly skutkové o krajiní nouzi či nutné obraně	59
5.2 Omyly právní o krajiní nouzi nebo nutné obraně	62
6. Krajiní nouze a nutná obrana ve vybraných zahraničních právních úpravách	64
6.1 Německá právní úprava krajiní nouze, nutné obrany a souvisejících institutů	64
6.1.1 Krajiní nouze (ospravedlňující krajiní nouze)	66
6.1.2 Exkurs: omlouvající nouze	76
6.1.3 Nutná obrana	78
6.2 Slovenská právní úprava krajiní nouze a nutné obrany	85
6.2.1 Krajiní nouze ve slovenském trestním právu	86
6.2.2 Nutná obrana ve slovenském trestním právu	90
6.3 Srovnání české, německé a slovenské právní úpravy krajiní nouze a nutné obrany	93
7. Zhodnocení platné právní úpravy krajiní nouze a nutné obrany, návrhy de lege ferenda a závěr	97
Použitá literatura a další zdroje:	101
Resumé / Summary / Zusammenfassung	106
<i>Resumé</i>	106
<i>Summary</i>	109
<i>Zusammenfassung</i>	112

1. Úvod

Jako téma své rigorózní práce jsem si vybral problematiku krajní nouze a nutné obrany, tedy klasických okolností vylučujících protiprávnost, které mají své stabilní místo v trestněprávní teorii i praxi, a samozřejmě i v trestních zákonech.

Okolnosti vylučující protiprávnost mají velký význam pro správné fungování trestního práva, pro splnění jeho účelu, naplnění požadavku spravedlnosti a proporcionality trestního práva a trestní represe, a to z hlediska podmínek, které se vyžaduje pro naplnění znaků trestného činu. V tomto ohledu je nutno zmínit i zásadu subsidiarity trestní represe, ekonomie trestní hrozby a uplatňování trestní odpovědnosti jako ultima ratio ve smyslu § 12 odst. 2 trestního zákoníku (dále jen TrZ).

Je jistě nezbytné, aby významněji společensky škodlivá jednání byla sankcionována jako trestné činy. Za tím účelem je nezbytné s ohledem na zásadu zákonnosti trestního práva popsat v trestním zákoně znaky takového jednání, tedy znaky skutkových podstat jednotlivých trestných činů. Takové činy, které tyto znaky naplňují, jsou pak zpravidla skutečně natolik společensky škodlivé, že je zapotřebí na ně reagovat i formou trestní represe. Nicméně pod takto obecně vymezená jednání mohou spadat i činy, které za určitých okolností společensky škodlivé nejsou, naopak jsou často společensky prospěšné, třebaže navenek vykazují znaky trestného činu. To je i případ okolností vylučujících protiprávnost, které představují určitý korektiv trestní represe.¹

Okolnosti vylučující protiprávnost znají v různých podobách v podstatě všechny právní řády na světě. Ne vždy jsou upraveny přímo zákonem, což ani v českém trestním právu nelze říci o všech

¹ BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 1.

okolnostech vylučujících protiprávnost, které jsou trestněprávní teorií i praxí uznávány.

Krajní nouze a nutná obrana jsou typickými reprezentanty okolností vylučujících protiprávnost. České trestní právo je již tradičně vymezuje přímo v zákoně, neboť u těchto okolností nejspíše cítí vyšší potřebu upravit jejich podmínky a meze a odlišit je tak od situací, které již nelze považovat za akceptovatelné z hlediska souladnosti s právem. Právní úprava krajní nouze i nutné obrany se určitým způsobem vyvíjela, a to zejména pokud jde o vnímání přiměřenosti nutné obrany zákonodárcem i soudní praxí. Zároveň je zajímavé porovnávat českou právní úpravu těchto institutů s úpravami platnými v jiných právních řádech, kde se můžeme setkat s určitými odlišnostmi zejména ve vymezení podmínek, za nichž je jednání osoby kryto ať už krajní nouzí, nebo nutnou obranou.

Cílem mé práce je jednak provést poměrně detailní rozbor platné právní úpravy obou zmíněných institutů v českém trestním právu, tj. analyzovat ustanovení § 28 a 29 TrZ z pohledu samotného znění zákona, ale také z pohledu trestněprávní nauky a z pohledu soudní praxe. Dále se věnuji rozboru vybraných zahraničních právních úprav krajní nouze a nutné obrany, konkrétně úpravy německé a slovenské. Jak německé, tak slovenské právo je nám blízké. Všechno jsou to právní řády založené na kontinentální právní kultuře, zároveň je třeba dodat, že čeští i slovenští autoři byly a jsou do určité míry ovlivněni německou trestněprávní naukou, zejména pokud jde o nauku přelomu devatenáctého a dvacátého století a první poloviny dvacátého století, kdy německá i československá teorie trestního práva vykazovaly podobné přístupy a koncepce. Během druhé poloviny dvacátého století sice došlo v německém trestním právu k určitému posunu chápání trestného činu a trestní odpovědnosti, přesto je nám německé pojetí stále velice blízké, a zároveň může být i díky zmíněnému vývoji na německé straně poměrně inspirativní. Slovenská právní úprava

je nám blízká zase z toho důvodu, že do značné míry navazuje na původní československé trestní právo a trestní zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Nicméně zajímavé je sledovat jistý vývoj i v právní úpravě institutů krajní nouze a nutné obrana a porovnat ji s aktuální českou trestněprávní regulací.

Výsledkem mého snažení by mělo být jednak zhodnocení platné české právní úpravy krajní nouze a nutné obrany, a to i v porovnání se zmíněnými zahraničními úpravami, a také formulace případných návrhů *de lege ferenda*, tj. návrhů na možnou novelizaci současného zákonného vymezení obou institutů, případně na zavedení dalších, souvisejících institutů.

K realizaci uvedeného cíle využiji zejména metody juristické, analyticko-deduktivní, metody popisné i metody kompilační a komparativní.

2. Protiprávnost jako znak trestného činu

Trestný čin vymezuje § 13 odst. 1 TrZ, podle kterého je trestným činem protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v tomto zákoně.

Protiprávnost je prvotní předpoklad trestnosti činu. Jen čin, který je protiprávní, může být zároveň trestný s tím, že jen relativně úzká skupina protiprávních činů tvoří činy trestné. To souvisí i se zásadou subsidiarity trestní represe, podle které se trestní odpovědnost má vyvozovat jen v případě tak závažných, resp. společensky škodlivých činů, kde již prostředky jiných právních odvětví k ochraně příslušného právního statku (zájmu) nepostačují. Tuto zásadu vymezuje § 12 odst. 2 TrZ a měla by platit i pro samotného zákonodárce, jenž by při rozhodování o případné kriminalizaci určitého jednání měl princip subsidiarity trestní represe a ekonomie trestní hrozby respektovat.

Hovoříme-li o protiprávnosti, má se tím na mysli nesoulad jednání s právní normou, resp. právními normami. Obecně tedy protiprávnost znamená chování nebo stav, který je v rozporu s právem, přičemž protiprávnost je základem trestného činu, jelikož trestný čin je spáchán tím, že jednání pachatele porušilo zákaz obsažený v normách trestního práva hmotného a zároveň nejsou splněny podmínky některé z okolností vylučujících protiprávnost.²

Je přitom nezbytné vycházet z právního řádu jako celku, nejen z trestních zákonů. To, že čin vykazuje znaky trestného činu stanovené v trestním zákoně (tj. v trestním zákoníku, v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže nebo v zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob), jen indikuje protiprávnost, ale byť se v takovém případě zpravidla o protiprávní čin jedná,

² Srov. BURDA, E. *Nutná obrana a ďalšie okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 2.

nezaručuje ji. Je řada jednání, která je možno podřadit pod některou ze skutkových podstat trestných činů vymezených v trestním zákoníku, nicméně jsou to jednání za určitých okolností dovolená, někdy dokonce i příkázaná jiným zákonem nebo na základě (jiného) zákona.

V této souvislosti lze zmínit německou trestněprávní nauku, podle které patří protiprávnost vedle skutkové podstaty (objektivní a subjektivní) a vedle viny do třístupňové struktury trestného činu. Je-li naplněna skutková podstata, většinou je dána i protiprávnost činu a je porušen či ohrožen zájem, k jehož ochraně příslušné ustanovení o trestném činu směřuje. Protiprávnost je tu vnímána jako typové bezpráví (*Unrecht*).³ To však nestačí ke stanovení protiprávnosti daného činu, neboť, jak již bylo naznačeno, jsou jednání, která obvykle sice protiprávní jsou (a zároveň jde podle trestního zákona o jednání trestná), ale výjimečně mohou být (a také jsou) v souladu s právem. Zákaz plynoucí z trestní normy může být v konkrétním případě anulován jinou (zvláštní) právní normou, jež dané jednání dovoluje. Tato zvláštní norma obsahuje jednak formální znak, což je vymezení výjimky z pravidla protiprávnosti jednání, které jinak vykazuje znaky skutkové podstaty, a tím jsou vlastně stanoveny negativní znaky v rámci této skutkové podstaty, jež charakterizují jednání beztrestné.⁴ Podle *Roxina* se v tomto směru jedná o tzv. negativní znaky skutkové podstaty.⁵ Druhým, materiálním znakem, takové normy je vzájemný poměr hodnoty chráněné trestním zákonem k hodnotě reflektované zvláštní normou. Setkáváme se zde s určitým střetem zájmů, z nichž jednomu z nich se dává v konečném důsledku přednost – je to ten, který je považován za hodnotnější,

³ KUČHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae. Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného. Iuridica 2007, č. 2, ISSN 03023-0619, s. 65.

⁴ KUČHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae. Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného. Iuridica 2007, č. 2, ISSN 03023-0619, s. 66.

⁵ K tomu blíže ROXIN, C. *Strafrecht. Allgemeiner Teil, Band I*. 4. vyd. München: C. H. Beck, 2006, ISBN 978-3-406-53071-5, s. 421n.

významnější.⁶ Potřeba řešit takové konflikty je pak základem existence a uznání okolností vylučujících protiprávnost. Hovoří se o principu převažujícího zájmu, kdy oběť musí v zájmu ochrany výše postaveného zájmu přijmou určité zásahy do svých zájmů.⁷

Pokud jde o protiprávnost činu, je možno tedy konstatovat, že jednání je protiprávní, pokud naplňuje skutkovou podstatu trestného činu danou trestním zákonem a zároveň není kryto okolností, resp. důvodem vylučujícím protiprávnost (důvodem ospravedlňujícím). Uvedené požadavky musí být splněny současně a až tehdy lze učinit definitivní rozhodnutí o tom, že čin je protiprávní.⁸

Zákonodárce popisuje skutkovou podstatu jen abstraktně a obecně a tímto způsobem určuje, jaké chování je za účelem ochrany toho kterého právního statku pod hrozbou trestu zakázáno a pokud jde o omisivní delikty, přikázáno. Jak již bylo uvedeno, obecně můžeme předpokládat, že jednání odpovídající skutkové podstatě je zpravidla protiprávní a není většinou zapotřebí protiprávnost explicitně zkoumat, nicméně řadě skutkových podstat, zejména těm, které jsou otevřenější a vyžadují určité doplnění, lze subsumovat i jednání, které je v souladu s právem, resp. je z hlediska práva zcela neutrální. V takových případech je nutné zvláště v jednotlivém případě ověřit protiprávnost jednání. Zkoumání protiprávnost je zde nutným korektivem širě skutkové podstaty, kde trestnost jednání se omezuje jen na přiměřenou míru odpovídající mj. i zásadě ultima ratio trestního práva.⁹

Důvody, pro něž jednání, které jinak naplňuje skutkovou podstatu trestného činu, není protiprávní, jsou rozličné. Jednak to může být

⁶ KUČHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae. Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného. Iuridica 2007, č. 2, ISSN 03023-0619, s. 66.

⁷ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 121.

⁸ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 116-117.

⁹ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 117.

jednání, ke kterému je osoba oprávněna, této osobě je tedy (právem) dovolené (např. přiměřené omezení osobní svobody nezletilého dítěte jeho rodiči v rámci výkonu jejich výchovných oprávnění; oprávnění kohokoli omezit osobní svobodu osoby přistižené při trestném činu nebo bezprostředně poté ve smyslu § 76 odst. 2 TrŘ), nebo dokonce povinna, protože jí zákon určité jednání přikazuje (např. povinnost vojáka, policisty apod. zásadně uposlechnout rozkaz nadřízeného, povinnost lékaře provést určitý lékařský zákrok směřující k ochraně života a zdraví jiného, přestože za jiných okolností by takové jednání naopak naplňovalo znaky např. ublížení na zdraví aj.). Je také řada jednání, která právem nejsou regulována vůbec, tudíž z ústavního principu, že každý může činit vše, co zákon nezakazuje, a není povinen činit, co zákon neukládá (srov. čl. 2 odst. 4 Ústavy či čl. 2 odst. 3 Listiny) patří takové jednání mezi jednání dovolená [např. provozování prostituce nelze považovat za neoprávněné podnikání ve smyslu § 251 TrZ, neboť prostituce nepodléhá zvláštní právní úpravě, a je tedy jednáním dovoleným, a zároveň k jejímu provozování není třeba žádné speciální oprávnění, když i živnostenský zákon tuto činnost výslovně vylučuje z okruhu živností – srov. § 3 odst. 3 písm. p) ŽZ].¹⁰

U mnoha trestných činů uvedených v trestním zákoníku je znak protiprávnosti výslovně uveden. Týká se to činů, které právě za určitých okolností jsou dovolené, resp. jsou dovolené tehdy, má-li k nim jednající určité oprávnění, popř. splní-li určité povinnosti, které vyžadují zvláštní právní předpisy (např. trestné činy proti těhotenství ženy spočívající zejm. v nedovoleném přerušení těhotenství, tj. přerušení těhotenství jinak než způsobem přípustným podle zákona o umělém přerušení těhotenství - § 159 či 160 TrZ, již zmíněné neoprávněné podnikání dle § 251 TrZ, neoprávněné provozování hazardní hry dle § 252 TrZ, provedení

¹⁰ Srov. např. CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 138.

zahraničního obchodu s vojenským materiálem bez povolení nebo licence dle § 265 TrZ, nedovolené ozbrojování dle § 279 TrZ spočívající např. ve vyrobení střelné zbraně bez povolení¹¹ nebo v přechovávání střelné zbraně bez povolení, resp. oprávnění¹², nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy dle § 283 TrZ a další tzv. drogové delikty dle § 284 až 286 či výroba a jiné nakládání s látkami s hormonálním účinkem dle §288 TrZ a řada jiných). Nicméně protiprávnost je znakem všech trestných činů, tedy i těch, kde tento znak v příslušném ustanovení zvláštní části výslovně uveden není a u kterých je protiprávnost zpravidla indikována (např. úmyslné usmrcení jiného, úmyslné poškození cizí věci apod.). I případech takových jednání může protiprávnost chybět, a to např. z důvodu krajní nouze, nutné obrany nebo z důvodu existence jiné okolnosti vylučující protiprávnost.¹³

Na protiprávnost činu se pohlíží různě. Buď je protiprávnost vnímána jako samostatný znak skutkové podstaty trestného činu, případně v širším smyslu jako zvláštní (samostatný) znak trestného činu,¹⁴ nebo je vnímána jako souhrn znaků (skutkové podstaty) trestného činu, kdy výrazem protiprávnost je to, že jednání naplnilo znaky skutkové podstaty trestného činu,¹⁵ a to jak znaků objektivních, tak subjektivních, případně je protiprávnost vnímána jako kombinace obojího s tím, že záleží na konstrukci skutkové podstaty – jestliže je protiprávnost či neoprávněnost ve skutkové podstatě uvedena výslovně, je protiprávnost samostatným znakem

¹¹ K výrobě zbraní je zapotřebí živnostenské oprávnění v podobě koncese (viz Příloha č. 3 k zák. č. 455/1991 Sb. živnostenský zákon, ve znění pozdějších předpisů – předmět podnikání Vývoj, výroba, opravy, úpravy, přeprava, nákup, prodej, půjčování, uschovávání, znehodnocování a ničení zbraní a střeliva).

¹² Srov. zák. č. 119/2002 Sb., o střelných zbraních a střelivu (zákon o zbraních), ve znění pozdějších předpisů.

¹³ K tomu srov. např. CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 138-139.

¹⁴ Srov. např. NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J. VANDUCHOVÁ, M. *Trestní právo hmotné. I. Obecná část*. Praha: ASPI, 2003. ISBN 80-86395-73-1, s. 187.

¹⁵ SCHUBERT, L. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná část*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1974, s. 36.

skutkové podstaty, v ostatních případech pak znamená souhrn všech znaků skutkového podstaty.¹⁶ Podle *Burdy* je správný ten názor, podle kterého je protiprávnost výrazem souhrnu znaků skutkové podstaty, neboť „trestný čin vzniká výlučně porušením norem trestního práva hmotného uvedených v trestním zákoně a porušením těchto norem je naplnění všech znaků trestného činu“.¹⁷ Mám ovšem za to, že k této definici je nutno doplnit, že norma trestního práva může být porušena jen tehdy, porušuje-li jednání právní normu obecně.

¹⁶ Např. SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání*. Praha: LexisNexis, 2004. ISBN 80-86199-74-6, s. 129-130.

¹⁷ BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 3.

3. K okolnostem vylučujícím protiprávnost obecně

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou důvody zakládající výjimku z pravidla, že jednání odpovídající tomu, co popisuje skutková podstata trestného činu je zásadně protiprávní. Takový čin se sice zvnějšku podobá trestnému činu, ale protiprávní není a není ani společensky škodlivý a nelze ho postihovat trestem. Dokonce můžeme říci, že mnohdy jde o čin, který je společensky prospěšný,¹⁸ neboť jeho účelem je chránit určitý právní statek, resp. společenský zájem, byť zároveň jiný, ale níže postavený chráněný zájem porušuje nebo ohrožuje.

Pokud bychom v českém trestním právu nadále měli materiálního pojetí trestného činu, mohli bychom říci, že z důvodu absence materiálního znaku, tj. společenské nebezpečnosti, automaticky odpadá trestnost činu. I při současném formálním pojetí trestného činu ovšem není pochyb o tom, a je to i jednoznačnější díky formální definice trestného činu dle § 13 odst. 1 TrZ, že čin, který je v souladu s právem, nemůže být trestný. Zároveň k tomu samozřejmě přistupuje i obecný materiální korektiv vyjádřený v § 12 odst. 2 TrZ, podle kterého lze trestní odpovědnost vyvozovat jen v případech společensky škodlivých.

Pokud jde o vztah protiprávnosti a společenské škodlivosti činu, až tím, že je konkrétní čin prohlášen zákonodárcem za protiprávní v trestním právu, je nutně vyjádřena i jeho společenská škodlivost. Nicméně v jednotlivém případě čin pachatele, ačkoli jsou splněny formální znaky trestného činu i jeho protiprávnost, nemusí být

¹⁸ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobraný*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 22; blíže též NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2010. ISBN 978-80-7357-509-0, s. 256.

natolik společensky škodlivý, aby bylo nezbytné na něj reagovat trestněprávně.¹⁹

Vzhledem k tomu, že při existenci některé z okolností vylučujících protiprávnost, je jednání od svého počátku v souladu s právem, je jeho trestnost také vyloučena od počátku (*ex tunc*). V tom jsou okolnosti vylučující protiprávnost odlišné od důvodů zániku trestnosti, které z původně protiprávního a trestného jednání dodatečně činí jednání beztrestné, a to v důsledku okolností, které nastaly až po spáchání činu (např. účinná lítost dle § 33 TrZ nebo promlčení trestní odpovědnosti dle § 34n TrZ). Navíc to, že zanikla trestnost činu, neznamená, že zanikla i jeho protiprávnost.²⁰

Okolnosti vylučující protiprávnost jsou důvody, které musíme posuzovat s ohledem na právní řád jako celek, neboť, jak již bylo uvedeno výše, protiprávnost činu se hodnotí v intencích celého právního řádu, nejen trestních zákonů. Je třeba vycházet z principu jednoty a vnitřní nerozpornosti právního řádu.²¹

Proto se nelze při zkoumání protiprávnosti omezit jen na ty okolnosti, které výslovně uvádí trestní zákoník v ustanoveních § 28 až 32. Tento okruh okolností vylučujících protiprávnost není taxativní, uzavřený, ale naopak jedná se o výčet do značné míry demonstrativní. Pramenem ospravedlňujících okolností je především zákonné právo bez ohledu na právní odvětví.²² Další okolnosti jsou dovozovány, resp. typizovány trestněprávní teorií, a to i s využitím analogie k okolnostem výslovně upraveným trestním zákoníkem. K tomu lze dodat, že analogie ve prospěch

¹⁹ CIBULKA, K. O některých otázkách trestního postihu ve zdravotnictví. *Trestněprávní revue*. 2010, č. 3, s. 71.

²⁰ CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 139.

²¹ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 118.

²² WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 119.

pachatele je přípustná, jelikož se tím zužují, a nikoli rozšiřují, podmínky trestní odpovědnosti.²³

Okolnosti vylučující protiprávnost, ať ty, které upravuje výslovně trestní zákoník, nebo ty, které navíc uznává trestněprávní nauka, vykazují některé shodné rysy. Všechny okolnosti vylučující protiprávnost jsou navzájem souřadné s ohledem na svůj právní význam a důsledky. Mohou obecně přicházet v úvahu v podstatě u kteréhokoli trestného činu a vždy vylučují kromě protiprávnosti i společenskou škodlivost a trestnost činu, který je zároveň díky jejich existenci zpravidla společensky prospěšný. Protiprávnost i trestnost činu jsou vyloučeny od počátku. Proti jednání, které není z důvodu některé z těchto okolností protiprávní, není přípustná nutná obrana a většinou ani jiné jednání uskutečněné za podmínek nějaké okolnosti vylučující protiprávnost²⁴ (nelze podle mého názoru automaticky vyloučit uplatnění krajní nouze, která směřuje k odvrácení obecně jakéhokoli nebezpečí hrozícího chráněnému zájmu s tím, že u krajní nouze dochází k jednoznačné kolizi zájmů a upřednostnění jednoho z nich – toho cennějšího – na úkor druhého).

Jestliže jsou dány okolnosti vylučující protiprávnost, je tím vlastně naplněna dovolující skutková podstata, která má obdobně jako skutková podstata trestného činu objektivní i subjektivní znaky.²⁵ Objektivní znaky spočívají ve skutečnostech existujících víceméně mimo vůli jednajícího a zakládají určitý stav, který opravňuje k určitému jednání (např. existence přímo hrozícího nebo

²³ Např. BALÁŽ, P. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná část*. Bratislava: VEDA, 2005. ISBN 978-80-224-0876-X, s. 38; BURDA, E. *Nutná obrana a ďalšie okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 5; CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 140; WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 119.

²⁴ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 23; HENDRYCH, L. *Trestněprávní institut nutné obrany*. Diplomová práce. Plzeň: Fakulta právnická ZČU, 2012, s. 12n.

²⁵ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 122.

trvajícího útoku jako objektivní podmínka či znak nutné obrany). Subjektivní znak spočívá podobně jako zavinění na vědění a vůli jednajícího. Jednající musí vědět o objektivní existenci okolnosti vylučující protiprávnost a zároveň jeho vůle směřuje k naplnění účelu té které okolnosti vylučující protiprávnost (např. ví, že někdo útočí na nějaký chráněný zájem, a chce takový útok vlastním jednáním odvrátit).²⁶ Jestliže chybí tento subjektivní znak, je jednání, byť objektivně kryté nějakou okolností vylučující protiprávnost, nadále protiprávní a může se jednat o trestný čin či o jeho pokus (např. v případě negativního omylu skutkového o okolnosti vylučující protiprávnost).²⁷

Trestní zákoník upravuje pět okolností vylučujících protiprávnost: krajní nouzi (§ 28), nutnou obranu (§ 29), svolení poškozeného (§ 30), přípustné riziko (§ 31), oprávněné použití zbraně (§ 32). Teorie i praxe trestního práva pak dovozují některé další: např. výkon práva, plnění povinnosti, výkon povolání, lékařský zákrok.²⁸

Beztrestnost (nikoli výslovně protiprávnost) vyučují za určitých podmínek i ustanovení zvláštní části trestního zákoníku – zejm. § 363 TrZ upravující beztrestnost agenta ve vztahu k trestnému činu účasti na organizované zločinecké skupině²⁹ podle § 361 a ve vztahu k trestným činům uvedeným v § 312c odst. 2 TrZ (trestné činy spáchané agentem v rámci jeho účasti na teroristické skupině), pokud jde o agenta, který se účastní činnosti organizované zločinecké skupiny nebo organizovanou zločineckou skupinu podporuje a takového činu se dopustil s cílem odhalit pachatele trestné činnosti spáchané ve prospěch organizované

²⁶ Srov. WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 123.

²⁷ Srov. např. CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 136 nebo WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 123-124.

²⁸ CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 139.

²⁹ CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 139.

zločinecké skupiny nebo jejímu spáchání předejít. Nesmí však jít o agenta, který by organizovanou zločineckou skupinu založil nebo zosnoval nebo o agenta, který je vedoucím činitelem nebo představitelem organizované zločinecké skupiny.

Dále je také beztrestná osoba, která nepřekazila nebo neoznámila trestný čin z důvodu, aby sebe nebo osobu blízkou neuvedla v nebezpečí smrti, ublížení na zdraví, jiné závažné újmy nebo trestního stíhání (§ 367 odst. 2, § 368 odst. 2 TrZ). Pokud jde o nepřekažení trestného činu, důvodem beztrestnosti je i skutečnost, že osoba mohla čin překazít jen se značnými nesnázemi, ale zároveň ve vztahu k některým nejzávažnějším trestným činům se neuplatní důvod beztrestnosti spočívající v uvedení osoby blízké v nebezpečí trestního stíhání (§ 367 odst. 3 TrZ).

Bezettrestný je rovněž advokát a duchovní registrované církve ve vztahu k neoznámení trestného činu, o kterém se dozvěděl v souvislosti s výkonem advokacie, resp. s výkonem zpovědního tajemství nebo v souvislosti s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství a ve vztahu k trestnému činu obchodování s lidmi dle § 168 odst. 2 TrZ a zbavení osobní svobody dle § 170 TrZ nemá oznamovací povinnosti též osoba poskytující pomoc obětem trestných činů (§ 386 odst. 3 TrZ).

4. Krajiní nouze a nutná obrana de lege lata

4.1 Základní vymezení krajiní nouze a nutné obrany

Krajiní nouze a nutná obrana jsou s trochou nadsázky vlajkovými loděmi okolností vylučujících protiprávnost. Jsou to klasické instituty, které zároveň tradičně upravují trestní zákony.

V zák. č. 117/1852 Ř. z., trestním zákoně o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění platném k 1. 1. 1927, byla spravedlivá nutná obrana upravena jako důvod vylučující zlý úmysl [§ 2 písm. g)]. V zák. č. 86/1950 Sb., trestním zákoně byla vedle nutné obrany coby okolnosti vylučující protiprávnost již upravena výslovně i krajiní nouze. Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon s účinností od 1. 1. 1962 zařadil do zákonného textu ještě oprávněné použití zbraně. Nový trestní zákoník (zák. č. 40/2009 Sb., účinný od 1. 1. 2010) přidal ještě svolení poškozeného a přípustné riziko.

V každém případě je ale krajiní nouze a nutná obrana typicky předmětem trestněprávní úpravy. Oproti jiným okolnostem vylučujícím protiprávnost, které lze případně dovodit výkladem příslušných ustanovení jiných právních předpisů v souznění s výkladem trestněprávních norem, má v těchto případech zákonodárce vyšší potřebu stanovit meze jak krajiní nouze, tak nutné obrany, a to možná i z toho důvodu, že pohled společnosti zejména na oprávnění obránce před protiprávním útokem se v průběhu času vyvíjí a často k odpovídajícímu posuzování konkrétních případů v určitém momentě již nepostačuje soudní výklad a soudní praxe. Jde hlavně o hodnocení přiměřenosti či nepřiměřenosti obrany. V tomto směru můžeme pozorovat ve vývoji právní úpravy poměrně zajímavý posun.

Pokud jde o podstatu krajiní nouze a nutné obrany, spočívá v určitém konfliktu dvou zájmů, z nichž jednomu se dává v konkrétním případě v rámci podmínek těchto okolností

vyklučujících protiprávnost přednost. Jde tedy o již zmíněný princip převažujícího zájmu.

Vztah krajní nouze a nutné obrany je vztahem obecného a zvláštního. Krajní nouze je obecným institutem vůči nutné obraně a nutná obrana je tedy speciální formou krajní nouze. Jsou-li tedy naplněny podmínky nutné obrany, má nutná obrana přednost před použitím ustanovení o krajní nouzi.

4.2 Krajní nouze v platném českém právu

Krajní nouze jako okolnost vylučující protiprávnost je upravena v § 28 TrZ. Podle prvního odstavce tohoto ustanovení „čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem.“ Odstavec druhý pak stanoví bližší podmínky krajní nouze, když podle něj „nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet“.

Základem krajní nouze je střet dvou zájmů chráněných trestním zákonem nebo dvou právních povinností. Méně významný zájem je obětován za účelem záchrany toho významnějšího (např. osoba napadená divokým prasetem toto prase zabije, aby ochránila vlastní zdraví a život, přičemž ovšem není oprávněna k výkonu práva myslivosti), respektive je dána přednost významnější právní povinnosti před právní povinností nižšího významu (např. povinnosti poskytnout potřebnou pomoc osobě v ohrožení života před povinností neřídít motorové vozidlo pod vlivem alkoholu).³⁰

Trestní zákony, především pak trestní zákoník, chrání řadu zájmů různého druhu a významu. Každý právní statek má svoji hodnotu,

³⁰ Srov. např. CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 140.

kvůli které je chráněn právem, těm významnějším je pak poskytována i ochrana trestněprávní. I v rámci těchto právních statků, resp. hodnot či zájmů, existuje určitá hierarchie, kdy některé zájmy jsou obecně významnější než jiné. Záleží v tomto směru také na utváření a převládající filozofii dané společnosti a společenském systému, které zájmy upřednostňuje před jinými – zda jsou na předních místech například reflektovány zájmy jednotlivců (od těch nejvýznamnější po ty relativně nejméně významné) nebo naopak zájmy společnosti jako celku (opět v odstupňování naznačeném ohledně zájmů jednotlivce).

V krajní nouzi jde o to, že pro záchranu hodnotnějšího zájmu, který je přímo ohrožen nějakým nebezpečím, je porušen nebo ohrožen zájem, který ve zmíněné hierarchii stojí na nižším stupni. Např. lidský život je vyšší hodnotou oproti zájmům majetkového charakteru, ale třeba i oproti životu zvířete, byť by šlo o chráněného živočicha.

Důležitá je také otázka druhu či míry zásahu do toho kterého zájmu (zda se jedná o poruchu či jen o ohrožení, a pokud hovoříme o poruše, o jak závažnou poruchu jde, pokud by šlo o ohrožení, opět je důležité, jak konkrétně a jak blízko ten který zájem ohrožen byl).

To, co zde bylo uvedeno, vychází z jednoho z principů vládnoucích krajní nouzi, a to principu proporcionality, o kterém, stejně jako o principu subsidiarity a o dalších podmínkách krajní nouze, bude pojednáno dále.

4.2.1 Jednotlivé podmínky krajní nouze

a) Objektivní podmínky krajní nouze

Stav nouze – přímo hrozící nebezpečí

Předpokladem pro jednání v krajní nouzi dle § 28 TrZ je stav nouze, přesněji nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému

trestním zákonem. Musí jít o nebezpečí aktuální a konkrétní. Jde o stav, jehož další vývoj povede s největší pravděpodobností ke vzniku určité poruchy (škody) nebo k jejímu zhoršení, pokud nebude proveden urychlený zásah, kterým bude toto nebezpečí odvráceno. Vychází se tedy z jisté míry pravděpodobnosti, resp. z pravděpodobnostního úsudku, který je založen na hodnocení okolností existujících a známých v době jednání. Při posuzování správnosti takové prognózy je třeba vycházet nejen ze subjektivního pohledu jednajícího (toho, kdo nebezpečí odvrací), ale rovněž z hledisek objektivních. Rozhodující pro vyhodnocení konkrétní situace a z ní vyplývajícího nebezpečí je soud učiněný předem (ex ante), tj. před vznikem případné poruchy chráněného zájmu, a vycházející z určitých všeobecných zkušeností, ale i z případných zvláštních znalostí toho, kdo nebezpečí odvrací (nebo hodlá odvracet).³¹

Přímo hrozící může být i nebezpečí trvajícím již určitou (třeba i delší) dobu (např. havarijní stav budovy, kdy hrozí její zřícení), přičemž každým okamžikem může tento stav vyústit v poruchu chráněného zájmu, pokud nedojde k potřebnému zásahu, nicméně zároveň nelze vyloučit ani to, že taková porucha ještě nějakou dobu nenastane. Aby dlouhodobě (trvajícím) nebezpečím bylo nebezpečím přímo hrozícím, musí být tak naléhavé, že je nutný neprodlený zásah za účelem jeho odvrácení.³²

Nebezpečím podle § 28 odst. 1 TrZ je tedy stav hrozící poruchou zájmu chráněného trestním zákonem s tím, že jde o záležitost naléhavou, neboť vývoj dané situace k poruše se značnou mírou pravděpodobnosti rychle spěje, porucha tedy hrozí bezprostředně. Přímo hrozícím nebezpečím je tedy stav, který *„bezprostředně směřuje k poruše, nebo je splněna převážná část podmínek, aby nastala porucha, postačuje jenom náhoda, která kdykoli může*

³¹ Srov. např. WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 136-137.

³² WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 137.

*poruchu vyvolat.*³³ Vývoj událostí tedy rychle spěje k poruše nebo sice došlo k přerušení tohoto vývoje události, ale jinak jsou splněny téměř všechny podmínky k tomu, aby nastala hrozící porucha, přičemž může být jen dílem náhody, zda se tak stane, a zároveň se tak může stát kdykoli bezprostředně a s velkou pravděpodobností.³⁴

V uvedeném ohrožení může být z hlediska ustanovení § 28 odst. 1 TrZ jakýkoli právní statek požívající trestněprávní ochrany (může jít jak o zájmy jednotlivce, tak o zájmy společnosti, které jsou chráněny zejména ustanoveními zvláštní části trestního zákoníků, ale i s přihlédnutím k ochraně poskytované zákonem o soudnictví ve věcech mládeže a zákonem o trestní odpovědnosti právnických osob). Nezáleží na tom, zda je nebezpečím přímo ohrožen zájem týkající se osoby, která nebezpečí odvrací (někdo např. zachraňuje život jiné osoby, kterou postihla náhlá srdeční příhoda, tím, že se zmocní cizího motorového vozidla, jímž pak dotyčného odveze do nemocnice).

Původ nebezpečí může být jakýkoli. Právní úprava krajní nouze dle § 28 TrZ je v tomto ohledu velice obecná. Nebezpečí může spočívat v působení přírodních sil ať už s přispěním člověka nebo bez, v ataku nemoci, v napadení zvířetem (bez ohledu na to, zda bylo nebo nebylo poštváno člověkem), v zaviněném i nezaviněném jednání člověka apod. Nebezpečí tak může tkvět i v útoku člověka, který může být odvrácen rovněž jednáním v nutné obrany (srov. § 29 TrZ). Útokem zde rozumíme i ten případ, kdy je člověkem úmyslně poštváno zvíře. Je-li útok, jakožto úmyslné protiprávní jednání člověka, odvrácen jednáním v krajní nouzi, porušuje tím jednajícím jiné zájmy než zájmy útočnicka³⁵ (např. napadený prchá před násilníkem, který mu hodlá ublížit na zdraví, a vnikne bez

³³ CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 141.

³⁴ Např. Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Tdo 59/2018 ze dne 14. 2. 2018.

³⁵ CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 140-141.

svolení oprávněné osoby do jejího obydlí, v němž se před útočníkem schová – poruší tak domovní svobodu jiného proto, aby od sebe odvrátil nebezpečí ublížení na zdraví, které mu přímo hrozilo od zmíněného útočníka).

Vyskytují se ovšem i názory, že odvracení útoku člověka, které postihuje jinou osobu než útočníka, by se mělo posuzovat v intencích nutné obrany³⁶, a to mimo jiné proto, že podmínky krajní nouze mohou být v tomto případě vůči osobě, která takové nebezpečí (útok) odvrací příliš přísné, především pokud jde o princip subsidiarity, o kterém je pojednáno dále. Jako příklad se uvádí napadení poštovního doručovatele pachatelem s nožem. Pod pohrůžkou této zbraně útočník požaduje po doručovateli peníze, které napadený má doručit jiným osobám. Pokud peníze útočníkovi vydá a pokud toto jednání bude posuzováno podle podmínek krajní nouze, může se podle autorů zastávající uvedený odlišný názor, že teoreticky nemusí být splněn požadavek subsidiarity (tzn., že nebezpečí nebylo možno odvrátit jinak), neboť po napadeném by případně bylo možno požadovat, aby se útoku bránil (aby se tedy útočníkovi postavil na odpor v rámci nutné obrany), a pokud tak neučinil, pak by nemusel principu subsidiarity krajní nouze dostát a jeho jednání by bylo protiprávní.³⁷

Osobně mám za to, že i přes tuto námitku, která má jistě určité opodstatnění, by se takové případy měly posuzovat podle ustanovení o krajní nouzi a nutná obrana by měla zůstat obranou jen proti útočníkovi a měla by zasahovat jen do zájmů útočníka. Otázka dodržení principu subsidiarity sice může být v některých případech sporná, nicméně mám za to, že v praxi nečiní významné problémy a valná většina obdobných situací se řeší ve prospěch osoby, která útok odvrací jednáním posuzovaným podle ustanovení o krajní nouzi (např. různá přepadení pošt apod., kdy pracovníci,

³⁶ BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 24-26.

³⁷ BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 26.

resp. pracovnice na přepážce vydali pachatelům pod pohružkou bezprostředního násilí, nebo dokonce v důsledku užití násilí ze strany útočníka, finanční hotovost z pokladny).

Nebezpečí, které lze odvracet v krajní nouzi, mohla vyvolat i přímo osoba, která je pak odvrací, a tento fakt sám o sobě není rozhodující v posouzení, zda se jedná o krajní nouzi. Tato osoba však nesmí uvedené nebezpečí vyvolat úmyslně v úmyslu poté poukazovat na jednání v krajní nouzi a uplatňovat existenci okolnosti vylučující protiprávnost jejího jednání. V tom případě by stav přímo hrozícího nebezpečí a jeho odvracení tímto jednajícím protiprávnost nevylučovalo.³⁸ Jako příklad se uvádí usmrcení cizího psa, kterého pachatel předtím vyprovokoval k útoku, aby pak mohl své úmyslné jednání obhájit poukazem na krajní nouzi.³⁹

Pokud jde o shrnutí možných původců nebezpečí, může se tedy jednat o takové činitele, jakými jsou živelné přírodní síly (vichřice, blesky, povodně, zemětřesení apod.), působení strojů a mechanismů, včetně jejich poruch, a působení dalších umělých produktů, vše nevyvolané a nezáviněné člověkem (např. elektrický zkrat, únik chemických látek), zvířata, včetně jejich útoků (pokud nejsou poštvány člověkem), mikroorganismy (zejm. takové, které mohou vyvolat epidemii), fyziologické procesy v lidském těle nebo v těle jiného živočicha (choroby, úrazy, nedostatek uspokojení některé ze základních potřeb, pokud to ohrožuje přímo život nebo zdraví – např. hlad, nedostatek vzduchu aj.), lidská činnost zaviněná i nezaviněná, příp. i zaviněná úmyslně, včetně útoku člověka. Mnohdy tyto jednotliví původci či činitelé nebezpečí vzájemně kombinují (např. z elektrického zkratu vznikne požár, člověk rozdráždí zvíře, které potom zaútočí, při

³⁸ Např. KUBOVÁ, O. *K některým otázkám krajní nouze*. Bulletin advokacie, 1998, č. 10, s. 53.

³⁹ ŠÁMAL, P., NOVOTNÝ, O., GŘIVNA, T., HERCZEG, J., VANDUCHOVÁ, M., VOKOUN, R. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, s. 216

vichřici dojde k pádu stromu, při kterém je vážně zraněn člověk, který se tím ocitne v ohrožení života apod.).⁴⁰

Jednání potřebné k odvrácení nebezpečí – princip subsidiarity

K tomu, aby jednáním, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebezpečí, nebylo možno za daných okolností odvrátit jinak, tj. činem, který buď vůbec nevykazuje znaky trestného činu, nebo činem, který vykazuje znaky méně závažného trestného činu. Bylo-li možno se nebezpečí vyhnout jinak než zásahem do jiného zájmu chráněného trestním zákonem (např. útekem) nebo postačoval zásah do zájmu méně významného, než do jakého nakonec zasáhl ten, kdo nebezpečí odvracel (např. místo poruchy lidského zdraví postačovalo poškození cizího majetku), o krajní nouzi se nejedná.

Zásada subsidiarity krajní nouze vyplývá již ze samotného označení tohoto institutu jakožto nouze „krajní“. Jednání, kterým se přímo hrozící nebezpečí odvrací, a které má jinak znaky trestného činu, musí být nezbytné, resp. k odvrácení daného nebezpečí jakožto krajní prostředek, kterým lze uvedenému nebezpečí úspěšně čelit. Jsou-li k dispozici jiné, mírnější prostředky, pak je nutno využít jich.

Požadavek subsidiarity pro existenci krajní nouze jako okolnosti vylučující protiprávnost vyplývá z toho, že jednání toho, kdo nebezpečí odvrací, se často dotýká zájmů jednotlivců, kteří nebezpečí nezapříčinili a nezavinili, případně zájmů společnosti jako celku. Jestliže je tedy možné nebezpečí odvrátit jinak, bez ohrožení či porušení jejich zájmů, je nutné takovému způsobu odvrácení nebezpečí dát přednost. Lze-li přímo hrozící nebezpečí včas a spolehlivě odvrátit jinak, nicméně ohrožený takový způsob neužije a místo toho nebezpečí odvrátí činem nesoucím znaky

⁴⁰ BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 24.

trestného činu, o krajní nouzi se nejedná a jednající může být trestně odpovědný za trestný čin, jehož znaky takto naplnil.⁴¹

Takto např. nebyla jako krajní nouze posouzena situace, kdy obviněný, který řídil motorové vozidlo, ač to bylo v době, po kterou trval jemu uložený zákaz činnosti týkající se právě řízení motorových vozidel, a porušení tohoto zákazu obhajoval jednáním v krajní nouzi, kdy podle jeho tvrzení jeho těhotná přítelkyně byla v přímém ohrožení života, neměla k dispozici potřebné léky a on jí odvézt urychleně k lékaři. Nálezací soudy dospěly k závěru, že nebyla splněna ani podmínka nebezpečí přímo hrozícího zájmu chráněnému trestním zákonem, neboť ohrožení života přítelkyně nebylo bezprostřední (nejevila podle výpovědí policistů, kteří zastavili vozidlo řízené obviněným, žádné známky aktuálních zdravotních potíží, a ošetřující lékař uvedl, že choroba, kterou žena trpí, je ohrožující na životě v obecném smyslu při akutním průběhu; žena se zároveň nepodrobila v dotčené době žádnému akutnímu lékařskému zákroku). Současně zde nebyla splněna podmínka subsidiarity, kdy i v případě, že by žena byla na životě skutečně ohrožena bezprostředně, bylo možno situaci řešit za daných okolností jinak, a to například přivoláním rychlé záchranné služby, případně využitím služeb taxi apod.⁴²

Již v souvislosti s vymezením pojmu nebezpečí a jeho možného původu bylo podrobeněji pojednáno o odvracení útoku prostřednictvím jednání v krajní nouzi. Bylo též uvedeno, že v některých případech by eventuálně nemusela být dodržena právě zásada subsidiarity krajní nouze, pokud by ten, kdo takto útok odvrací, by jej mohl odvrátit pomocí nutné obrany. Je pravdou, že v případě nutné obrany se zasahuje do zájmů útočníka a to by mohlo být teoreticky bráno jako lepší možnost než zásah do zájmů jiné osoby, která s útokem nic společného nemá, a pokud by za daných okolností takový způsob odvrácení útoku byl možný a

⁴¹ Srov. např. Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Tdo 59/2018 ze dne 14. 2. 2018.

⁴² Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Tdo 59/2018 ze dne 14. 2. 2018.

zároveň pro toho, kdo útok odvrací, by nepředstavoval další nebezpečí, případně zvýšení nebezpečí dosavadního, přicházelo by nejspíš v úvahu v tomto směru naplnění principu subsidiarity vyžadovat. Mám za to, že tak tomu ale ve většině takových případů nebude. Realizací nutné obrany, na kterou má samozřejmě každý, kdo chce chránit právní statek před protiprávním útokem, se zpravidla obránce vystavuje i určitému dalšímu riziku ze strany útočníka, a to zejména tehdy, nemá-li k dispozici účinné prostředky obrany ani dostatečný fyzický fond a psychickou odolnost potřebnou k úspěšné obraně. Proto si myslím, že v praxi by neměl požadavek subsidiarity krajní nouze činit větší problémy a ztěžovat postavení osoba, které čelí útoku, pokud by útoku odvracely jednáním posuzovaným v intencích krajní nouze.

Převažující zájem – princip proporcionality

Trestní zákoník v ustanovení o krajní nouzi nehovoří výslovně o tom, že zájem chráněný trestním zákonem, od něhož je odvraceno přímo hrozící nebezpečí, musí být významnější než zájem, který je jednáním v krajní nouzi porušen nebo ohrožen, ale jednoznačně to vyplývá z formulace, že nejde o krajní nouzi, pokud způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Následkem se v trestněprávní teorii rozumí porucha nebo ohrožení chráněného zájmu. Je pravdou, že ze zásady proporcionality vymezené uvedeným způsobem v § 28 odst. 2 TrZ, plyne jednak to, že buď je jednáním v krajní nouze porušen nebo ohrožen zájem na nižším stupni trestněprávní ochrany v porovnání se zájmem, který je nebezpečím přímo ohrožen (např. odvraceným nebezpečím byl ohrožen život člověka a odvracením tohoto nebezpečí došlo ke způsobení škody na cizím majetku), anebo že sice došlo k poruše či ohrožení zájmu stejné hodnoty, ale druh poruchy či ohrožení, resp. jejich intenzita je nižší než ta, která hrozila (např. hrozila těžká újma na zdraví, nebo dokonce smrt, a bylo způsobeno „jen“ ublížení na zdraví).

Zájmem ohrožený odvráceným nebezpečím, musí být zájem chráněný trestním zákonem. Pokud by se jednalo o zájem chráněný podle jiných právních předpisů, nebylo by užití ustanovení § 28 TrZ relevantní (např. řízení motorového vozidlo v době, kdy trval uložený zákaz řízení motorových vozidel, s odůvodněním, že šlo o dopravu jiné osoby do zaměstnání za situace, kdy se tato osoba do zaměstnání za daných okolností nemohla včas dopravit jiným způsobem⁴³)

Ačkoli teoreticky a na modelových případech se princip proporcionality jeví poměrně jasně a neproblematicky, ale nemusí tomu tak být automaticky. I v teorii (a následně v praxi) se lze setkat s potřebou řešit situace, které nejsou na první pohled jednoznačné. Například sporná je otázka, zda při posuzování závažnosti hrozícího a způsobeného následku má rozhodovat kvantitativní hledisko, tj. třeba počet osob, které jsou vystaveny nebezpečí vzniku určitého následku, a počet osob, kterým v zájmu záchrany těch prvních byl takový následek způsobem. Jestliže je tedy např. úmyslně obětován život jedné osoby, aby byl zachráněn život několika dalších osob, je-li tak dodržen princip proporcionality. Tomu, že by zachován být měl, nasvědčuje např. i judikatura, podle které pachatel, který obětováním jednoho života zachrání život více lidí, může naplnit podmínky krajní nouze. V konkrétním případě šlo o úmyslné usmrcení babičky obviněné, která tak učinila jen z důvodu bezprostředních výhrůžek usmrcením ze strany svého otce, když tyto výhrůžky směřovaly i k usmrcení sourozenců obviněné. Nejvyšší soud Slovenské socialistické republiky pro tento případ konstatoval, že *„jednou z podmienok krajnej núdze je, aby spôsobený následok nebol zrejme rovnako závažný alebo ešte závažnejší ako ten, ktorý hrozil. Uvedenú podmienku nespĺňa konanie páchatel'a, ktorý zachraňuje vlastný život tým, že usmrtí iného. Túto podmienku však môže*

⁴³ Rozsudek Krajského soudu v Plzni sp. zn. 6 To 606/2001.

*splňat' konanie, ktorým obvinený obetovaním jedného ľudského života zachráni život viacerých ľudí. “*⁴⁴

Toto pojetí proporcionality musí být ovšem konfrontováno s otázkou, jak se proti takovému jednání může bránit osoba, jejíž život má být takto obětován a která se v takové situaci ocitá bez vlastního přičinění, a hlavně bez vlastní viny (není útočníkem, který by musel snést jednání v nutné obraně). Není asi obhajitelné, že by se bránit nemohla. Mohlo by jít o zcela hypotetický a literární případ nekontrolovaně padajícího horkovzdušného balónu, jehož posádka se může zachránit již jen tím, že jako přebytečné „závaží“ z koše vyhodí jednoho ze svých členů – vybraná oběť, pokud by jednání ostatních bylo kryto krajní nouzí, tedy okolností vylučující protiprávnost, by musela strpět své obětování, protože přeci proti jednání v krajní nouzi nebo za jiné okolnosti vylučující protiprávnost není nutná obrana přípustná. Ta je přípustná jen proti protiprávnímu útoku. Takový požadavek na sebeobětování v zájmu záchrany jiných nelze obecně na běžného člověka klást⁴⁵ (výjimkou mohou být případy, kdy je určitá osoba povinna nějaké takové nebezpečí snášet, např. voják v bojové situaci, policista plnící svou služební povinnost apod.). Takto přistupuje ke krajní nouzi a požadavku proporcionality např. německá trestněprávní nauka, podle které má stejnou hodnotu život jednoho člověka jako život více osob zároveň. Vždy je nutno tyto zájmy vztahovat k jednotlivci a každý člověk jakožto individuum má stejné právo na život jako kterýkoli jiný člověk – individuum. Podle tohoto přístupu usmrcení jiného aktivním činem nemůže být nikdy ospravedlněno krajní nouzí (ale nejvýše omluveno v rámci tzv. omlouvající krajní nouze, která ovšem v českém trestním

⁴⁴ Např. Uznesenie Najvyššieho súdu SSR z 11. 12. 1980 sp. zn. 3 To 72/80 uveřejněné pod č. 20/1982 Sb. rozh. tr.

⁴⁵ Obdobně též např. CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 142.

právu zakotvena není).⁴⁶ Kuchta v souvislosti s podobnými případy upozorňuje také na to, že řešení pomocí krajní nouze nemusí být únosné zejména tehdy, když je pachatel veden nečestnými pohnutkami.⁴⁷ Navíc je nutno připomenout i Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobody (č. 209/1992 Sb.), podle které je přípustné usmrcení jen ve výslovně uvedených případech, mj. v obraně každé osoby proti nezákonnému násilí (čl. 2 odst. 2 Úmluvy).

Osobně se ztotožňuji s tím, že v krajní nouzi by nemělo být uplatněno kvantitativní hledisko ve výše uvedeném smyslu, tj. aby bylo přípustné v rámci krajní nouze usmrtit jinou osobu, byť v zájmu záchrany více osob, i když uznávám, že jistě existují situace, kdy by se neměla v takových případech vyvozovat trestní odpovědnost. To ale lze řešit i jinak než uplatněním ustanovení o krajní nouzi. Přestože narozdíl od německého trestního práva to české nezná institut omlouvající krajní nouze, mohou být využita jiná ustanovení trestního zákoníku. Jednak trestní zákoník obsahuje i obecnou polehčující okolnost podle § 41 písm. g), tedy spáchání činu za situace, kdy pachatel odvracel útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze, anebo překročeny meze přípustného rizika nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost. Ve spojení s dalšími okolnostmi činu to může významně snížit závažnost činu, a to až natolik, že například budou splněny podmínky upuštění od potrestání dle 46 odst. 1 TrZ. A nelze samozřejmě zapomínat ani na ustanovení § 12 odst. 2 TrZ, tedy na zásadu subsidiarity trestní represe. Uvedené jednání nemusí být s ohledem na okolnosti činem škodlivým (byť jeho formální protiprávnost zůstane zachována), případně ne natolik škodlivým, aby bylo nutné vyvozovat trestní

⁴⁶ K tomu podrobněji např. WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 140-141.

⁴⁷ KUČHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae. Aktuální problémy rekonstrukce trestního práva hmotného. Iuridica 2007, č. 2, ISSN 03023-0619, s. 67-68.

odpovědnost pachatele. Důležité je, že trváním protiprávnosti činu zůstává potenciální oběti zachována možnost uplatnění nutné obrany.

Podmínka proporcionality krajní nouze je formulována tak, že způsobený následek nesmí být *zřejmě* stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Je tedy třeba vycházet z toho, zda jednající mohl bez výraznějších potíží vyhodnotit, který z konkurujících zájmů je významnější, resp. který z možných následků (ten, který hrozí, a ten, který by měl být způsoben odvrácením nebezpečí) je závažnější, popř. zda jsou oba stejně závažné. Proto tedy zákon užívá pojmu „zřejmě“, neboť tyto rozdíly by měly být zřejmé, resp. zjevné.⁴⁸

Hodnocení hrozícího a způsobeného následku musí vycházet jak z objektivního, tak ze subjektivního pohledu, a dále z kritéria kvalitativního a kvantitativního. Objektivně existuje určitá, již zmíněná hierarchie hodnot, které jsou ve společnosti uznávány a chráněny. Důležitý je tedy chráněný zájem. Subjektivní kritérium spočívá v individuálním posouzení konkrétní situace a individuálních zájmů, hodnot. Kvalitativní hodnocení situace vychází z definování daného zájmu (zda jde např. o život, zdraví, majetek, veřejný pořádek apod.). Kvantitativní kritérium pak zohledňuje intenzitu poruchy nebo ohrožení toho kterého právního statku. Důležitá je i pravděpodobnost vzniku určitého následku a její míra, což je též významné, pokud jde o posouzení toho, zda bylo zřejmé, jaký následek hrozí a jaký může být jednáním v krajní nouzi způsoben.⁴⁹

Absence povinnosti nebezpečí snášet

⁴⁸ CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 141.

⁴⁹ K tomu blíže např. ŠÁMAL, P., NOVOTNÝ, O., GŘIVNA, T., HERCZEG, J., VANDUCHOVÁ, M., VOKOUN, R. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, s. 217; CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 142.

O krajní nouzi se nejedná, i když by byly splněny její ostatní předpoklady (přímo hrozící nebezpečí, subsidiarita a proporcionalita), pokud ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen je snášet. Účelem této podmínky krajní nouze je zabezpečit, aby se na krajní nouzi nemohl vymlouvat ten, kdo má zvláštními předpisy nebo na základě nich (např. rozkazem) uloženu povinnost snášet určité nebezpečí, případně mu i aktivně čelit. To se může týkat s ohledem na konkrétní okolnosti např. vojáků, policistů, hasičů, zdravotníků apod. Takové osoby se nemohou vyhybat povinnosti snášet např. nebezpečí újmy na svém zdraví či životě, které jim může přímo hrozit při výkonu jejich jiných povinností (např. bojová akce, zásah proti podezřelému z trestného činu, hašení požáru, pomoc zraněnému či nemocnému apod.) odkazem na krajní nouzi, protože to by pak u nich mohlo vyloučit (v konkrétním případě) trestní odpovědnost např. za neuposlechnutí rozkazu (§ 372 TrZ), zběhnutí (§ 386 TrZ), zneužití pravomoci úřední osoby (§ 329 TrZ), neposkytnutí pomoci, ke které je pachatel povinen podle povahy svého zaměstnání (§ 150 odst. 2 TrZ).⁵⁰ To platí i pro osoby, které sice takovou zvláštní povinnost nebezpečí snášet nemají, ale tomu, kdo ji má, pomáhají vyhnout se danému nebezpečí.

b) Subjektivní podmínka krajní nouze

I jednání v krajní nouzi musí pokryto odpovídající subjektivní stránkou. Zde nebudeme hovořit o zavinění v pravém slova smyslu jako v případě trestného činu, ale o vědění a vůli jednat, které směřují k odvrácení určitého přímo hrozícího nebezpečí. Pokud osoba neví, že je dán stav nebezpečí, které by svým jednáním byla oprávněna odvracet (za podmínek § 28 TrZ), nemůže jednat v úmyslu takové nebezpečí odvrátit. Obdobně jednání osoby, která

⁵⁰ Srov. např. KUCHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae. Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného. Iuridica 2007, č. 2, ISSN 03023-0619, s. 67.

sice o existenci nebezpečí ví, ale jejím úmyslem není toto nebezpečí odvracet, ale např. jen zneužít této situace pro nějaké vlastní cíle (např. z pomsty poškodit sousedův automobil nebo jinému ublížit na zdraví apod.), přičemž by nemuselo jít ani o nebezpečí touto osobou úmyslně vyvolané, nemůže být podle mého názoru ospravedlněno krajní nouzí.

Na druhé straně u někoho může být subjektivní znak krajní nouze splněn (úmysl odvracet nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem), aniž by byla splněna podmínka existence přímo hrozícího nebezpečí. V tom případě je nutno vycházet z ustanovení § 18 odst. 4 TrZ (pozitivní skutkový omyl o okolnosti vylučující protiprávnost), podle kterého by byl vyloučen úmysl jednatelova (k tomu blíže v kapitole páté věnované omylům o krajní nouzi a nutné obraně).

4.2.2 Exces z krajní nouze

Odvrací-li někdo určité nebezpečí, aniž jsou splněny všechny podmínky krajní nouze, tj. nebezpečí přímo nehrozilo nebo bylo možno je odvrátit jinak (nedodržení principu subsidiarity krajní nouze) nebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil (absence podmínky proporcionality krajní nouze), nebo ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen je snášet, jde o tzv. exces, vybočení, z krajní nouze. V tom případě takové jednání nebude pokryto okolností vylučující protiprávnost a naplňuje-li i ostatní znaky trestného činu, bude u jednatelova dána trestní odpovědnost.

Tyto excesy se v některých případech speciálně označují. Pokud nebezpečí ještě přímo nehrozilo, nebo již pominulo, jedná se o exces extenzivní – jednání vybočuje z časových mezí, v nichž krajní nouze přichází v úvahu. Jestliže nebyla dodržena zásada proporcionality, hovoří se o excesu intenzivním (zásah do

chráněných zájmů byl citelnější, intenzivnější, než co by odpovídalo druhu zachraňovaného zájmu nebo závažnosti poruchy či ohrožení, které takovému zájmu v důsledku určitého nebezpečí hrozily).⁵¹

To, že někdo odvrátil nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze, je ovšem obecnou polehčující okolností dle § 41 písm. g) TrZ při ukládání trestu. Taková okolnost obecně snižuje závažnost spáchaného činu i s ohledem na ustanovení § 39 odst. 2 TrZ, podle kterého povaha a závažnost trestného činu jsou určovány zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, *okolnostmi, za kterých byl čin spáchán*, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho *pohnutkou, záměrem nebo cílem*.

4.3 Nutná obrana v platném českém trestním právu

Nutná obrana je v trestním zákoníku upravena v § 29. Podle prvního odstavce tohoto ustanovení čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem, a to za podmínky (srov. odst. 2), že tato obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Podstatou nutné obrany je tak odvracení útoku, který směřuje bezprostředně proti hodnotám (zájmům, právním statkům), které chrání trestní zákon, případně je již zasahuje, a to jednáním, které by jinak bylo kvalifikováno jako trestný čin spáchaný vůči útočníkovi,⁵² který by v takovém případě byl vlastně poškozeným.

Nutná obrana je zvláštním případem krajní nouze, kdy nebezpečím, jehož původ u krajní nouze může být jakýkoli, se zde omezuje na

⁵¹ Srov. např. CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 142.

⁵² KUČERA, P. K některým aspektům nutné obrany ve smyslu § 29 trestního zákoníku. *Trestní právo*, 2017, č. 4, s. 11.

případy útoku, tj. protiprávního úmyslného jednání člověka, kterým ohrožuje nebo porušuje zájmy chráněné trestním zákonem. Oproti krajní nouzi ve smyslu se nutná obrana dále odlišuje ve stanovení ostatních podmínek pro to, aby se jednalo o čin dovolený. Na úvod lze konstatovat, že tyto podmínky jsou oproti krajní nouzi pro osobu odvracející útok nutnou obranou příznivější. Ustanovení o nutné obraně je tak vůči krajní nouzi nejen speciální, ale také privilegované.⁵³

Jedním z nejvýznamnějších rozdílů mezi krajní nouzí a nutnou obranou je zásada subsidiarity, jejíž dodržení patří k nezbytným předpokladům krajní nouze, ale pro nutnou obranu není vyžadována. Nikdo není povinen vyhýbat se, resp. uhýbat protiprávnímu útoku např. útekem nebo jinak. Každý je tak vždy oprávněn použít nutnou obranu proti tomu, kdo protiprávně útočí na zájem chráněný trestním zákonem, a to i tehdy, má-li možnost za daných okolností útok odvrátit jinak. Útočník musí v tomto ohledu snést vyšší riziko než někdo, kdo se bez svého protiprávního přičinění (často náhodou) dostane do situace, kdy jeho zájem je zasažen jednáním v krajní nouzi, kterým někdo odvrací určité přímo hrozící nebezpečí. I podle soudní praxe nese riziko vyvolané útokem útočník a nikoli obránce.⁵⁴

Nutná obrana se dále od krajní nouze odlišuje v principu proporcionality, který se v pravém slova smyslu, resp. ve smyslu ustanovení § 28 odst. 2 TrZ, v případě nutné obrany neuplatňuje. Posuzujeme adekvátnost obrany ve srovnání s útokem, který takto odvracen, ale neomezujeme se jen na porovnání následků – toho, který z útoku hrozil, a toho, který byl způsoben obranou proti takovému útoku, nýbrž porovnáváme útok a obranu komplexně – zákon hovoří o způsobu útoku, vzhledem k němuž nesmí být obrana zcela zjevně nepřiměřená. Obrana, aby se mohlo jednat o nutnou

⁵³ CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 143.

⁵⁴ Např. usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1347/2008, ze dne 26. 2. 2009.

obranu, tedy může být i nepřiměřená, nikoli však zcela zjevně. O jednotlivých podmínkách nutné obrany tak, jak vyplývají z ustanovení § 29 TrZ a jak je vykládá teorie i soudní praxe, bude pojednáno v následující podkapitole.

4.3.1 Jednotlivé podmínky nutné obrany

a) Objektivní podmínky nutné obrany

K objektivním podmínkám nutné obrany náleží existence přímo hrozícího nebo trvajících útoku a adekvátní způsob odvracení tohoto útoku, tj. určitá přiměřenost obrany, kterou ovšem nelze chápat tak striktně jako proporcionalitu u krajní nouze.

Útok na zájem chráněný trestním zákonem

Útokem rozumíme jen *jednání člověka*, které musí být *úmyslné a protiprávní*.

Dříve se vycházelo z toho, že útočit v tomto smyslu může jen trestně odpovědná osoba a „útoky“ dětí či osob nepřičetných se posuzovaly v intencích krajní nouze, nejvýše s rozšířenými mezemi proporcionality s částečným využitím analogie k nutné obraně, kdy způsobený následek mohl být i zřejmě stejně závažný jako ten, který hrozil. I když dnes spíše převažuje názor, že trestnost jednání není podmínkou pro jeho posouzení jako útoku, protože postačuje naplnění znaku protiprávnosti v objektivním smyslu,⁵⁵ přetrvávají určité pochybnosti o tom, zda útoky dětí či nepřičetných lze odvracet nutnou obranou dle § 29 TrZ.⁵⁶ Mám za

⁵⁵ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobranu*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 37.

⁵⁶ Např. NÝVLTOVÁ, I. *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných*. *Trestněprávní revue*,

to, že objektivní pojetí protiprávnosti útoku je správné a nutná obrana by měla být přípustná i proti osobám nepřičetným nebo proti útokům trestně neodpovědných dětí. Protiprávnost spočívá v tom, že jde o jednání, na které nemá útočník právo.⁵⁷ V tomto směru může být protiprávní i jednání dětí či nepřičetných.

Otázkou může zůstat jen existence samotného jednání, tj. zda se v případě útoků dětí či nepřičetných osob vůbec dá hovořit o jednání v právním slova smyslu jakožto o projevu vůle ve vnějším světě. Jestliže např. osoba není schopná své jednání ovládat ať už proto, že jí v tom brání nedostatečný stupeň rozvoje volních a rozumových schopností s ohledem na její nízký věk nebo duševní porucha, nejde o projev vůle takové osoby a její svalové pohyby či naopak zdržení se pohybu nelze považovat za jednání. Šlo by o podobný případ jako při tělesných reflexech, pohybech ve stavu bezvědomí nebo při *vis absoluta*, kde chybí psychická složka jednání, a proto nemohou být ani právním ani protiprávním jednáním, a tedy ani protiprávním útokem.⁵⁸ V tom případě bych se přikláněl k tomu, posuzovat takové případy spíše jako jiné nebezpečí než útok a jejich odvracení hodnotit z hledisek krajní nouze, ovšem s jejich určitou moderací v tom smyslu, že by nemusela být důsledně vyžadována zejm. proporcionalita. Připustil bych v tomto směru i způsobení zřejmě stejně závažného následku ve srovnání s tím, který z takového „útoků“ hrozil.

Pokud jde o vymezení protiprávnosti coby jednoho ze znaků útoku, je otázkou, zda tuto protiprávnost vnímat ve vztahu k právnímu řádu jako celku, včetně soukromého práva, nebo zda se tím rozumí protiprávnost ve smyslu rozporu s normami veřejného, resp. trestního práva. Někteří vycházejí spíše z prvního pojetí

2003, č. 7, s. 204. K tomu také např. CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 143.

⁵⁷ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 36.

⁵⁸ KUČHTA, J. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, s. 79; BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 55.

protiprávnosti, a to mj. s argumentací, že trestní zákony chrání i zájmy, které lze porušit také jednáním proti normám občanského práva, správního práva apod.⁵⁹ Jiní autoři se kloní k názoru, že takto široké chápání protiprávnosti útoku by mohlo vést až k anarchii, pokud by nutná obrana byla přípustná i při porušení převážné většiny soukromoprávních norem. To by připouštělo téměř neomezenou svépomoc i při řešení vztahů čistě soukromoprávní povahy.⁶⁰ Útok se má podle těchto koncepcí chápat jako protiprávní lidské jednání proti normám veřejného práva.⁶¹ Je ovšem pravdou, že trestní právo a jiné veřejnoprávní normy chrání svým způsobem i zájmy soukromoprávní. Zájmy chráněné trestním zákonem jsou tedy často i takové právní statky, hodnoty.⁶² V takovém případě jistě lze při jejich přímém ohrožení nebo zasažením útokem užít i nutné obrany dle § 29 TrZ, protože takový útok bude možno vnímat jako protiprávní i v užším, trestněprávním, popř. veřejnoprávním, smyslu. V každém případě nemusí jít v případě útoku o jednání trestné, neboť přichází v úvahu i zánik trestnosti jednání nebo může jít o jednání, které sice porušuje nebo ohrožuje zájmy chráněné i trestním zákonem, ale v daném případě naplňuje jen znaky přestupku.⁶³ Osobně se kloním spíše k tomu, že nutnou obranou lze chránit jakýkoli právní statek chráněný trestním zákonem, a to nezávisle na tom, zda daný způsob jeho porušení nebo ohrožení naplňuje (všechny) znaky trestného činu.

Ovšem na druhou stranu uznávám, že je důležitá určitá individualizace právního statku. Například trestní právo chrání

⁵⁹ Např. KUČTA, J. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, s. 53.

⁶⁰ BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 53.

⁶¹ BURDA, E. Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana. *Trestněprávní revue*, 20110, č. 2, s. 45.

⁶² BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 53-54.

⁶³ CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 143.

v řadě ustanovení trestního zákoníku majetek, resp. různé zájmy majetkové povahy. V některých případech jde o zájem relativně úzce definovaný, např. vlastnictví či vlastnické právo chráněné ustanoveními o krádeži (§ 205 TrZ), zpronevěře (§ 207 TrZ) aj. Jiné skutkové podstaty jej naopak postihují poměrně široce – např. podvod (§ 209 TrZ). Ale asi i u těchto široce pojatých skutkových podstat také musíme přihlížet k dosahu trestněprávní ochrany té které skutkové podstaty. Např. právo na zaplacení pohledávky je jistě právem majetkovým, ale jeho porušení samo o sobě neznamená, je na místě aktivovat možnosti trestněprávní ochrany dané trestním zákoníkem, případně dalšími trestněprávními normami, neboť ve valné většině případů půjde o čistě občanskoprávní delikt spočívající v porušení povinnosti dlužníka řádně a včas splnit svůj dluh, vůči kterému existují prostředky ochrany nabízené normami občanského práva hmotného i procesního. Rozhodně nemůžeme říci, že nesplnění dluhu nebo jeho splnění s vadami, případně bezprostřední signály dlužníka, že dluh v době jeho splatnosti nesplní, apod. představovaly útok ve smyslu § 29 odst. 1 TrZ, proti kterému by byla přípustná trestněprávní nutná obrana.

Protiprávnost je jedním ze znaků útoku, dalším je forma zavinění. Přikláním se k názoru, že útokem může být jen úmyslné jednání⁶⁴, byť se lze setkat i s názory, že forma zavinění není důležitá, podstatná je jen protiprávnost.⁶⁵ Vychází se zde ze smyslu nutné obrany, kterým je ochrana zájmů chráněných trestními zákony před neoprávněným (protiprávním) jednáním člověka, přičemž důležitější v tomto ohledu je spíše objektivní pojetí protiprávnosti jakožto neoprávněného ohrožení cizích zájmů bez zřetele

⁶⁴ Např. NOVOTNÝ, F., KYBIC, P. *Nutná obrana (několik poznámek)*. Trestní právo, 2015, č. 2, s. 15.

⁶⁵ Např. ČIČ, M. a kol. *Hmotné trestné právo. Všeobecná část*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1982, s. 36; BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 53; ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, s. 219-220.

k subjektivnímu vztahu útočnicka k tomuto ohrožení a k jeho zavinění.⁶⁶ Např. podle *Solnaře* protiprávními útoky mohou být i činy, které zcela postrádají znaky trestného činu⁶⁷. Podle *Kuchty* by muselo být omezení nutné obrany jen vůči zaviněným útokům výslovně stanoveno zákonem, což by mělo platit i pro útoky trestně neodpovědných osob, které se mnohdy mohou dopustit velice závažných jednání útočícím na zájmy chráněné trestním zákonem.⁶⁸

Osobně vycházím z premisy, že útok musí být úmyslný a že nedbalostní jednání, které ohrožuje nebo porušuje zájmy chráněné trestním zákonem nebo jednání nezaviněné, není možné považovat za útok, proti kterému by byla přípustná nutná obrana,⁶⁹ stejně jako nelze považovat v tomto ohledu za útok chování zvířete (není-li poštveno útočником)⁷⁰. Problém nastává v tomto směru např. v souvislosti s jednáním osob nacházejících se ve skutkovém omylu (někdo si např. chce odnést cizí kufr, protože si myslí, že je to jeho zavazadlo). Toto jednání sice zůstává protiprávní, ale není úmyslné, neboť ten, kdo při spáchání činu nezná ani nepředpokládá jako možnou skutkovou okolnost, která je znakem trestného činu, nejedná úmyslně (srov. § 18 odst. 1 TrZ). V úvahu v takových případech přichází nejvýše nedbalost a nedbalostní jednání již nemůžeme vymezovat jako útok ve smyslu § 29 TrZ, podmínky nutné obrany by pak splněny nebyly a šlo by o nebezpečí ve smyslu ustanovení § 28, kdy jeho odvracení by nebylo protiprávní za podmínek stanovených pro krajní nouzi. Na druhou stranu ten, kdo je konfrontován s takovým jednáním, které na první pohled jako útok vypadá, často neví, že „útočící“ osoba vlastně jedná ve skutkovém omylu a ve skutečnosti neútočí. Pro tyto situace však je k dispozici ustanovení o pozitivním skutkovém omylu o

⁶⁶ KUCHTA, J. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5, s. 91.

⁶⁷ SOLNAŘ, V. *Systém československého trestního práva: Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Academia, 1972, s. 101.

⁶⁸ KUCHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekonstrukci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae. Aktuální problémy rekonstrukce trestního práva hmotného. Iuridica 2007, č. 2, ISSN 03023-0619, s. 71.

⁶⁹ NOVOTNÝ, F. *Právo na sebeobranu*. Praha: Lexis-Nexis, 2006. ISBN 80-86920-10-0, s. 40.

⁷⁰ NOVOTNÝ, F., KYBIC, P. *Nutná obrana (několik poznámek)*. Trestní právo, 2015, s. 15.

okolnosti vylučující protiprávnost (§ 18 odst. 4 TrZ), o němž již byla řeč v souvislosti se subjektivní podmínkou krajní nouze a který vylučuje úmysl jednajícího. A jestliže tato osoba neměla povinnost nebo možnost se s ohledem na okolnosti a své osobní poměry tohoto omylu vyvarovat, chybělo by i zavinění z nedbalosti (srov. § 16 odst. 1 TrZ), čímž by byla vyloučena trestní odpovědnost jako taková. Je ovšem pravdou, že takový pozitivní skutkový omyl o nutné obraně by sice mohl vyloučit trestní odpovědnost, ale nebyla by tím dotčena protiprávnost takového jednání, které by k tomu muselo splňovat podmínky krajní nouze (což není v konkrétním případě vyloučeno).

Vyskytují se ovšem i v současné české odborné literatuře názory, že i jednání osob jednající ve skutkovém omylu negativním mají být posuzovány jako útok, proti kterému je nutná obrana přípustná.⁷¹ Někteří k tomu doplňují, že pro takové případy by ale obdobně jako u krajní nouze měla být vyžadováno splnění podmínky subsidiarity, tedy aby uvedený útok nebylo možno za daných okolností odvrátit jinak.⁷²

Pokud jde o formu jednání jako takového, může jít (a nejčastěji také půjde) o konání jakožto vůlí řízený pohyb, nebo i o opominutí coby vůlí řízené zdržení se pohybem. Z hlediska gramatické interpretace pojmu útok by se spíše mělo jednat o nějaké aktivní konání, nicméně za určitých okolností může útok spočívat i v nečinnosti⁷³, zejm. pokud má někdo zvláštní povinnost konat dle § 112 TrZ. Nečinnost je útokem, pokud ten, kdo je nečinný, je odpovědný např. za udržování protiprávního stavu (např. uzavření poškozeného v nějaké místnosti).⁷⁴ Může jít také např. o matku, která nepodává stravu svému malému dítěti, i ta má zvláštní

⁷¹ Např. CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Acta Universitatis Carolinae, 1986, č. 1, s. 29.

⁷² NÝVLTOVÁ, I. *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných*. Trestněprávní revue, 2003, č. 7, s. 204-205.

⁷³ NOVOTNÝ, F. *Právo na sebeobranu*. Praha: Lexis-Nexis, 2006. ISBN 80-86920-10-0, s. 44.

⁷⁴ NOVOTNÝ, F. *Právo na sebeobranu*. Praha: Lexis-Nexis, 2006. ISBN 80-86920-10-0, s. 44.

povinnost konat vyplývající z jiného než trestního zákona. Toto její jednání lze považovat za útok, proti kterému je nutná obrana přípustná⁷⁵ – např. násilným donucením této matky k tomu, aby stravu dítěti poskytla. Pokud by opominutí spočívalo v nesplnění obecné povinnosti konat vycházející přímo z trestního zákona, jako útok bychom to spíše chápat neměli, nicméně za určitých okolností by mohly zakládat obecné nebezpečí ve smyslu krajní nouze dle § 28 TrZ.

V literatuře je řešena i problematika drobných faktických útoků, které ale mají spíše povahu nepřístojnosti či neslušnosti (např. lehká postrčení, nakopnutí, odcizení balíčku žvýkaček apod.). Takové případy nejsou zpravidla vnímány jako útoky ve smyslu § 29 TrZ.⁷⁶ Podle jiných autorů ale i takové ataky je třeba považovat za útoky připouštějící nutnou obranu, přičemž nízké intenzitě útoku musí odpovídat i intenzita obrany, aby nebyla zcela zjevně nepřiměřená (což je vždy podmínkou nutné obrany). Taková obrana však v praxi pravděpodobně nebude vůbec vykazovat znaky trestného činu (jinak by byla zpravidla obranou zcela zjevně nepřiměřenou), proto nebude z hlediska trestního práva relevantní.⁷⁷ Na druhou stranu nesmíme pominout skutečnost, že řada závažných útoků se ve svém počátku může projevit právě nějakým bagatelním atakem (např. lehčím šfouchnutím do poškozeného). V těchto případech má nutná obrana ve smyslu § 29 TrZ jistě místo.⁷⁸ Avšak je třeba si uvědomit, že např. i přestupkový zákon (zák. č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich) obsahuje ustanovení o nutné obraně (§ 25 ZPř), které lze využít právě proti jednáním, které svou

⁷⁵ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 148.

⁷⁶ Např. NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. *Trestní právo hmotné. I. Obecná část*. Praha: ASPI, 2003. ISBN 80-86395-73-1, s. 194.

⁷⁷ BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 55.

⁷⁸ BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 56.

intenzitou nevykazují znaky trestného činu.⁷⁹ Je nutno konstatovat, že znění § 25 ZPř je v podstatě totožné se zněním § 29 TrZ jen s tou výjimkou, že přestupkový zákon užívá pojmy „čin jinak trestný jako přestupek“ a „přestupek“.

Útokem může být (podobně jako je tomu v případě nebezpečí odvrácené v krajní nouzi) útok vyprovokovaný osobou, která jej pak odvrací v mezích nutné obrany⁸⁰. Za vyprovokovaný ovšem nelze vůbec považovat útok, kdy došlo pouze k oslovení pozdějších útočníků. Lze v této souvislosti zmínit případ, kdy orgány činné v trestním řízení považovaly za provokaci, když poškozený oslovil tři podnapilé muže na ulici, a protože věděl o jejich sklonu k násilnému chování v restauracích, jen se jich otázel, zda nemíří do stejné restaurace jako on. Okamžitě poté byl muži fyzicky napaden a ohrožován na životě. Snažil se ke své obraně použít střelnou zbraň, kterou měl za opaskem, ale nepodařilo se mu ji vyjmout. Nicméně došlo k nechtěnému výstřelu, jímž ale nikdo nebyl zraněn. Útočníci pokračovali v napadání poškozeného a jeden z nich ho dokonce škrtil. Poškozený se dál snažil manipulovat se zbraní, z níž vyšel další výstřel a jeden z útočníků byl zasažen a utrpěl těžkou újmu na zdraví. Poškozený přitom nechtěl nikoho z útočníků zranit, jen je chtěl výstřelem varovat před pokračováním v útoku. V tomto případě byl ale napadený shledán vinným trestným činem ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle §146a TrZ, byť se s největší pravděpodobností jednalo o nutnou obranu.⁸¹

Teorie ani praxe však nepřipouští, aby byl vyprovokovaný úmyslně v úmyslu pak své jednání, kterým je takto vyprovokovaný útok odvrácen, nutnou obranou, tedy okolností vylučující protiprávnost.⁸² V tomto případě provokatér má sám od počátku

⁷⁹ NOVOTNÝ, F., KYBIC, P. *Nutná obrana (několik poznámek)*. Trestní právo, 2015, č. 2, s. 15.

⁸⁰ Např. NOVOTNÝ, F., KYBIC, P. *Nutná obrana (několik poznámek)*. Trestní právo, 2015, č. 2, s. 15.

⁸¹ NOVOTNÝ, F., KYBIC, P. *Nutná obrana (několik poznámek)*. Trestní právo, 2015, č. 2, s. 15.

⁸² Např. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, s. 220.

úmysl porušit nebo ohrozit zájem chráněný trestním zákonem (např. ublížit jiné osobě na zdraví), proto takto předsevzaté a uskutečněné jednání nemůže být trestním ani jiným zákonem ospravedlněno v tom směru, že by mu chyběla protiprávnost a nemohlo by jednat o trestný čin. Pokud ovšem někdo útok ze strany druhé osoby vyprovokoval bez takových úmyslů (bez zřetele k tomu, zda provokace jako taková byla úmyslná či nikoli), má nadále právo se mu bránit v rámci nutné obrany ve smyslu § 29 TrZ.

Jestliže je určité jednání v souladu s právem (byť třeba navenek může vykazovat i znaky trestného činu), není proti němu přípustná nutná obrana. To se týká třeba výkonu pravomoci úřední osoby, plnění rozkaz nebo jednání provedené za podmínek jiné okolnosti vylučující protiprávnost (není přípustná nutná obrana proti jednání v nutné obraně, v krajní nouzi apod.). Jestliže se někdo např. brání oprávněnému úkonu policisty (zásahu, který je proveden v mezích příslušných zvláštních zákonů, zejm. zákona o Policii ČR nebo trestního řádu), kterým je kupříkladu omezována osobní svoboda dotyčného nebo je zasahováno do fyzické integrity (chvaty, hmaty, použitím zbraně apod.), nemůže se přitom odvolávat na jednání v nutné obraně. K tomu by byl oprávněn jen tehdy, pokud by takový zákrok byl prováděn v rozporu s právními předpisy, tj. takovým způsobem, kterým by policista překračoval svá oprávnění, resp. svoji pravomoc. Pak by taková úřední osoba ztrácela ochranu poskytovanou jí za účelem nerušeného výkonu její pravomoci právním řádem. Mělo by jít ale o takové vady příslušného úkonu úřední osoby, které by naplňovaly skutkovou podstatu některého trestného činu (např. zneužívání pravomoci úřední osoby dle § 329 TrZ.⁸³

Již v souvislosti s protiprávností útoku zde byly zmíněny *zájmy chráněné trestním zákonem*. Útok, proti němuž je přípustná nutná

⁸³ Např. NOVOTNÝ, F., KYBIC, P. *Nutná obrana (několik poznámek)*. Trestní právo, 2015, č. 2, s. 15.

obrana, je namířen právě na některý nebo některé z těchto zájmů. Tyto zájmy lze nalézt především ve zvláštní části trestního zákoníku, v jejích jednotlivých hlavách a příslušných ustanoveních vymezujících skutkové podstaty trestných činů. V některých případech jde o výslovné určení daného zájmu (např. osobní svoboda v § 170 či § 171 TrZ), jindy je možno druh chráněného zájmu dovodit z určitého ustanovení zvláštní části trestního zákoníku (např. u krádeže dle § 205 TrZ z pojmů „přivlastní“, „cizí věc“, „škoda na cizím majetku“ atd.).

Zájmy, které lze hájit nutnou obranou, mohou být jak zájmy jednotlivce, tak společnosti. Může jít o zájmy fyzických i právnických osob. Tyto zájmy je třeba chápat druhově, tj. kvalitativně, zejména tehdy, je-li ochrana poskytovaná trestním právem podmiňována určitou kvantifikací (např. hranicí škody, intenzitou zranění apod.). Je tak například přípustné použít jednání v nutné obraně i proti útokům, z nichž nehrozí následek takové intenzity, aby tím byla naplněna skutková podstata nějakého trestného činu. Takové okolnosti je ale nutno přizpůsobit způsob a intenzitu nutné obrany, pokud to obránce je schopen za daných okolností posoudit.⁸⁴

Obránce nemusí nutnou obranou chránit jen vlastní zájmy, ale je přípustná i *pomoc v nutné obraně* (vystoupení na obranu jiného), což vyplývá z formulace § 29 odst. 1 TrZ, podle které se nutnou obranou odvrací útok na „zájmy chráněné trestním zákonem“, tj. jakékoli a číkoli zájmy, které podléhají trestněprávní ochraně. Právo na nutnou obranu má tak kdokoli bez ohledu na svůj věk či jiné vlastnosti a způsobilosti, a to i v případě, že útok nesměřuje proti němu samotnému.⁸⁵

⁸⁴ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 34-35.

⁸⁵ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 46.

Aktuálnost útoku

Aby bylo možné útok odvracet nutnou obranou, musí jít o ***útok přímo hrozící nebo trvající***. Útok je tedy časově určený a za počáteční moment je třeba považovat okamžik, kdy se z hrozícího útoku stane útok přímo hrozící, a nejzazší moment okamžik, kdy již nastal škodlivý následek, který již nemůže být odvrácen.⁸⁶ Proti útoku, který je už dokončen, nelze připustit nutnou obranu.⁸⁷ Ovšem jestliže byl útok jen přerušen za situace, kdy útočník hodlá ihned v útoku pokračovat (např. útočník dobíjí zbraň), útok dál trvá, ještě neskončil, a nutná obrana je proti němu tedy stále přípustná.⁸⁸

Útok tedy přímo hrozí tehdy, je-li jasné, že musí bez prodlení a určitě následovat za hrozbou, i když nemusí jít o útok neočekávaný⁸⁹ (útočník měl např. již v minulosti s napadeným spor, a jejich vztahy jsou proto napjaté tak, že ze strany prvně jmenovaného je možné čekat fyzický útok). Útok může hrozit už ve vývojovém stádiu přípravy (např. při sročení) nebo již v rámci projevu úmyslu spáchat trestný čin, ovšem za předpokladu, že realizaci útoku lze očekávat v bezprostřední návaznosti.

To, že útok přímo hrozí, se často projevuje určitými viditelnými znaky. Například útočník poškozeného verbálně napadá, bere do ruky zbraň nebo jiný předmět, který by mohl být použit k útoku, napřahuje jím, vyhrožuje atd. Můžeme se setkat s názory, že z hlediska obránce je v podstatě nezbytné proto, aby byla splněna podmínka přímo hrozícího útoku, aby útočníka měl ve svém zorném poli, tj. aby mohl jeho přítomnost vnímat jako vysoce

⁸⁶ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 37.

⁸⁷ ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. Komentář. I. díl*. 6. vyd. Praha: C. H. Beck, 2004. ISBN 80-7179-896-7., s. 122-123.

⁸⁸ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7, s. 221.

⁸⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1594/2005 ze dne 23. 2. 2006.

aktuální. Uvádí se v této souvislosti vzdálenost cca 120 cm, která se označuje jako „mez zásahu“, přičemž pokud se útočník přiblíží na tuto vzdálenost, lze to vzít jako podpůrné kritérium pro posouzení, že útok již přímo hrozí.⁹⁰

Znaky jednání v nutné obrany může vykazovat i tzv. *preventivní útok* nebo lépe řečeno zákrok, pokud je jím ovšem odvrácen sice ještě nezapočatý (proto se užívá pojem „preventivní“), nicméně již přímo hrozící útok ze strany jiného člověka.⁹¹

Sporné je v české trestněprávní nauce i praxi *využití automatických obranných systémů* (např. zavedení elektřiny do oplocení, hlídací psi apod.). Z hlediska naplnění podmínek nutné obrany je problém především v tom, že k jejich instalaci dochází v době, kdy útok ještě ani přímo nehrozí, a také v tom, že fungují bez součinnosti a kontroly člověka. Nejsou přitom samozřejmě rozlišit, zda jde o protiprávní útok nebo např. o jednání v krajní nouzi apod. Také není možné regulovat v případě jejich aktivace intenzitu a sílu jejich působení tak, aby obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená.⁹² Obecně ale přípustnost takových zařízení vyloučit asi nelze, pokud by v případě jejich spuštění byly skutečně všechny podmínky nutné obrany (případně krajní nouze) splněny.⁹³

Má-li jít o trvajícím útok, nesmí být ukončen ani přerušen, přičemž ukončením útoku se nerozumí dokonání trestného činu⁹⁴, neboť je řada trestných činů tzv. předčasně dokonáných, kdy všechny znaky skutkové podstaty jsou již jednáním pachatele naplněny, nicméně útok stále trvá (např. loupež dle § 173 odst. 1 TrZ je dokonána již

⁹⁰ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 61.

⁹¹ KUČERA, P. *K některým aspektům nutné obrany ve smyslu § 29 trestního zákoníku*. Trestní právo, 2017, č. 4, s. 13.

⁹² CHMELÍK, J., NOVOTNÝ, F., STOČESOVÁ, S. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8, s. 146.

⁹³ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2010. ISBN 978-80-7357-509-0, s. 278-279; rovněž stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. Tpjn 303/2008, ze dne 30. 9. 2009; JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 75-78.

⁹⁴ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1594/2005 ze dne 23. 2. 2006.

použitím pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci, ale útok loupeže trvá do té doby, než pachatel ukončí veškeré úkony, jimiž svůj úmysl realizuje). Konečným okamžikem pro nutnou obranu je pominutí nebezpečí, které z útoku zájmům chráněným trestním zákonem hrozilo, případně tyto zájmy jsou již porušeny a další porucha již přímo nehrozí. Nutná obrana je tedy přípustná až do dokončení trestného činu. Jde-li o trestný čin trvající, až do ukončení protiprávního stavu, který je jednáním útočníka udržován.⁹⁵ Např. jako dosud neukončený byl posouzen útok loupeže, kdy pachatel odcházel z místa činu s věcmi poškozeného a ten jej zezadu udeřil kamenem, přičemž mu ublížil na zdraví, aby si své věci mohl vzít zpět. Zde útok ještě neskončil právě proto, že útočník měl u sebe věci poškozeného a nacházel se ještě v blízkosti poškozeného, tudíž trval útok na majetkové zájmy poškozeného. Pokud by ale útočník nebyl při loupeži úspěšný a žádné cizí věci by se nezmocnil a z místa činu utíkal, bylo by takovou situaci nutno posoudit jako ukončený útok, proti kterému by už nutná obrana přípustná nebyla.⁹⁶

Přiměřenost obrany

Podle § 28 odst. 2 TrZ ***nejde o nutnou obranu, byla-li zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku***. Oproti krajní nouzi nejde o požadavek proporcionality, kdy by určující byly hrozící a způsobený následek. U obrany proti útoku hrají tyto následky roli v tom směru, že je lze zařadit mezi kritéria posuzování způsobu útoku a způsobu obrany. Není to však kritérium rozhodující. Zohlednit je nutné všechny okolnosti důležité ve vztahu k povaze a závažnosti útoku a způsobu jeho spáchání a pro určení, zda uplatněná obrana byla tomu adekvátní.

⁹⁵ ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon, komentář. I. díl*. 6. doplněné a přepracované vydání, C. H. Beck 2004. ISBN 80-7179-896-7.

⁹⁶ NOVOTNÝ, F., KYBIC, P. *Nutná obrana (několik poznámek)*. Trestní právo, 2015, č. 2, s. 17.

V původním návrhu úpravy nutné obrany v novém trestním zákoníku, který byl obsažen v jeho osnově, byla použita formulace: „Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku, anebo okolnostem vztahujícím se k osobě útočnicka nebo osobě obránce.“ Pokud by došlo ke schválení takové podoby § 29 odst. 2 TrZ, pak by to bylo podle mého názoru ku prospěchu věci, neboť již v zákoně by bylo lepší vodítko k posuzování přiměřenosti použité obrany. Nicméně i při současném znění § 29 odst. 2 TrZ lze v praxi posoudit, zda obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, a to i při zohlednění kritérií, které sice nejsou výslovně uvedeny v zákonné dikci, ale jistě jsou z hlediska správného posuzování jednotlivých případů obrany proti útoku důležité.

Adekvátnost není chápána úzce, například tak, že by se vyžadovalo dodržení rovnosti zbraní apod. Za prvé je nutno zdůraznit, že obrana musí být intenzivnější, silnější než útok, aby jí bylo možno útok úspěšně odrazit. Účelem nutné obrany je umožnit jednotlivci ochranu zájmů svých vlastních i zájmů jiných osob, zájmů společnosti a státu, a proto je také třeba zdůraznit, že riziko vyvolané útokem musí nést útočnick, ne obránce.

Posuzujeme-li přiměřenost obrany, je třeba vždy hodnotit konkrétní situaci. Přitom pro nutnou obranu se nevyžaduje ani proporcionalita ani subsidiarita. Není možné obranu vyhodnotit jako nepřiměřenou, resp. zcela zjevně nepřiměřenou, jen z toho důvodu, že napadený se nevyhnul útoku např. útekem (když útek byl možný) nebo že nezvolil způsob obrany takový, který by byl za daných okolností nejmírnější.⁹⁷

Je třeba posuzovat osobu útočnicka, jeho pověst, předchozí chování, fyzické dispozice útočnicka i obránce, věkový rozdíl, místo a čas

⁹⁷ Rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě, sp. zn. 4 To 181/51 ze dne 6. 9. 1957.

útočce, resp. obrany, a to vše viděno očima (popřípadě pocíťováno ostatními smysly) obránce.⁹⁸

V konkrétním případě byla jako nutná (a nikoli zcela zjevně nepřiměřená) obrana proti útočce, který spočíval ve fyzickém napadení v úmyslu donutit napadenou osobu k vydání mobilního telefonu, který byl této osobě předtím předán do zástavy. Jednalo se tedy o protiprávní útok na zájem chráněné trestním zákonem.

Napadený se bránil tak, že použil zavírací nůž a útočce bodl několikrát do krku, do hrudníku a do zad, přičemž zasáhl osrdečník a přední stěnu levé komory srdeční, bránice a žaludek. Na následky těchto zranění útočce později v nemocnici zemřel. Obránce tedy útočce usmrtil za situace, kdy odvracel trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem.

V jiném případě útočce rozbil dřevěné vchodové dveře a vnikl s nožem v ruce do domu poškozěného. Ten si vzal brokovnici, u které se nepřesvědčil, zda je či není nabitá, namířil jí na útočce s výzvou, aby opustil jeho dům. Když ten na výzvu nereagoval, a naopak se přibližoval k poškozěnému, stiskl poškozěný spoušť a výstřelem zranil útočce do kolene. Podmínky nutné obrany byly splněny.⁹⁹

Přiměřenost obrany se hodnotí především ve vztahu k intenzitě útočce a vlastní obrany s tím, že obrana musí být, jak již bylo uvedeno, silnější než útok, pokud má být způsobilá k odvracění útočce bez toho, že by to představovalo riziko pro obránce. Nesmí být jen *zcela zjevně* nepřiměřená způsobu útočce, tj. mimořádně, naprosto evidentně přehnaná.¹⁰⁰ Tím, že zákon užívá pojem zjevně, se zdůrazňuje posuzování nutné obrany z pohledu obránce, z jeho

⁹⁸ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 63.

⁹⁹ NOVOTNÝ, F., KYBIC, P. *Nutná obrana (několik poznámek)*. Trestní právo, 2015, č. 2, s. 17.

¹⁰⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1594/2005 ze dne 23. 2. 2006.

subjektivního hlediska a subjektivního stavu, tedy jak se mu jevila v době útoku.¹⁰¹

Způsobem útoku se rozumí způsob provedení útoku a další okolnosti důležité pro posouzení dané události, např. osoba útočnicka, jeho charakteristika, vlastnosti, úmysly apod., které se projeví v útoku, případně zbraně, které útočník užil, hrozící nebo existující součinnost dalších osob aj. Důležité také je, aby tyto okolnosti byly známy obránci a byly z jeho pohledu zcela zjevné.¹⁰² Pod způsob útoku lze zahrnout jen vztah intenzity (způsobu) obrany a útoku, nikoli poměr ohroženého a zasaženého zájmu, resp. tento poměr je jen jedním z mnoha kritérií posuzování intenzity obrany a útoku. Ve výše uvedeném případě byli útočník i obránce přibližně stejně fyzicky zdatní, útočník napadal obránce pěstmi, obránce použil na svou obranu nůž, a to opakovaně. Útočníka nakonec nožem usmrtil. To ovšem ani odvolací ani dovolací soud nehodnotily jako okolnosti výlučné pro posouzení přiměřenosti obrany napadeného. Soudy vzaly v úvahu i další skutečnosti blíže charakterizující tento případ. Usmrčený útočník již krátce před inkriminovanou událostí obránce opakovaně fyzicky napadl, protože ho chtěl přimět k vrácení svého mobilního telefonu (který předtím napadenému poskytl jako zástavu za půjčku, kterou mu napadený poskytl) bez toho, aby musel splatit svůj dluh. V těchto případech ze strany napadeného nedošlo k žádné fyzické odvetě nebo obraně. Nicméně z obavy z dalších útoků ze strany svého dlužníka si pro účely své obrany pořídil nůž.

V den, kdy došlo k posuzované události, se oba aktéři nejprve setkali v tramvaji, kde ale k žádnému kontaktu mezi nimi nedošlo. Poté, co útočník vystoupil na jedné zastávce a zjistil, že jeho věřitel pokračoval v jízdě, spolu s dalšími osobami tramvaj dostihli na další zastávce, vyčkali, až dotyčný vystoupí, a poté ho útočník fyzicky napadl, čímž chtěl vyřešit záležitost s mobilním

¹⁰¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1594/2005 ze dne 23. 2. 2006.

¹⁰² Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1594/2005 ze dne 23. 2. 2006.

telefonem. Tomu přihlíželi zmíněné další dvě osoby, kamarádi útočníka. Napadený přitom projevoval tendenci vyhnout se konfliktu odchodem a na uvedené fyzické útoky reagoval varováním, že použije nože, pokud útočník svého dalšího napadání nezanechá. Ten ovšem ve svém útoku pokračovat a upustil od pokračování v něm až poté, co obránce použil zbraň výše popsaným způsobem.

Podle znaleckého posudku soudního znalce v oboru soudního lékařství, pokud jde o zranění způsobená útočníkovi a mechanismus jejich vzniku, vznikly rány ve velmi krátkém časovém rozpětí, v době, kdy se obě osoby pohybovaly, a spíše svědčily o to obraně než útoku. Rána, která byla vyhodnocena jako smrtelná, nebyla vedena velkou silou, přičemž mohla být útočníkovi zasazena jako první a ten, vzhledem k nižší intenzitě použití nože, dále napadal obránce.

Nejvyšší soud konstatoval, že intenzitu útoku nelze zužovat jen na způsob útoku v daném okamžiku jeho průběhu, ale jde o širší pojem, náleží do ní i to, co z dané situace bezprostředně hrozí, včetně hrozící škody. Jednání obránce spočívající v použití nože nebylo cílené vůči konkrétní části těla útočníka, nevykazovalo vysokou intenzitu, šlo o nemířené rány, jejichž cílem byl jen eliminovat daný útok. Podle dovolacího soudu tedy nelze učinit ani závěr, že by obránce útočníka usmrtil úmyslně. V průběhu útoku navíc útočníka varoval, že má k dispozici nůž, na což ten nereagoval a v útoku pokračoval a ukončil ho až po všech ranách, které mu obránce zasadil.

Z toho, že obránce použil k obraně nože, nelze usuzovat, že šlo o obranu zcela zjevně nepřiměřenou. Obrana musí být způsobilá útok odvrátit, takže musí být intenzivnější než útok. To, že útočník sám je neozbrojený, neznamená, že použití zbraně k obraně z ní činí obranu zcela zjevně nepřiměřenou. Nutnou obranou může být

vzhledem k okolnostem i opakované použití střelné zbraně proti neozbrojenému útočnickovi a jeho usmrcení.¹⁰³

Je nutné zohlednit i psychický stav obránce. V daném případě znalci připustili, že jednání obránce mohlo být důsledkem nezvládnuté impulsivní reakce s emocemi strachu a subjektivním pocitem ohrožení. Stresová zátěž na obžalovaného byla umocněna předchozími zkušenostmi, přítomností kamarádů útočníka na místě (přestože tyto osoby do konfliktu nezasahovaly) a také napadením, jehož obětí se stal (ze strany jiné osoby než v posuzovaném případě) v nedávné minulosti. Zároveň měl velmi omezený časový prostor pro rozhodnutí, jak se proti útoku účinně bránit. Nejvyšší soud shrnul, že obránce nezavdal ke konfliktu s útočníkem žádný podnět, byl to naopak ten, kdo obránce fyzicky napadl, a to opětovně, toto jednání vykazovalo znaky útoku na zájem chráněný trestním zákonem (svobodné rozhodování obránce a jeho fyzická integrita), bylo úporné a rozhodné. Útočník ve svém útoku pokračoval i poté, co byl varován před možným použitím nože ze strany obránce. To vše je nutno dát i do souvislosti s aktuálním psychickým stavem obránce. Pokud se tento nakonec rozhodl použít ke své obraně nůž, nelze s přihlédnutím k výše uvedeným okolnostem dovodit, že by kvůli tomu byla obrana zcela zjevně nepřiměřená, a to i přesto, že obránce způsobil útočnickovi smrtelné zranění. Z toho nelze usuzovat¹⁰⁴ na to, že by došlo k vybočení, neboli k excesu z mezí nutné obrany.¹⁰⁵

Nemusí se tedy jednat o exces z nutné obrany jen proto, že napadený útočníka zranil, nebo dokonce usmrtil, i když sám žádná zranění neutrpěl, pokud tím odvracel přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem a taková obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.¹⁰⁶ Na vybočení z mezí

¹⁰³ Srov. např. rozh. č. 14/1999 Sb. rozh. tr.

¹⁰⁴ Zhodnocení Nejvyššího soudu, sp. zn. Pls 5/65, uveřejněné pod. č. II/1965 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek.

¹⁰⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1594/2005 ze dne 23. 2. 2006.

¹⁰⁶ Srov. i rozh. č. 25/1976 Sb. rozh. tr.

nutné obrany také nelze usuzovat jen z toho, že se napadený bránil zbraní proti neozbrojenému útočnickovi, věkově podstatně mladšímu, fyzicky silnějším a známému svou agresivitou.¹⁰⁷ Vyplývá to z toho, že u nutné obrany se nevyžaduje přiměřenost ve smyslu naprosté proporcionality.

Obrana tedy může být nepřiměřená, a to i celkem výrazněji, nikoli však natolik, aby ji bylo možno vyhodnotit jako zcela zjevně nepřiměřenou. Obránce může použít i významně důraznější prostředek, než jaký používá útočník, a může způsobit i mnohem citelnější následek, než jaký z útoku hrozil. Skutečnost, že obránce použil zbraně proti neozbrojenému útočnickovi, ještě nutně neznamená, že taková obrana je zcela zjevně nepřiměřená.¹⁰⁸

Může vyvolávat otázky, zda stejná pravidla obrany platí např. také pro policisty, vojáky, zaměstnance ostrahy apod., kteří jsou cvičeni pro podobné případy odvracení různých útoků a řešení jiných krizových situací. Např. podle názoru Nejvyššího soudu je sice žádoucí, aby osoby, které pracují jako hlídači objektů, dodržovaly určitou zdrženlivost při použití střelné zbraně, to ovšem neznamená, že jednání takových osob v nutné obraně dle § 29 TrZ podléhalo zvláštním omezením nebo jiným pravidlům než těm, která uvedené ustanovení vymezuje. Argumentem proto může být i ustanovení zákona o Policii ČR, podle kterého je policista oprávněn použít zbraň, aby v případě nutné obrany nebo při pomoci v nutné obraně odvrátil přímo hrozící nebo trvajícím útok proti jeho osobě nebo útok na život nebo zdraví jiné osoby. Nejsou přitom kladeny pro policisty žádné další zpřísňující požadavky. O to méně je podle názoru Nejvyššího soudu možno určovat přísnější

¹⁰⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SSR, sp. zn. 3 Tz 13/70, ze dne 18. 6. 1970, uveřejněné pod č. 49/1970 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

¹⁰⁸ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 65.

podmínky nutné obrany pro osoby, které vykonávají „jen“ profesi hlídače.¹⁰⁹

b) Subjektivní podmínka nutné obrany

Stejně jak u krajní nouze nebo u kterékoli jiné okolnosti vylučující protiprávnost je též pro nutnou obranu nutné naplnění i její subjektivní stránky, respektive subjektivní podmínky. Jde obdobně jako u krajní nouze o vůli bránit určitý právní statek chráněný trestním zákonem před protiprávním útokem, který přímo hrozí nebo trvá a o jehož aktuální existenci obránce ví. Obránce tedy musí úmyslně bránit zájem chráněný trestním zákonem, který je přímo ohrožen nebo již porušován protiprávním útokem realizovaným jinou osobou. Jestliže takový úmysl chybí, o nutnou obranu se nejedná.

Výše uvedené platí například v již zmíněných případech záměrně vyprovokovaného útoku, kdy pachatel chtěl svoji následnou odvetu pokrýt okolností vylučující protiprávnost v podobě nutné obrany. Chtěl kupříkladu využít své fyzické převahy nad svým sokem, u kterého věděl, že určitá provokace bude pravděpodobně úspěšná (daný jedinec může být emočně labilnější, citlivější na některé poznámky týkající se třeba jeho vlastní osoby, rodiny apod., se sklony řešit takové věci i fyzickou agresí) a on pak s odkazem na nutnou obranu mu bude moci „beztrestně“ způsobit nějakou (třeba i vážnější) újmu na zdraví. Takový provokatér již o počátku má nikoli úmysl vystoupit na obranu právem chráněných zájmů, ale svou provokací si naopak připravuje vlastní útok na takové zájmy. Podobně chybí subjektivní znak nutné obrany tehdy, neví-li pachatel o existenci přímo hrozícího nebo trvajícím útokem.

¹⁰⁹ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobranu*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 65 – cit. rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 272/2006 ze dne 28. 3. 2006.

Podobně jako když někdo nezná okolnost náležející ke znakům trestného činu, chybí mu úmysl porušit nebo ohrozit chráněný zájem, ten, kdo neví, že jsou dány skutkové předpoklady okolnosti vylučující protiprávnost, např. nutné obrany, nemá úmysl výše uvedený zájem bránit. Jde v tomto směru (stejně jako to bylo uvedeno u krajní nouze) o negativní skutkový omyl o nutné obraně a o nutnou obranu se pak nemůže jednat, i když její objektivní podmínky jsou splněny (tj. přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem a přiměřenost jeho odvracení ve výše vymezeném smyslu).

Z hlediska subjektivní stránky jednání v nutné obraně je tedy vůle k nutné obraně nezbytná a tato vůle může být přítomná jen tehdy, je-li si obránce vědom stavu nutné obrany, tj. toho, že přímo hrozí nebo trvá protiprávní útok. Nemusí přitom pociťovat vlastní ohrožení, stačí, vnímá-li nebezpečí ohrožení jakéhokoli právního statku chráněného trestním zákonem.¹¹⁰ Z toho vyplývá i přípustnost pomoci v nutné obraně, je-li útokem přímo ohrožen nebo zasažen jiný zájem než zájem samotného obránce.

4.3.2 Exces z nutné obrany

Jestliže při odvracení útoku není splněna některá z výše uvedených podmínek nutné obrany, o nutnou obranu se nejedná a naplňuje-li takové jednání skutkovou podstatu některého trestného činu, o trestný čin jde (jsou-li splněny i další podmínky trestní odpovědnosti – věk, přičetnost aj.).

O exces z nutné obrany tedy půjde zásadně tehdy, pokud některé podmínky nutné obrany splněny byly, jednalo se o stav nutné obraně blízký, ovšem ve všech směrech dány nebyly.¹¹¹

¹¹⁰ KUČERA, P. *K některým aspektům nutné obrany ve smyslu § 29 trestního zákoníku*. Trestní právo, 2017, č. 4, s. 18.

¹¹¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 8 Tdo 1434/2016, ze dne 14. 12. 2016.

Tak není nutnou obranou odvracení útoku, který ještě ani přímo nehrozí, nebo který již skončil. Zde bychom obdobně jako u excesu z krajní nouze hovořili o extenzivním excesu, tj. vybočení z časových mezí, které jsou dány počátkem přímé hrozby útoku na jedné straně a definitivním ukončením jednání útočníka, kterým přímo ohrožuje nebo porušuje zájem chráněný trestním zákonem. Obrana tedy nebyla provedena v době, kdy útok přímo hrozil nebo trval, ale útok již pominul nebo byla obrana naopak předčasná.

O exces intenzivní půjde tehdy, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku tak, tj. byl by zde naprosto zřetelný hrubý nepoměr mezi intenzitou, resp. silou obrany oproti intenzitě či síle útoku, když ovšem je třeba zohlednit všechny okolnosti, za nichž útok a obrana probíhaly tak, jak o tom bylo pojednáno výše. Může jít o nepoměr v intenzitě (síle) jako takové nebo o mimořádný nepoměr ve způsobené škodě či jiných následcích. Taková neadekvátnost obrany přitom musí být zřejmá i obránci v konkrétní situaci.

Jak v případě extenzivního, tak v případě intenzivního excesu je nutná obrana vyloučena.¹¹²

Jako exces intenzivní a částečně i extenzivní byla posouzena například obrana obviněné ženy, která použila nože vůči neozbrojenému muži, bývalému partnerovi, který sice po rozbití skleněné výplně vchodových dveří proti vůli obviněné vstoupil do jejího domu, ale poté z jeho strany nedošlo k žádnému významnějšímu násilnému jednání, pouze se s obviněnou postrkoval, takže jeho intenzitu vyhodnotily soudy jako minimální. Obviněná muže nejméně dvakrát bodla uvedeným nožem s délkou čepele 155 mm do horní části hrudníku vlevo a jednou do pravé tváře, čímž mu způsobila bodnořeznou svislou ránu horní části hrudníku vlevo při přechodu přední stěny hrudníku a přední plochy levého ramene na kůži délky 3 cm bodnořezným kanálem

¹¹² Srov. i nález Ústavního soudu ČR, sp. zn. IV. ÚS 433/02 (N 49/33 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního soudu 11).

pronikajícím kůží, podkožím a svalovou povázkou, řeznou ránu pravé tváře na kůži o délce 4 cm, která začínala při zevním okraji dolního víčka pravého oka a probíhající šikmo zprava doleva shora dolů směrem k pravému ústnímu koutku, podkožní krevní výron a otok horního i dolního víčka pravého oka, který přesahoval do oblasti kosti lícni vpravo a pravé tváře. Musela si být přítomně vědoma toho, že poškozenému může způsobit vážná poranění, zejména cév, hrudní stěny a přední části obličeje, poranění oka, které by mohlo vést až k trvalé slepotě tohoto oka, a musela s tím být s ohledem na okolnosti srozuměna.¹¹³ I Nejvyšší soud v tomto případě potvrdil, že obranný zákrok obviněné, který použila, podstatnou měrou překračoval intenzitu hrozícího útoku ze strany poškozeného, navíc za situaci, kdy obviněná nebyla s poškozeným v domě sama, ale ve vedlejší místnosti byl přítomen ještě kamarád obviněné. Nejvyšší soud konstatoval, že šlo částečně i o exces extenzivní, neboť obviněná mj. reagovala na předchozí útok ze strany poškozeného, ke kterému došlo několik dní předtím, a také na násilné vniknutí do domu obviněné ze strany poškozeného, k němuž došlo asi o hodinu a půl dříve před inkriminovaným incidentem, v rámci kterého pak obviněná tohoto muže výše uvedeným způsobem zranila. Z těchto důvodů potvrdil Nejvyšší soud předcházející rozhodnutí nižších soudů, které jednání obviněné neposoudily jako nutnou obranu, ale jako exces z nutné obrany, a uznaly ji vinnou pokusem zločinu těžkého ublížení na zdraví podle § 21, odst. 1 k § 145 odst. 1, odst. 2 písm. g) TrZ.¹¹⁴

Kromě rozlišování mezi excesem intenzivním a extenzivním, lze rozlišovat též **exces stenický** (*jarý*) a **astenický** (*chabý*). V případě stenického excesu je důvodem pro vybočení z mezí nutné obrany např. zlost, touha po pomstě apod., v případě astenického excesu je to strach, úlek, zmatek aj. Dojde-li k vybočení z mezí nutné obrany za podmínek astenického excesu, zpravidla na to teorie i

¹¹³ Rozsudek Krajského soudu v Ostravě – pobočky v Olomouci, sp. zn. 81 T 11/2015, ze dne 16. 2. 2016.

¹¹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 8 Tdo 1434/2016, ze dne 14. 12. 2016.

praxe pohlíží mírněji.¹¹⁵ Mimo jiné to může být i důvod pro kvalifikaci činu např. jako zabití dle § 141 TrZ nebo ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky dle § 146a TrZ.

Pokud by chyběla **subjektivní podmínka nutné obrany**, pak se podle mého názoru nedá nehovořit o excesu z nutné obrany, neboť mám za to, že z důvodu chybějícího obranného úmyslu by vůbec nešlo o obranu v pravém smyslu tohoto slova. Podle různých názorů právní teorie i praxe se v takovém případě může jednat buď o dokonaný úmyslný trestný čin¹¹⁶, případně o (nezpůsobilý) pokus trestného činu (blíže viz kapitola 5.).

4.3.3 Vzájemný útok

Od případů nutné obrany musíme odlišovat situace, které navenek mohou evokovat dojem, že se jedná o obranu proti útoku, ale ve skutečnosti jde vzájemné útočení dvou nebo více osob proti sobě, tj. případ, kdy útok střídá útok, a ani jedna ze zúčastněných osob není v roli obránce ve smyslu § 29 TrZ. Může jít o rvačku dle § 158 TrZ, pokud jsou zúčastněny alespoň tři osoby vzájemně na sebe útočící, případně o případ rvačky podobný. Splývají zde tedy osoby a role, kdy všichni účastníci takového vzájemného zápolení jsou útočníky a žádný z nich není pouze v roli napadeného, potažmo obránce. Při rvačce a obdobných vzájemných zápasech útočník přechází do role obránce a zpět. Jednotliví účastníci takových zápolení se tedy za těchto okolností nemohou domáhat práva na nutnou obranu. V případech relevantních pro nutnou obranu můžeme role útočníka a obránce rozlišit. Útočníkem zpravidla je ten, od něhož vzešel podnět ke vzniku dané situace, a obráncem ten, kdo se jeho jednání brání. Pokud ale obránce přejde

¹¹⁵ KUČERA, P. *K některým aspektům nutné obrany ve smyslu § 29 trestního zákoníku*. Trestní právo, 2017, č. 4, s. 18-19.

¹¹⁶ Např. KUČERA, P. *K některým aspektům nutné obrany ve smyslu § 29 trestního zákoníku*. Trestní právo, 2017, č. 4, s. 18.

poté do role útočníka, už o nutné obraně hovořit nelze.¹¹⁷ Může jít i o případ, kdy sice na počátku šlo o (nutnou) obranu proti útoku, ale pak odpadly podmínky nutné obrany vyžadované zákonem.

O nutnou obranu nejde ani v případě výzvy k fyzickému souboji, kdy např. v restauraci jeden z hostů pobídne druhého, aby „s ním šel ven“ a tam si to vyřídí, a vyzvaný návrh akceptuje a na smluveném místě pak dojde k vzájemnému napadení.¹¹⁸ V případě řešeném soudní praxí obviněný reagoval na výzvy druhé osoby (později poškozeného), které evidentně směřovaly k fyzické konfrontaci, restauraci společně opustili a vědomě šli vstříc takovému konfliktu, s nímž musel obžalovaný s ohledem na situaci předchozí jednání poškozeného počítat. „Právo bránit se útoku nelze vykládat tak, že by opravňovalo pachatele v době, kdy útok ještě přímo nehrozí, k rozhodnutí na výzvu k fyzickému střetu přistoupit, vzdálit se spolu s druhým účastníkem konfliktu na místo, kde má ke střetu dojít, aby tak fyzickým střetem situaci řešil.“¹¹⁹ Jestliže ovšem vyzvaná osoba reaguje na uvedenou výzvu s tím, že si nemá v úmyslu spor řešit fyzicky a třeba ani netuší, že ze strany prvně jmenovaného nějaké napadení hrozí, vyjde s ním ven a tam je tímto napadena, má právo na nutnou obranu.

I během rvačky nebo obdobných fyzických konfliktů však mohou nastat okolnosti, z důvodu kterých již bude nutná obrana přípustná, a to například při překročení dosavadního způsobu boje – pokud některý z účastníků rvačky vytáhne nůž nebo jinou zbraň a začne jí ohrožovat ostatní, když doposud se jednalo o souboj neozbrojených soupeřů, nebo některý z účastníků již nehodlá v boji pokračovat a hodlá se vzdálit, přičemž ostatní jej dále napadají a snaží se do souboje opět vtáhnout. Samozřejmě na

¹¹⁷ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 66.

¹¹⁸ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 67.

¹¹⁹ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 67 – cit. usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 11 Tdo 1376/2005 ze dne 18. 1. 2006.

nutnou obranu má právo osoba, která vůbec není účastníkem konfliktu, jen mu třeba přihlíží nebo je z jiných důvodů v jeho blízkosti, ale je tímto soubojem přímo ohrožena, nebo i bez toho, že by došlo k jejímu vlastnímu ohrožení, má v úmyslu rvačku ukončit, a tím chránit právní statky rvačkou ohrožené (ve smyslu § 29 odst. 1 TrZ).¹²⁰

¹²⁰ JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, s. 68.

5. Omyly o krajní nouzi nebo nutné obraně

5.1 Omyly skutkové o krajní nouzi či nutné obraně

Subjektivní stránka krajní nouze a nutné obrany je zásadní při řešení skutkových omylů o krajní nouzi. Skutkový omyl v trestním právu se obecně týká neznalosti nebo chybného hodnocení skutkových okolností případu. Skutkové omyly lze dělit na pozitivní a negativní podle toho, jak konkrétně se uvedená neznalost či chybné hodnocení projevuje. Jestliže pachatel určitou relevantní existující skutkovou okolnost nezná, resp. ji nezná správně, hovoříme o skutkovém omylu negativním, jestliže naopak si mylně nějakou takovou skutkovou okolnost představuje jako existující, i když ve skutečnosti dána není, jedná se o skutkový omyl negativní.

Ve vztahu k okolnostem zakládajícím trestní odpovědnost, neboť patří ke znakům trestného činu, hraje pozitivní skutkový omyl roli v tom smyslu, že jeho důsledkem je jeho možná trestní odpovědnost za pokus trestného činu, neboť jeho jednání přímo směřovalo k dokonání trestného činu v úmyslu jej dokonat, ale k dokonání kvůli chybějícímu znaku skutkové podstaty trestného činu nedošlo. V případě negativního skutkového omylu je dle § 18 odst. 1 TrZ i dle ustáleného pojetí skutkového omylu v trestněprávní nauce vyloučen úmysl pachatel (a též vědomá nedbalost). Tím není dotčena jeho případná trestní odpovědnost za trestný čin spáchaný z (nevědomé) nedbalosti.

Pozitivní skutkový omyl krajní nouzi nebo nutné obraně

Skutkové omyly ohledně okolností vylučujících protiprávnost, mají opačný efekt než skutkové omyly o okolnostech zakládajících znaky trestného činu. Pokud hovoříme o pozitivním skutkovém omylu o krajní nouzi, nutné obraně nebo o jiné okolnosti vylučující

protiprávnosti a jestliže podmínky těchto okolností chápeme do jisté míry jako negativní znaky trestného činu, resp. negativní podmínky trestní odpovědnosti, mylná představa jednatelova, že tyto podmínky jsou splněny (např. že je dán stav přímo hrozícího nebezpečí nebo že přímo hrozí útok) vlastně znamená, že tato osoba nemá úmysl spáchat trestný čin, přesněji neoprávněně porušit či ohrozit zájem chráněný trestním zákonem, u krajní nouze či nutné obrany má dokonce v úmyslu zájem chráněný trestním zákonem zachránit před nebezpečím, útokem apod. Pachatel se tedy domnívá na základě chybného hodnocení skutkového stavu, že jeho jednání je v souladu s právem a že nepáchá trestný čin.¹²¹ Může se mýlit např. v tom směru, že si myslí, že ve vedlejším bytě v domě, kde bydlí, vypukl požár, který přímo ohrožuje obyvatele domu, a proto se rozhodne vyrazit dveře uvedeného bytu, aby požár uhasil, a to vzhledem k tomu, že mu na klepání a bušení na dveře nikdo neotevřel. V bytě ve skutečnosti žádný požár není a žádné nebezpečí tedy nehrozilo. Zde bychom hovořili o **putativní krajní nouzi**. V jiném případě zase má jednatel mylně za to, že ho na setmělé ulici protijdoucí muž chce fyzicky napadnout, a v tomto omylu proti muži použije slzný plyn a způsobí mu ublížení na zdraví. To by byl případ **putativní obrany**.

Skutkový omyl pozitivní o okolnosti vylučující protiprávnost tedy *vylučuje úmysl a vědomou nedbalost* jednatelova obdobně jako skutkový omyl negativní o okolnosti zakládající znak trestného činu. To výslovně stanoví i trestní zákoník v § 18 odst. 4, podle kterého ten, kdo při spáchání činu mylně předpokládá skutkovou okolnost, která vylučuje jeho protiprávnost, nejedná úmyslně; tím není dotčena odpovědnost za trestný čin spáchaný z nedbalosti. Okolnosti vylučující protiprávnost mají ve vztahu ke znakům skutkové podstaty opačný význam¹²² a předpokládá-li tedy

¹²¹ STOČESOVÁ, S. *Omyl v českém a zahraničním trestním právu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-418-3, s. 87.

¹²² NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. ISBN 978-80-7357-509-0, s. 245.

pachatele mylně jejich existenci, nejedná v úmyslu porušit (protiprávně) zájem chráněný trestním zákonem.¹²³

V těchto případech ovšem musí i osoba nacházející se ve skutkovém omylu pozitivním o krajní nouzi nebo nutné obraně dodržet meze stanovené zákonem pro využití těchto okolností vylučujících protiprávnost (např. požadavek subsidiarity a proporcionality krajní nouze či podmínku, že obrana proti útoku nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, byť by šlo o útok domnělý).

Negativní skutkový omyl o krajní nouzi nebo nutné obraně

Jestliže někdo v době svého jednání neví, že jsou dány skutkové okolnosti, které zakládají např. krajní nouzi, nutnou obranu nebo jinou z okolností vylučující protiprávnost, chybí pro uplatnění tohoto ospravedlňujícího důvodu jeho subjektivní znak, tj. např. úmysl odvrátit (přímo hrozící) nebezpečí nebo úmysl odvrátit (přímo hrozící nebo trvajících) útok. V takovém případě zůstává dané jednání protiprávní, a jestliže taková osoba měla naopak úmysl svým jednáním porušit nebo ohrozit určitý chráněný zájem, může být trestně odpovědná za pokus, neboť důležité je i objektivní hledisko, když následek jednání není bezprávný, protože objektivně je v souladu s právem, nicméně subjektivně pachatel přímo směřoval k dokonání trestného činu.¹²⁴

Podle části trestněprávní nauky má být ale v takových případech pachatel odpovědný za dokonání trestného činu, protože jakákoli neznalost okolností vylučujících protiprávnost, resp. jejich skutkových předpokladů, vylučuje možnost, aby byl pachatel ve

¹²³ STOČESOVÁ, S. *Omyl v českém a zahraničním trestním právu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-418-3, s. 88.

¹²⁴ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. ISBN 978-80-7357-509-0, s. 245.

vztahu ke spáchanému činu jakkoli ospravedlněn, neboť *chybí subjektivní podmínka okolnosti vylučující protiprávnost*.¹²⁵

Na druhou stranu se lze setkat i s názorem, že k vyloučení protiprávnosti činu postačuje splnění objektivních podmínek té které okolnosti vylučující protiprávnost. Např. podle *Kallaba* jde v takovém případě o beztrestný putativní delikt, neboť ve vnějším světě se nic trestného neudálo.¹²⁶

5.2 Omyly právní o krajní nouzi nebo nutné obraně

Právní omyly ohledně okolností vylučujících protiprávnost nejsou v zákoně výslovně řešeny. Trestní zákoník obsahuje ustanovení § 19 o omylu právním, který se týká obecně omylu o protiprávnosti. Podle jeho odstavce prvního ten, kdo při spáchání činu neví, že jeho čin je protiprávní, nejedná zaviněně, nemohl-li se omylu vyvarovat. Omylu se přitom bylo možno (dle druhého odstavce zmíněného ustanovení) vyvarovat, pokud povinnost seznámit se s příslušnou právní úpravou vyplývala pro pachatele ze zákona nebo jiného právního předpisu, úředního rozhodnutí nebo smlouvy, z jeho zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce, anebo mohli pachatel rozpoznat protiprávnost činu bez zřejmých obtíží.

Právní omyl se týká znalosti, resp. neznalosti právních norem, nikoli znalosti či neznalosti skutkových okolností, které se pak pod tyto normy subsumují.

Pokud by se pachatel mylně domníval, že právní řád uznává určitou okolnost vylučující protiprávnost, ačkoli taková okolnost právním řádem akceptována není, nebo má mylně za to, že právní meze určité okolnosti vylučující protiprávnost, kterou zná právní řád

¹²⁵ KUČERA, P. *K některým aspektům nutné obrany ve smyslu § 29 trestního zákoníku*. Trestní právo, 2017, č. 4, s. 14-18.

¹²⁶ KALLAB, J. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské. Část obecná i zvláštní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 59.

(např. krajní nouze či nutné obrany) jsou širší (pozitivní právní omyl o okolnosti vylučující protiprávnost) a v důsledku takového omylu se domnívá, že jeho jednání je v souladu s právem, mám za to, že můžeme takový případ posuzovat v intencích § 19 TrZ buď jako omluvitelný, nebo jako neomluvitelný právní omyl. Jestliže by se pachatel nemohl takového omylu vyvarovat, nejednal by zaviněně, resp. nebyl by trestně odpovědný. Pokud by se tohoto omylu vyvarovat mohl, neměl by na jeho trestní odpovědnost jako takovou vliv.

V případě negativního právního omylu o okolnosti vylučující protiprávnost (např. o krajní nouzi nebo nutné obraně) se pachatel mylně domnívá, že např. zákon určitou okolnost vylučující protiprávnost neuznává, případně že její meze jsou úžeji vymezeny. Např. se domnívá, že nelze za žádných okolností útočníka v rámci nutné obrany usmrtit nebo že může použít nanejvýš tak účinnou zbraň, jakou má k dispozici útočník apod. Zde by se postupovala stejně jako v případě pozitivního právního omylu, kdy si osoba mylně myslí, že jedná protiprávně (a že třeba její čin je dokonce trestným činem), byť ve skutečnosti tomu tak není. Takový omyl nemá tedy žádnou relevanci, neboť v tomto případě neznalost práva neškodí (*ignorantia iuris non nocet*).¹²⁷

¹²⁷ KRATOCHVÍL, V. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-042-3, s. 276.

6. Krajiní nouze a nutná obrana ve vybraných zahraničních právních úpravách

6.1 Německá právní úprava krajiní nouze, nutné obrany a souvisejících institutů

Podle německé trestněprávní teorie je jednání protiprávní, pokud uskutečňuje skutkovou podstatu vymezenou v trestním zákoně a není kryto ospravedlňujícím důvodem, tzn., že protiprávnost není vyloučena existencí okolnosti, která protiprávnost vylučuje. Místo termínu „ospravedlňující důvody“ (*Rechtfertigungsgründe* se také někdy užívá pojmu „důvody vylučující bezprávní činu“ (*Unrechtsausschließungsgründe*).¹²⁸

Naplnění skutkové podstaty a neexistence důvodu vylučujícího protiprávnost (bezprávní) musí být dány zároveň, aby bylo možno učinit závěr, že pachatel uskutečnil bezprávní, a tím jednal protiprávně. Protiprávní jednání je protiprávní formálně tehdy, jestliže porušuje zákonný zákaz nebo příkaz. Materiálně protiprávní je v případě, že se v něm projevuje společensky škodlivé porušení právních statků, u něhož nepostačuje použití mimotrestních prostředků.¹²⁹

Trestní zákony formulují jen abstraktně a obecně způsoby chování, které jsou za účelem ochrany právních statků zakázány nebo v případě trestných činů spáchaných opominutím přikázány, a proto za jejich spáchání stanoví určitý trest. Ten, kdo uskuteční takto popsané jednání, zpravidla jedná i protiprávně. Takzvané otevřené skutkové podstaty (např. vydírání) jsou ovšem popsány tak široce, že pod ně lze subsumovat i zcela neutrální chování. Jejich naplněním pak není protiprávnost indikována a musí se

¹²⁸ ROXIN, C. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. Grundlagen der Aufbau der Verbrechenlehre*. 4. vyd. München: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-3406-53071-5, s. 600.

¹²⁹ ROXIN, C. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. Grundlagen der Aufbau der Verbrechenlehre*. 4. vyd. München: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-3406-53071-5, s. 601.

v každém případě zkoumat, protože je třeba odpovídajícím způsobem ohraničit trestnost jednání s ohledem na subsidiární funkce trestního práva.¹³⁰

Německá trestněprávní nauka vnímá okolnosti vylučující protiprávnost, respektive ospravedlňující důvody, jak dovolující skutkové podstaty stojící v opozici proti skutkovým podstatám trestných činů. Tyto dovolující skutkové podstaty výjimečně dovolují chování, které naplňuje skutkovou podstatu trestného činu a porušují (případně ohrožují) nějaký chráněný právní statek.¹³¹

Pro toho, kdo je dotčen činem dovoleným vzhledem k existenci nějakého ospravedlňujícího důvodu, je povinen takový čin strpět, není tedy oprávněn se mu bránit (např. nutnou obranou).¹³²

Ospravedlňující důvody jakožto dovolující skutkové podstaty obsahují stejně jako skutkové podstaty trestných činů objektivní i subjektivní ospravedlňující znak (prvek). Existence objektivního předpokladu ospravedlňujícího důvodu kompenzuje nehodnost následku v podobě porušení nebo ohrožení právního statku, které za objektivně popsanych okolností zakládajících dovolující skutkovou podstatu nejsou právem zavržené. K tomu ovšem musí přistoupit i subjektivní ospravedlňující prvek, který kompenzuje nehodnost jednání.¹³³

Část německé judikatury i teorie vyžaduje pro naplnění subjektivního ospravedlňujícího znaku (prvku) nejen znalost (vědění) existence objektivních ospravedlňujících předpokladů (pachatel považuje alespoň za možné, že je dán ospravedlňující důvod, a jedná v důvěře, že tomu tak je¹³⁴), ale i volní složku, tzn., aby osoba jednala za účelem vyplývajícím z ospravedlňujícího

¹³⁰ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 117.

¹³¹ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 117.

¹³² BUNDESGERICHTSHOF: NSTZ 03, 599.

¹³³ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 122.

¹³⁴ KÜHL, K. *Strafrecht, allgemeiner Teil*. München: Vahlen. ISBN 978-3-8006-4494-0, s. 343.

důvodu, tedy aby její jednání bylo motivováno směrem odpovídajícím dovolující skutkové podstatě – aby tato osoba chtěla zachraňovat nebo bránit.¹³⁵ K nutné obraně tak subjektivně patří „vůle bránit“ a ke krajní nouzi „vůle zachraňovat“.¹³⁶

6.1.1 Krajní nouze (ospravedlňující krajní nouze)

Pojetí všeobecné ospravedlňující krajní nouze se vyvinulo v německé soudní praxi z principu zvažování právního statku a právní povinnosti. Později byla včleněna do německého trestního zákoníku (StGB) do ustanovení § 34.¹³⁷

Pro naplnění podmínek ospravedlňující krajní nouze se vyžaduje existence stavu nouze (*Notstandslage*), jednání v nouzi (*Notstandshandlung*), proporcionalita dotčených právních statků (*Interessenabwägung und Angemessenheitsklausel*) a subjektivní ospravedlňující prvek (zahrnující složku vědění i vůle – *Kenntnis und Rettungswille*).

Stav nouze (Notstandslage)

Stavem nouze se rozumí současné nebezpečí pro život, zdraví, svobodu, čest, majetek nebo jiný právní statek, které nelze jinak odvrátit než zásahem do zájmů, které jsou rovněž uznávané právem.

Zájmy, které lze chránit v rámci krajní nouze, jsou jak zájmy jednotlivce, tak zájmy společnosti, pokud v daném případě potřebují ochranu a pokud si ochranu zaslouží.¹³⁸ Nicméně ve

¹³⁵ Např. JÄGER, Ch. *Zurechnung und Rechtfertigung als Kategorialprinzipien im Strafrecht*. Heidelberg ; München ; Landsberg ; Berlin: Müller, 2006. 978-3-8114-5236-7, s. 31.

¹³⁶ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 123.

¹³⁷ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 135.

¹³⁸ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 136.

vztahu k zájmům společnosti to jsou především státní orgány, které mají povinnost tyto zájmy hájit. Soukromé osoby jsou oprávněny k jednání v krajní nouzi při ochraně celospolečenských právních statků jen v omezených výjimečných případech na základě § 34 StGB, když orgány státní moci nemohou včas zasáhnout. Např. občan vezme opilému řidiči klíče od vozu, aby mu zabránil v jízdě pod vlivem alkoholu, a to za situace, kdy okamžitá policejní pomoc není dosažitelná.¹³⁹

Potřeba ochrany odpadá u těch zájmů, kterých se jejich nositel právem přípustným způsobem vzdal. Hodny ochrany pak nejsou zájmy, u kterých jejich nositel musí z pohledu práva přijmout jisté zásahy do nich (např. omezení osobní svobody ve výkonu trestu odnětí svobody).¹⁴⁰

Pokud se hovoří o současném nebezpečí, myslí se tím stav, jehož další rozvíjení vyvolává vážné obavy ze vzniku nebo zhoršení nějaké škody. Posouzení, zda takové nebezpečí skutečně existuje, závisí na pravděpodobnostním úsudku založeném na okolnostech daných v době jednání a z toho vyplývající prognózy o vývoji skutkového děje s tím, že je důležité hledisko objektivního posuzovatele, nikoli osoby jednající v nouzi (která se může při tomto hodnocení mýlit). Nicméně subjektivní pohled a zvláštní vědomosti jednajícího k tomuto objektivnímu hledisku také přistupují.¹⁴¹

Současné nebezpečí může být i nebezpečí dlouhodobé, trvající, přičemž je ale nutné, aby bylo tak naléhavé, že ho lze účinně odvrátit jen neprodleným jednáním.¹⁴²

¹³⁹ Rozhodnutí OBERLANDESGERICHT FRANKFURT: NSTZ-RR 96, 136

¹⁴⁰ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 136.

¹⁴¹ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 136-137.

¹⁴² WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 137; KÜHL, K., HEGGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, s. 281.

Jednání v nouzi (Notstandshandlung)

Jednání, které slouží jako prostředek k odvrácení nebezpečí, musí být objektivně potřebné (nezbytné) – nebezpečí nelze odvrátit jinak, než takovým jednáním. Musí být také vedeno subjektivně vůli chránit. Nezáleží na tom, zda jednající chce odvrátit nebezpečí od sebe nebo od jiného, je tedy přípustná i pomoc v krajní nouzi.

Potřebné může být jen to, co je k odvrácení nebezpečí vhodné a co z hlediska objektivního posuzovatele za daných seznatelných okolností s určitou pravděpodobností povede k zachování ohroženého právního statku. Je-li k dispozici více vhodných prostředků k odvrácení nebezpečí, je třeba zvolit ten nejmírnější. Pokud je možné se nebezpečí vyhnout (např. útekem) nebo je-li včas dosažitelná pomoc ze strany veřejné moci, je nutno těchto možností využít.¹⁴³

Proporcionalita (Interessenabwägung, Angemessenheitsklausel)

Při posuzování dodržení principu proporcionality, se hodnotí jednak vzájemný vztah kolidujících chráněných zájmů v tom smyslu, jak vysoko ten který stojí na žebříčku právní ochrany, jednak sociálně etická přiměřenost činu. Objektivně nezbytné a ze subjektivního hlediska ochrannou vůli vedené jednání v nouzi není protiprávní, pokud zájem, který jednající chrání, je z kolidujících zájmů podstatně významnější (*Interessenabwägung*), a pokud je čin přiměřeným prostředkem k odvrácení nebezpečí (*Angemessenheitsklausel*).¹⁴⁴

¹⁴³ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 137.

¹⁴⁴ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 138.

Zvažování kolidujících zájmů slouží k tomu, aby bylo možno zjistit na základě konkrétní situace, zda si zájem, který byl pachatelem chráněn na úkor jiného, si při porovnání jejich významu opravdu zaslouží přednost.¹⁴⁵

Při porovnávání střetávajících se zájmů se zohledňuje zejména druh a původ nebezpečí, jeho intenzita a blízkost, druh a rozsah hrozících následků, vztah mezi kolidujícími zájmy z hlediska jejich místa v žebříčku právního řádu a jejich hodnoty, zvláštní povinnost snášet nebezpečí (např. u policistů, vojáků, hasičů), zvláštní povinnosti k ochraně zájmů (např. garance či ingerence), konečný cíl sledovaný jednajícími, případná nenahraditelnost hrozící škody, šance na záchranu ohroženého právního statku (čím menší výsledek lze od záchranného jednání očekávat, tím větší zdrženlivost je při zásahu do cizího zájmu třeba zachovat).¹⁴⁶

Jednání v krajní nouzi musí být také přiměřené ve smyslu sociálně etického hodnocení tohoto jednání v rámci celého právního řádu. Tato přiměřenost nemusí být splněna např. tehdy, pokud jednání v nouzi zasáhne zájmy více osob.¹⁴⁷

Německá trestněprávní nauka rozlišuje mezi agresivní a defenzivní krajní nouzí. Při **defenzivní krajní nouzi** se zasahuje jen do zájmů toho, od něhož vychází nebezpečí, v případě **agresivní krajní nouze** jsou postiženy zájmy nezúčastněné třetí osoby. Při defenzivní krajní nouzi jsou přípustné kvalitativně i kvantitativně větší zásahy do zájmů osoby, z jejíž strany nebezpečí plyne, než jaké jsou přípustné zásahy do zájmů nezúčastněného třetího v případě agresivní krajní nouze.¹⁴⁸

¹⁴⁵ KÜHL, K., HEGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, s. 283.

¹⁴⁶ BEULKE, W. *Klausurenkurs I*. 7. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2016. ISBN 978-3-8114-4366-2, marg. č. 134.

¹⁴⁷ KÜHL, K., HEGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, s. 283.

¹⁴⁸ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 139; STOČESOVÁ, S. *Krajní nouze v německém trestním právu*. *Trestní právo*, 2017, č. 1, s. 22.

Jestliže někdo spáchá protiprávní čin v důsledku *vydírání* ze strany jiné osoby, jeho jednání není kryto krajní nouzí ve smyslu § 34 StGB. V tomto případě je takový jednatel (byť nedobrovolně) na straně bezpráví, a nepotřebuje proto solidaritu právního společenství. Pokud by jeho jednání bylo za takových okolností ospravedlněno a nebylo-li by protiprávní, bralo by se tím navíc právo oběti takového činu využít nutné obrany, neboť ta je přípustná jen proti protiprávnímu útoku. Nouze vyplývající z vydírání jinou osobou tedy může být nanejvýš omlouvající nouzí ve smyslu § 35 StGB, která sice vylučuje vinu pachatele, díky čemuž nemůže být pachatel za svůj čin potrestán, ale nevylučuje protiprávnost. Proti jednání v omlouvající nouzi je proto nutná obrana přípustná, a to za podmínek stanovených § 32 StGB.¹⁴⁹

Na jednání v nouzi a jeho ospravedlnění jsou kladeny tím větší nároky, čím více je jeho jednáním zasažena sféra osobnostních práv a právo na vlastní sebeurčení. Nicméně i zde přichází v úvahu splnění podmínek krajní nouze, například pokud lékař poruší svou povinnost mlčenlivosti a informuje svého pacienta (resp. pacientku) o tom, že jeho (její) sexuální partner, který je rovněž lékařovým pacientem, je HIV pozitivní, resp., že u něj (u ní) propukla nemoc AIDS.¹⁵⁰

Krajní nouzí nemůže být nikdy ospravedlněno usmrcení jiného, to může být nanejvýš omluveno dle § 35 StGB (omlouvající nouze), a to především tehdy, pokud by se jednalo o agresivní nouzi, při které dochází k zásahu do zájmů nezúčastněné třetí osoby. Tak je například vyloučeno ospravedlnění jednání, kdy dva ztroskotaní v moři sedí na jednom prkně, které ale může udržet jen jednu osobu. Jeden z nich pak toho druhého shodí do vody a nechá ho svému osudu (případ nazvaný *Brett des Karneades*). Obdobný případ (tzv. *Mignonettefall*) spočíval v tom, že trosečníci ze ztroskotané lodi

¹⁴⁹ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 139.

¹⁵⁰ Rozhodnutí OBERLANDESGERICHT FRANKFURT uveřejněné v NStZ 01, 149n.

už neměli k dispozici žádnou pitnou vodu ani jídlo, a proto se rozhodli usmrtit a zkonsumovat plavčíka, který už byl v bezvědomí, aby přežili.¹⁵¹

V případě lidského života není možné použít kritérium kvantifikace, neboť každý lidský život má stejnou hodnotu. Rovněž není v rámci ospravedlňující krajní nouze upřednostnit život toho člověka, jehož šance na přežití jsou vyšší, na úkor života jiného s menšími vyhlídkami na zachování života (např. nelze ospravedlnit jednání lékaře, který by odejmul dýchací přístroj pacientovi s 30% nadějí na přežití, a tím by ho v podstatě odsoudil k smrti, proto, aby tento přístroj dal pacientovi, který byl do nemocnice přivezen později, a jeho šance na přežití jsou sedmdesátiprocentní). Obdobně by zůstalo protiprávní jednání lékaře, který by uspíšil aktivním jednáním smrt pacienta, aby jeho orgány mohly být transplantovány jinému pacientovi, jehož život by tím mohl být zachráněn.¹⁵²

Podle většinového názoru je v extrémních případech přípustné usmrcení jiného v rámci defenzivní nouze, tj. tehdy, kdy jsou zasaženy zájmy jen osoby, z níž vychází nebezpečí. Uvádí se příklad rodinného tyrana, který byl usmrcen ostatními rodinnými příslušníky, pro které představovat akutní ohrožení jejich života, přičemž ovšem se nejednalo o přímo hrozící nebo trvající útok, proti kterému by bylo možno užít nutné obrany.¹⁵³ Proti tomu se ale namítá, že i takové jednání porušuje princip absolutní ochrany života, který zakazuje použití § 34 (krajní nouze) v takových případech. Právní řád totiž chrání v plném rozsahu život každého

¹⁵¹ LENCKNER, T. *Rechtfertigende Notstand*. Tübinger Rechtswissenschaftliche Abhandlungen, Band 14. Tübingen: Mohr Siebeck, 1965. ISBN 978-3-16623-122-8, s. 27.

¹⁵² ROXIN, C. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. Grundlagen der Aufbau der Verbrechenlehre*. 4. vyd. München: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-3406-53071-5, s. 738-739.

¹⁵³ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 140.

člověka nezávisle na konkrétní osobě a bez ohledu na věk a předpokládané další trvání jejího života.¹⁵⁴

Obdobně to platí i v případech tzv. společenství v *nebezpečí* (*Gefahrengemeinschaft*), kdy život určité osoby by byl stejně ztracen a jeho ukrácení zachrání ostatní. Je uváděn případ dvou horolezců, kteří jsou jištěni na jednom laně, přičemž dojde k nehodě a uvolnění jisticí skoby a oba pak zůstanou viset s tím, že horolezec v nižší pozici táhne dolů svého kolegu nad sebou. Neexistuje za daných okolností jiná možnost záchrany a bezprostředně hrozí vyvrácení i poslední skoby, na které lano drží, a tím i pád obou horolezců, který by znamenal jejich jistou smrt. Pro horolezce ve vyšší pozici však ještě zůstává možnost záchrany, pokud odřízne svého druha v nebezpečí, jehož pád a následná smrt jsou stejně nevyhnutelné, ale první jmenovaný tak získá šanci, že jeho samotného lano a skoba udrží. Dotyčný se nakonec rozhodne pro přerážnutí lana, čímž odsoudí druhého horolezce k smrti. Jemu samotnému se pak nakonec podaří s vypětím všech sil zachránit, jeho kolega však v důsledku pádu zemře. Německá nauka v tomto případě není zajedno v odpovědi na otázku, zda v takových výjimečných případech odpadá zákaz usmrcení jiného, když jen jeho porušení poskytuje možnost zachovat alespoň jeden lidský život s tím, že ten druhý stejně zachránit za daných okolností nelze a smrt je zde neodvratná.¹⁵⁵ Nicméně i zde převládá spíše názor, že ani v těchto extrémních případech nelze připustit výjimku z absolutní ochrany lidského života, neboť ani ve zmíněném případě nelze vyjít z toho, že níže visící horolezec své právo na život ztratil. I jediná sekunda jeho života navíc nemá menší hodnotu než možná ještě dlouhý život druhého horolezce, který se díky usmrcení toho prvního zachrání. Proto tento nemá právo

¹⁵⁴ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 140.

¹⁵⁵ Např. ZIMMERMANN, T. *Rettungstötungen. Untersuchungen zur strafrechtlichen Beurteilung von Tötungshandlungen im Lebensnotstand*. Baden-Baden: Nomos Verlag, 2009. ISBN 978-3-8329-3775-1, s. 422.

ukončit život výše zmíněného ani v rámci defenzivní krajní nouze. Tím zůstává níže visícímu horolezci také právo na nutnou obranu proti horolezci zachraňujícímu se na jeho úkor (např. pokud by měl u sebe pistoli, kterou by vůči němu použil).¹⁵⁶

Obdobné platí i pro případ únosu letadla teroristy, kdy by měl být vydán rozkaz k sestřelení letadla, které by jinak mělo být použito jako prostředek k teroristickému útoku na jiný cíl. Ani zde podle německé právní nauky a rovněž podle německého ústavního soudu nelze uplatnit krajní nouzi a obětovat život nevinných pasažérů letadla, byť by tím v konkrétním případě mohlo být zachráněno mnohem větší množství lidí. Původně v zákoně o ochraně letecké dopravy (*Luftsicherheitsgesetz* z roku 2005) bylo v § 14 odst. 3 zmocnění, podle kterého mohl sestřelení takového letadla nařídít spolkový ministr obrany, ale spolkový ústavní soud toto ustanovení prohlásil od počátku za nicotné (BVerfGE 115, 188n). Zvažuje se v těchto případech ještě použití nadzákonné omluvitelné nouze, která by vylučovala alespoň vinu pachatele, ale ani tato otázka ještě není dořešena, přičemž německý ústavní soud ji zatím výslovně nechal otevřenou.¹⁵⁷

Diskutuje se též otázka aktivního ovlivnění procesu umírání, tzv. aktivní pomoc při umírání. I zde může být sporné, zda jednání takového pomocníka může být ospravedlněno podle § 34 StGB, ovšem jen tehdy, pokud by se jednalo o nepřímou pomoc při umírání, kdy zkrácení života pacienta je nevyhnutelným vedlejším následkem paliativní péče, tedy zmírnění bolesti smrtelně nemocného.¹⁵⁸ Zde lidsky důstojná smrt člověka je vnímána jako významnější zájem než zájem na prodlužování jeho života za cenu nesnesitelných bolestí.¹⁵⁹ Přímá pomoc při umírání realizovaná

¹⁵⁶ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 141.

¹⁵⁷ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 141.

¹⁵⁸ INGELFINGER, R. *Grundlagen und Grenzgebiete des Tötungsverbots: Das Menschenleben als Schutzobjekt des Strafrechts*. München: Heymanns, 2004, ISBN 978-34-5225-568-6, s. 261.

¹⁵⁹ STOČESOVÁ, S. *Krajní nouze v německém trestním právu*. Trestní právo, 2017, č. 1, s. 23.

aktivním jednáním pachatele (např. podáním smrtelné dávky morfia) je podle naprosto převažujícího názoru trestná.¹⁶⁰ Může se však jednat o privilegovanou skutkovou podstatu usmrcení na žádost (*Tötung auf Verlangen*) dle § 216 StGB.

Kromě posouzení, zda odvracením nebezpečí byl chráněn podstatně významnější ze vzájemně kolidujících zájmů, je důležité také posoudit způsob odvracení nebezpečí, respektive jeho prostředek, který musí být přiměřený situaci. Jako nepřiměřený prostředek se například posuzuje jednání těžce nemocného, který odcizí milionáři peníze potřebné na vlastní životně důležitou operaci nebo léčení, když takovou sumu by si jinak nemohl opatřit. Důvodem pro konstatování nepřiměřenosti takového způsobu odvracení nebezpečí spočívá v tom, že řešení takové nouze je úlohou sociální společnosti, a pokud ona svoji pomoc odmítne, nelze na jednotlivce coby zvláštní oběti klást v tomto směru vyšší povinnosti.¹⁶¹

Obdobně se pohlíží na situaci, kdy by za účelem záchrany života jednoho člověka transfuzí krve došlo k nucenému odběru krve od jiného člověka. I když se uznává, že nelze rezignovat na určitou minimální míru osobního sebeobětování jednotlivce, nelze porušit esenciální jádro základních lidských práv, v daném případě právo člověka na svobodné sebeurčení. To, zda darovat krev, a tím poskytnout ve prospěch jiného osobní oběť, musí být vždy ponecháno vlastnímu morálnímu rozhodnutí daného jednotlivce a nemůže být předmětem obecné povinnosti poskytnout pomoc osobě, která je v ohrožení života (ve smyslu § 323c StGB vymezující trestný čin neposkytnutí pomoci). Taková povinnost se připouští jen z důvodu velmi blízkého vztahu mezi určitými osobami, které jsou zvláště zavázáni ke vzájemné pomoci, např. mezi manželi, rodiči a dětmi, mezi vojáky při bojovém nasazení, a

¹⁶⁰ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 143.

¹⁶¹ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 143.

to tehdy, je-li darování krve, resp. transfuze krve od dárce jediným prostředkem k záchraně života, nepředstavuje pro dárce vážné ohrožení života nebo zdraví a odběr je proveden za dodržení dostatečných bezpečnostních opatření.¹⁶²

Subjektivní ospravedlňující prvek

Pachatel (jednající osoba) musí jednat se znalostí objektivního stavu nouze a s vědomím, že jeho jednání slouží k odvrácení nebezpečí. Zároveň k tomu musí přistoupit zachraňující vůle, tj. volní směřování k záchraně ohroženého právního statku. Přitom nehraje roli, pokud kromě toho má jednající i jiné motivy.¹⁶³

Shrnutí ospravedlňující krajní nouze dle § 34 StGB

Shrneme-li podmínky ospravedlňující krajní nouze podle § 34 StGB, vyžaduje se tedy jednak splnění objektivních znaků, tj. existence stavu nouze, do kterého patří právní statek, který je způsobilý nacházet se ve stavu nouze, dále nebezpečí, které tomuto právnímu statku hrozí a které musí být aktuální (současné), tj. musí hrozit přímo, bezprostředně, akutně. K objektivním znakům krajní nouze dále náleží jednání v nouzi, které spočívá v tom, že dochází k záchraně jednoho právního statku obětováním jiného právního statku, a to za podmínky, že toto jednání je nezbytné (potřebné), protože ohrožený právní statek nelze před nebezpečím ochránit jinak, respektive uvedené nebezpečí nelze odvrátit jiným způsobem. Jednání v nouzi musí být přitom vhodné k odvrácení daného nebezpečí a musí představovat relativně nejmírnější

¹⁶² HRUSCHKA, J. *Strafrecht nach logisch-analytischer Methode*. 2. vyd. Berlin: De Gruyter, 1988, ISBN 978-311-010-529-2, s. 147. WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 143-144; STOČESOVÁ, S. *Krajní nouze v německém trestním právu*. Trestní právo, 2017, č. 1, s. 23.

¹⁶³ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 145.

prostředek, který je za daných okolností použitelný. Při hodnocení jednání v nouzi se dále musí zohlednit princip proporcionality, to znamená, že se posuzuje vzájemný poměr kolidujících právních statků s ohledem na úroveň jejich právní ochrany, blízkosti a původu hrozícího nebezpečí. Jednání musí být také přiměřeným prostředkem ve vztahu k ochraně daného právního statku.

Vedle objektivních předpokladů krajní nouze musí být naplněn i subjektivní ospravedlňující prvek, tj. vědomost o existenci objektivních podmínek krajní nouze a zachraňující vůle, tj. volní směřování k záchraně ohroženého zájmu.

6.1.2 Exkurs: omlouvající nouze

Kromě krajní nouze jakožto ospravedlňujícího důvodu, tedy okolnosti vylučující protiprávnost zná německé trestní právo také institut omlouvající nouze (*entschuldigender Notstand*) upravený v § 35 StGB. Tato okolnost nevylučuje protiprávnost činu, ale jen vinu pachatele, tj. vytýkatelnost činu, a tím i jeho trestní odpovědnost.

Německá trestněprávní teorie rozlišuje u trestného činu bezpráví (*Unrecht*) a vinu (*Schuld*). K tomu, aby se jednalo o trestný čin, musí být splněno obojí. **Unrecht** (bezpráví) zahrnuje jednání pachatele, splnění objektivní a subjektivní skutkové podstaty a protiprávnost. **Schuld** (vina) představuje osobní vytýkatelnost činu pachateli. Naplnění složky bezpráví většinou indikuje ji splnění podmínky viny. Zákonodárce, judikatura i trestněprávní nauka však v některých případech uznává, že pachateli jeho čin nelze osobně vytýkat a vina pak odpadá. To, že chybí vina, ovšem při splnění znaku bezpráví, neznamená, že by čin nebyl protiprávní. Protiprávním zůstává, a proto je proti němu přípustná např. nutná obrana, lze-li jej kvalifikovat jako protiprávní útok na chráněný právní statek.

Jednou z okolností vylučujících vinu je právě omluvitelná nouze. Jejím předpokladem je určitý stav nouze, který spočívá v současném, jiným způsobem neodvratitelném nebezpečí pro život, zdraví nebo svobodu pachatele samotného nebo jeho blízké osoby (příbuzného, přítele, partnera apod.). Obdobně jako při ospravedlňující krajní nouzi je některý z výše uvedených právních statků zachraňován na úkor jiného právního statku. Jednání, kterým se nebezpečí odvrací, musí být vhodné a nezbytné k uvedenému účelu a musí splňovat požadavek přiměřenosti, kdy zde nesmí být zřejmá nepřiměřenost ve vztahu k hrozícímu nebezpečí a ohroženému zájmu. Dále se vyžaduje, aby pachatel nebyl povinen dané nebezpečí snášet např. z důvodu zapříčinění stavu nouze kvůli objektivnímu porušení povinností ze strany pachatele, z důvodu zvláštního právního vztahu, v němž se pachatel nachází apod. Na rozdíl od ospravedlňující krajní nouze se však nevyžaduje splnění podmínky převažujícího zájmu neboli proporcionality kolidujících zájmů, neboť jednáním v omlouvající nouzi může být postižen i stejně hodnotný zájem jako ten, kterému hrozilo nebezpečí.

Připouští se zde ve výjimečném případě i usmrcení jiného za účelem záchrany vlastního života pachatele nebo osoby jemu blízké. Omluvitelné by v tomto ohledu bylo i již zmíněné usmrcení pachatele domácího násilí, jehož extrémně brutální chování vůči ostatním členům rodiny, které se neustále opakuje, pro rodinu představuje dlouhodobé nebezpečí. Pokud není dosažitelná efektivní pomoc ze strany státu či jiných institucí, lze usmrcení takového tyrana omluvit dle § 35 StGB, jestliže splňovalo i další podmínky omlouvající nouze, zejména též požadavek přiměřenosti a jednání jako *ultima ratio*.¹⁶⁴

U omluvitelné nouze se vychází z toho, že nelze pachateli subjektivně vyčítat snahu zachránit sebe či své blízké od nebezpečí výše uvedeného charakteru, neboť většina lidí v rámci pudu

¹⁶⁴ STOČESOVÁ, S. *Krajní nouze v německém trestním právu*. Trestní právo, 2017, č. 1, s. 24.

sebezáchovy a v rámci ochrany svých nejbližších sáhne i k činu protiprávnímu. Na druhou stranu protiprávnost činu zde zůstává a osobě, do jejíhož zájmu pachatel v omluvitelné nouzi zasahuje, má právo se proti tomu bránit v mezích nutné obrany. Omluvitelná nouze také není neomezená, pachatel musí splnit požadavky zákona, aby mu vina nebyla vytýkána a aby nebyl za čin trestně odpovědný.¹⁶⁵

6.1.3 Nutná obrana

Nutná obrana je v německém trestním zákoníku upravena v § 32. Je postavena na dvou základních principech, a to na zájmu jednotlivce na efektivní ochraně jeho právních statků a na myšlence garance práva.¹⁶⁶

Podle prvního odstavce zmíněného § 32 StGB nejedná protiprávně ten, kdo provede čin, který je potřebný z důvodu nutné obrany. Nutnou obranou se dle odstavce druhého rozumí obrana, která je nezbytná k tomu, aby odvrácen současný protiprávní útok na samotného jednatelého nebo na jiného.

Vzhledem k tomu, že se jedná o okolnost, respektive důvod vylučující protiprávnost, není proti nutné obraně nutná obrana přípustná. Zároveň ale není přípustná ani v případě střídajících se a na sebe navazujících útoků¹⁶⁷ (při vzájemné potyčce dvou nebo více osob, kdy oba, popř. všichni zúčastnění na sebe útočí).

Objektivní podmínky nutné obrany spočívají v existenci stavu nutné obrany, tj. současného protiprávního útoku (*Notwehrlage - gegenwärtiger rechtswidriger Angriff*), a v obranném jednání

¹⁶⁵ Blíže k tomu WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 204-208.

¹⁶⁶ KÜHL, K. *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. 7. vyd. München: Vahlen, 2012, ISBN 978-3-8006-4494-0, § 7, marg. č. 8n.

¹⁶⁷ KÜHL, K., HEGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, s. 262.

(*Notwehrhandlung*). **Subjektivní podmínkou** je obranná vůle (*Verteidigungswille*).

Útok

Útokem se rozumí hrozba porušení právem chráněných zájmů, která vychází od člověka s tím, že útočníkem může být jen osoba schopná viny. Jednání osob, které nejsou viny schopné (děti mladší 14 let a nepříčetní) nebo nejsou schopny projevit vůli, se za útok nepovažují.¹⁶⁸ Není třeba, aby útočník cíleně mířil na porušení uvedených zájmů. Nutné ale je, aby chování útočníka vytvářející akutní nebezpečí pro chráněné zájmy, splňovalo náležitost jednání v trestněprávním smyslu, tzn., že musí být jít o projev vůle ve vnějším světě. Útočník tak musí být schopen svoji vůli projevit a své pohyby či zdržení se pohybu svou vůlí ovládat. To není splněno např. tehdy, pokud kominík padá ze střechy a tento pád vytváří nebezpečí pro skupinu dětí hrajících si u domu. Jelikož v tomto případě chybí potřebná kvalita jednání, nejedná se o útok ve smyslu § 32 StGB.¹⁶⁹

Jednání, které zakládá útok, musí být protiprávní, ale nemusí být zaviněné.¹⁷⁰ Někteří autoři ovšem za útok nepovažují jednání, které je kryto jen nevědomou nedbalostí (případně zcela nezaviněné).¹⁷¹

Protiprávním je útok, který je objektivně v rozporu s právním řádem. Nemusí přitom ale naplňovat skutkovou podstatu trestného činu. Podle části německých autorů k protiprávnosti postačuje hrozba poruchy právního statku v podobě nehodnosti následku, třebaže jednající dodržel objektivní povinnou opatrnost (např. řidič srazí autem dítě přebíhající vozovku a způsobí mu zranění,

¹⁶⁸ KÜHL, K., HEGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, s. 263.

¹⁶⁹ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 147.

¹⁷⁰ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 149.

¹⁷¹ Např. KÜHL, K., HEGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, s. 263.

přičemž ovšem při jízdě dodržel veškerou objektivní opatrnost).¹⁷² Větší část německé nauky i praxe však takový přístup odmítá, protože podle ní je rozhodující nehodnost jednání, která u objektivně opatrného chování dána není.¹⁷³

Útokem může být v zásadě i opominutí, pokud byl pachatel povinen konat ve smyslu § 13 StGB.¹⁷⁴ Podle tohoto ustanovení ten, kdo opomine odvrátit následek, který náleží ke skutkové podstatě upravené trestním zákonem, je trestný jen tehdy, pokud dle práva ručí za to, že následek nenastane, a pokud jeho opominutí odpovídá uskutečnění zákonné skutkové podstaty konáním. Jde tedy o případy nepravých omisivních deliktů, kdy pachatel má osobně stanovenou zvláštní povinnost konat.

Útok může směřovat na jakýkoli právní statek přináležející napadenému nebo třetí osobě a každý právem uznávaný zájem nezávisle na tom, zda je chráněn trestní normou nebo normou jiného právního odvětví. Nemusí jít jen o život, zdraví, svobodu, čest, vlastnictví nebo majetek, nýbrž i obecné osobnostní právo nebo právo na vlastní podobiznu. Útoky na veřejný pořádek nebo právní řád jako takový či na jiné veřejné právní statky však do rámce nutné obrany nespádají. K jejich ochraně je příslušný stát a jeho orgány.¹⁷⁵

Aktuálnost útoku

Útok je aktuální (současný), pokud bezprostředně hrozí, započal nebo trvá. Útok přitom trvá nejen do chvíle, kdy je naplněna

¹⁷² Např. KÖHLER, M. *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. Berlin: Springer Verlag, 1997. ISBN 978-3-540-61939-0, s. 268.

¹⁷³ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 151.

¹⁷⁴ KÜHL, K., HEGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, s. 263.

¹⁷⁵ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 148.

skutková podstata trestného činu, ale do chvíle, kdy trvá nebezpečí pro ohrožený právní statek a toto nebezpečí může být ještě odvráceno. Teprve, když je útok zcela odvrácen nebo došlo k definitivní ztrátě právního statku, je již nutná obrana vyloučena. Např. útok krádeže trvá tak dlouho, dokud prchající zloděj má u sebe odcizenou věc. Při vydírání je útok na svobodu rozhodování, pokud vyslovení pohrůžky nebylo ještě dokončeno, a trvá do té doby, dokud vyděrač neupustí od psychického nátlaku vycházejícího z jeho výhrůžky a dokud ohrožený je schopen odvrátit zintenzivnění poruchy uvedeného právního statku, která již byla vyvolána.¹⁷⁶

Ustanovení § 32 StGB nejsou kryta preventivní obranná opatření proti budoucímu, zatím ještě nikoli současnému útoku. Od takové preventivní obrany se však odlišuje tzv. anticipovaná nutná obrana podobě automatických obranných prostředků (např. samostříly, dráty napojené na elektrický proud, různé pasti apod.). Toto německá trestněprávní nauka i judikatura nepovažuje jen za preventivní zabránění budoucímu útoku, a to i přesto, že uvedená opatření jsou provedena v době, kdy útok ještě není současný. Jejich funkce se totiž aktivuje až v momentě, kdy dochází k současnému útoku. Proto v těchto případech může být použito ustanovení o nutné obraně, budou-li splněny i její další podmínky.¹⁷⁷

Jednání v nutné obraně

Jednání v nutné obraně může směřovat jen vůči útočníkovi, nesmí zasáhnout právní statky třetí osoby. Není důležité, zda obránce

¹⁷⁶ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 149.

¹⁷⁷ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 150.

odvrací útok od sebe samotného nebo od jiné osoby, přípustná je i pomoc v nutné obraně.¹⁷⁸

Jednání, kterým je útok odvrácen, musí být nezbytné, potřebné. Musí být k odvrácení útoku vhodné a musí přitom představovat nejmírnější prostředek obrany, který má obránce za daných okolností k dispozici. Vhodné je takové opatření, které je způsobilé útok buď ukončit, nebo mu alespoň položit do cesty překážku., která může zeslabit útok nebo zdržet způsobení následku. Nicméně je třeba zvolit nejmírnější (nejšetrnější) prostředek z těch, které jsou k dispozici. Je nutno vybrat takový prostředek obrany, který při stejné účinnosti způsobí nejmenší škody. Toto se posuzuje podle síly útoku, nebezpečnosti útočnicka a faktické existence obranných opatření, které v dané situaci může obránce použít. Záleží také na časovém prostoru, který obránce má na volbu vhodného a přiměřeného prostředku. V literatuře i soudní praxi se projevuje poměrně značná velkorysost ve vztahu k požadavkům na potřebnost obrany, a to proto, že původní agrese vychází z útočnicka, který musí nést určité riziko spojené se svým útokem.¹⁷⁹

Opatrnost je vyžadována především při použití střelné zbraně, nože či jiné zbraně, která je životu nebezpečná, jako prostředku obrany. Usmrcení útočnicka je v rámci nutné obrany sice obecně přípustné, je ovšem chápáno jako ultima ratio. Zpravidla by nejprve mělo dojít k pohrůžce použití uvedené zbraně, a pokud to není dostačující, pak je nutno se pokusit zasáhnout méně citlivé části těla (např. výstřel do nohy). Záleží přitom ale na konkrétní situaci a na tom, zda po obránci lze požadovat, aby přijal riziko chybné rány a s tím spojeného zkrácení jeho obranných možností.¹⁸⁰

¹⁷⁸ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 152.

¹⁷⁹ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 152-153.

¹⁸⁰ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 153.

Při hodnocení potřebnosti obrany se vychází z objektivních hledisek. Záleží tedy na tom, jak by dané okolnosti hodnotila v době útoku uvážlivá třetí osoba v situaci napadeného.¹⁸¹

Oproti krajní nouzi se při nutné obraně nevyžaduje, aby napadený využil možnosti útěku, pokud ji za daných okolností má. Právo totiž nemusí bezpráví ustupovat. Obránce vlastně při nutné obraně zastupuje právní řád.¹⁸² Na druhou stranu zpravidla nelze od napadeného požadovat, aby k obraně přistoupil, pokud sám nechce.

Nutná obrana musí být nezbytná, žádoucí. Není přípustné, aby obrana představovala zneužití práva. Nutná obrana by nebyla nezbytná a žádoucí, pokud by došlo k hrubému nepoměru mezi obranou a útokem, resp. k hrubému nepoměru mezi silou obrany a hrozící škodou. Např. by nebylo ospravedlněno použití střelné zbraně proti tělu dítěte, které si chce utrhnout několik třešní z cizího stromu. Část nauky dále připouští usmrcení útočníka jen v případě, že tento používá násilí vůči osobě. Jestliže by šlo o útok pouze na majetkové zájmy, neměla by taková obrana být akceptována jako okolnost vylučující protiprávnost.¹⁸³

Vyprovokovaný útok

Pokud by útok byl úmyslně nebo jinak zavrženíhodně vyprovokovaný, je použití nutné obrany omezeno. Jestliže by šlo o takovou provokaci, kdy provokatér chtěl následně využít útoku k tomu, aby mohl útočníka „beztrestně“ zranit, není pak jednání provokatéra kryto nutnou obranou a jeho čin zůstává protiprávním, neboť z jeho strany jde o zneužití práva, a navíc mu chybí potřebná obranná vůle. Jestliže by provokace sice nebyla úmyslná ve výše

¹⁸¹ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 153.

¹⁸² KÜHL, K., HEGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, s. 270; WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 154-155.

¹⁸³ KÜHL, K., HEGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, s. 270-271; WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 157.

uvedeném smyslu, ale byla by z jiných hledisek zavrženíhodná (např. hrubé urážky apod.), nutná obrana proti takto vyprovokovanému útoku je přípustná, ale obránce se musí snažit útoku vyhnout, pokud je to možné. Když takovou možnost nemá, musí se omezit na čistě defenzivní způsoby obrany, přičemž ovšem nemusí strpět vlastní závažná zranění.¹⁸⁴

Obranná vůle

Obránce musí jednat s vědomím, že je dán současný útok, proti kterému lze užít nutnou obranu, a v úmyslu takový útok odvrátit a ohrožený právní statek ochránit. Tato obranná vůle nemusí být jediným motivem jednání obránce, vedlejšími motivy mohou být i touha po pomstě, případně nenávisť vůči útočníkovi apod. Tyto motivy ale nesmí zcela potlačit právě vůli bránit napadený právní statek.¹⁸⁵

Exces z nutné obrany

Jestliže obránce nedodrží všechny podmínky nutné obrany, překročí tedy její zákonné meze, jedná protiprávně. Jeho jednání ale může být omlučeno dle § 33 StGB – ***překročení nutné obrany z důvodu zmatku, strachu nebo úleku*** je omlouvajícím důvodem, který vylučuje vinu, nikoli však protiprávnost, obdobně jako omlouvající nouze dle § 35 StGB. Nicméně pro takového pachatele je podstatné, že z důvodu absence viny, není za takový čin trestný. Podle většinového názoru je tento důvod aplikovatelný jen v případě intenzivního excesu z nutné obrany, nikoli při extenzivním excesu.¹⁸⁶

¹⁸⁴ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 161.

¹⁸⁵ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 163.

¹⁸⁶ KÜHL, K., HEGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, s. 278.

Omyl (pozitivní) o nutné obraně – putativní obrana

Pokud se pachatel nachází ve skutkovém omylu pozitivním o nutné obraně, brání se tedy jen domnělému útoku, zůstává jeho jednání rovněž protiprávní, ale z hlediska právních následků je v tomto případě vyloučena úmyslná vina, čímž není dotčena případná trestní odpovědnost za nedbalostní trestný čin.¹⁸⁷

Shrnutí nutné obrany dle § 32 StGB

Nutná obrana dle § 32 StGB vyžaduje splnění objektivních předpokladů i subjektivní podmínky. Objektivními předpoklady jsou jednak stav obrany vyžadující útok na právem chráněný zájem, když tento útok musí být současný a protiprávní, jednak obranné jednání, které musí směřovat vůči útočníkovi, musí být potřebné a vhodné (je nutno použít relativně nejmírnější prostředek a nesmí dojít k hrubému nepoměru mezi kolidujícími chráněnými zájmy, zvláštní pozornost je nutno věnovat útokům dětí, mýlících se a osob jednajících bez viny, speciálně se posuzuje obrana proti vyprovokovanému útoku apod.). Subjektivní podmínkou nutné obrany je obranná vůle.

6.2 Slovenská právní úprava krajní nouze a nutné obrany

Krajní nouze je ve slovenském trestním zákoně (zák. č. 300/2005 Z. z., trestný zákon, ve znění pozdějších předpisů – dále jen TZ) upravena v § 24, nutná obrana pak v § 26.

¹⁸⁷ WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0, s. 164, 220-225.

Podstata obou institutů je víceméně stejná jako v českém trestním právu, potažmo v německém trestním právu. U krajní nouze jde o odvracení nebezpečí přímo hrozícího zájmu chráněnému trestním zákonem na úkor jiného chráněného zájmu. V případě nutné obrany jakožto speciálního druhu krajní nouze se odvrací přímo hrozící nebo trvající útok člověka proti zájmu chráněnému trestním zákonem, a to způsobem, který ohrožuje nebo porušuje převážně zájmy útočníka.¹⁸⁸

6.2.1 Krajní nouze ve slovenském trestním právu

Podle § 24 odst. 1 TZ *čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem. O krajní nouzi nejde, pokud nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem bylo možno za daných okolností odvrátit jinak nebo pokud způsobený následek je zjevně závažnější než ten, který hrozil* (§ 24 odst. 2 věta první TZ). Rovněž *nejde o krajní nouzi, pokud ten, komu nebezpečí přímo hrozilo, byl povinen je snášet podle obecně závazného právního předpisu* (§ 24 odst. 2 věta druhá TZ).

Činem jinak trestným se rozumí jednání, které má, jestliže nebudou dodrženy podmínky krajní nouze stanovené zákonem, znaky trestného činu. Jsou-li tyto podmínky zachovány, pak od počátku chybí protiprávnost a o trestný čin se nejedná. S ohledem na to, že jde pak o čin, který je v souladu s právem, není proti němu přípustná ani krajní nouze, ani nutná obrana.¹⁸⁹

Jednáním v krajní nouzi lze chránit veškeré **zájmy**, které chrání trestní zákon. Tyto zájmy jsou pojímány poměrně široce a vycházejí již z Ústavy Slovenské republiky. Nicméně v praxi

¹⁸⁸ BURDA, E. *Nutná obrana a ďalšie okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 5.

¹⁸⁹ ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. 4. aktualizované vyd. Bratislava: EuroKodex, 2018. ISBN 978-80-8155-076-8, s. 48.

některé zájmy bude možno stěží hájit v rámci krajní nouze (např. ochrana před korupcí či ochrana některých ekonomických vztahů).¹⁹⁰ Nejčastěji se lze s krajní nouze setkat při ochraně života, zdraví, svobody a lidské důstojnosti, majetkových vztahů, obecné bezpečnosti či životního prostředí.¹⁹¹ Zájmy, které jsou v rámci krajní nouze obětovány, jsou pak v podstatě tytéž, protože jde rovněž o zájmy chráněné trestním zákonem.¹⁹²

Podmínky krajní nouze dle § 24 TZ jsou následující: odvracení nebezpečí, nebezpečí hrozí zájmu chráněnému trestním zákonem, hrozí přímo, nelze ho za daných okolností odvrátit jinak (zásada subsidiarity), způsobený následek není zjevně závažnější než ten, který hrozil, ten, komu nebezpečí hrozí, není povinen je snášet.¹⁹³

Nebezpečí

Nebezpečí je *stav hrozící poruchou* a může být vyvolané přírodními silami, člověkem, zvířetem apod. Může spočívat i v útoku člověka s tím, že ale tento útok je odvracen jedním, které zasahuje zájmové sféry někoho jiného než útočníka (např. vydání finanční hotovosti patřící zaměstnavateli z důvodu ochrany vlastního života – např. R 9/1988). V takovém případě se osoba odvracející nebezpečí může rozhodnout, zda nebezpečí bude odvracet v krajní nouzi nebo v nutné obraně.¹⁹⁴ Ve slovenské trestněprávní nauce se ale uplatňuje i již dříve zmíněný názor, že odvracení útoku se má vždy posuzovat v rámci nutné obrany, nikoli

¹⁹⁰ BURDA, E. *Nutná obrana a ďalšie okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 22-23.

¹⁹¹ BURDA, E. *Nutná obrana a ďalšie okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 23.

¹⁹² BURDA, E. *Nutná obrana a ďalšie okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 23.

¹⁹³ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. ISBN 80-8078-099-4, s. 153.

¹⁹⁴ ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. 4. aktualizované vyd. Bratislava: EuroKodex, 2018. ISBN 978-80-8155-076-8, s. 48.

krajní nouze, i když jsou v konkrétním případě zasaženy zájmy jiné osoby než účastníka.¹⁹⁵ K tomu je nutno dodat, že podmínky krajní nouze jsou pro toho, kdo nebezpečí odvrací přísnější než podmínky nutné obrany. Nicméně mnohdy to bude pro uvedenou osobu bezpečnější způsob. Nebezpečí může být vyvolané i osobou, která je pak sama ohrožená (např. topící se osoba ohrožuje život svého záchránce nebo někdo vyprovokuje zvíře a to na něj zaútočí).¹⁹⁶

Nebezpečí *musí být skutečné*, zdánlivé nebezpečí nepostačuje, v tom případě by se jednalo o pozitivní skutkový omyl o krajní nouzi, tedy o putativní krajní nouzi, a pokud by nebyly zároveň překročeny zákonné meze krajní nouze, takový omyl by vyloučil úmyslné zavinění pachatele, přičemž by tím ovšem nebylo vyloučeno spáchání trestného činu z nedbalosti (R 10/1980).¹⁹⁷

Nebezpečí dále *musí hrozit přímo*. Jestliže už pominulo (např. požár se již podařilo uhasit) nebo jestliže hrozí (potenciálně) až v budoucnu (např. ve vsi někdo chová nebezpečné zvíře, které se ale aktuálně nachází v uzavřené kleci), krajní nouze se neuplatní. Přímo hrozícím nebezpečím se rozumí stav, který rychle spěje k poruše chráněného zájmu, případně jsou splněny všechny podmínky nutné k tomu, aby porucha nastala,¹⁹⁸ a je již jen otázkou času a náhody, kdy k poruše skutečně dojde.

Zásada subsidiarity

Další podmínkou je, že uvedené nebezpečí nelze za daných okolností odvrátit jiným způsobem. Podle této zásady subsidiarity je nutné nejprve vyčerpat všechny ostatní možnosti k zamezení nebezpečí, pokud to okolnosti případu dovolují. Důvodem pro

¹⁹⁵ BURDA, E. *Nutná obrana a další okolnosti vylučující protiprávnost činu*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9, s. 25.

¹⁹⁶ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná část*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. ISBN 80-8078-099-4, s. 154.

¹⁹⁷ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná část*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. ISBN 80-8078-099-4, s.

¹⁹⁸ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná část*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. ISBN 80-8078-099-4, s. 154.

požadavek subsidiarity je i fakt, že jednání v krajní nouzi často postihuje zájmy osob, které se o vznik nebezpečí nijak nezasloužily, proto je nutné co nejvíce šetřit jejich práv a je třeba dát přednost takovému způsobu odvracení nebezpečí, které není na jejich úkor, je-li to možné.¹⁹⁹

V souvislosti se zásadou subsidiarity také platí, že každý, kdo je ohrožený, musí využít existující možnosti vyhnout se nebezpečí např. útekem (např. uteče-li ze zoologické zahrady nebezpečné zvíře a je možné se za daných okolností před ním ukrýt, není nutné ho hned zabít).²⁰⁰

Zásada proporcionality

Aby se mohlo jednat o krajní nouzi, nesmí být následek způsobený odvracením nebezpečí zjevně závažnější než ten, který hrozil. Nelze tedy připustit záchranu určitého zájmu za cenu obětování zájmu vyššího (např. ochrana majetku za cenu způsobení těžkého ublížení na zdraví).

Na rozdíl od české i německé právní úpravy krajní nouze slovenský trestní zákon *připouští způsobení stejně závažného následku ve srovnání s tím, jaký hrozil. Závažnost následku se musí posuzovat v každém případě individuálně. Za zjevně závažnější je nutno považovat takový následek, který se týká stejně významného zájmu, ale je mnohem intenzivnější (např. se připouští záchrana života většího počtu lidí za cenu obětování života jednoho člověka). Kromě vlastního významu kolidujících zájmů je tedy*

¹⁹⁹ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná část*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. ISBN 80-8078-099-4, s. 155.

²⁰⁰ BALÁŽ, P. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná část*. Bratislava: VEDA, 2005. ISBN 978-80-224-0876-X, s. 123-124.

nutno přihlédnout i k závažnosti a rozsahu následku, případně výše hrozící škody.²⁰¹

V literatuře není takto nastavená proporcionalita vnímána vždy pozitivně. Namítá se, že připuštění způsobení stejně závažného následku, jaký hrozil, prakticky neguje podstatu a smysl krajní nouze.²⁰² S touto kritikou platné slovenské právní úpravy krajní nouze lze jistě souhlasit.

Absence povinnosti nebezpečí snášet

Pokud někomu z *obecně závazného právního předpisu* vyplývá povinnost snášet určité nebezpečí (např. hasiči, vojáci, policisté, lékaři a jiní zdravotničtí pracovníci), nemůže se dovolávat krajní nouze, pokud by se od sebe odvracel takové nebezpečí např. útekem, nesplněním rozkazu apod. V hraniční situaci, kdy by takové osobě bezprostředně hrozila jistá smrt, se ovšem někdy připouští, že ji nelze nutit k určitému konání, resp. zásahu (např. nelze nutit hasiče, aby zachránil v beznadějně situaci člověka z hořícího domu, když by bezprostředně hrozilo např. zřícení domu).²⁰³ Osobně se domnívám, že u některých osob povinných snášet určité nebezpečí by ani taková mezní situace neospravedlnila opominutí určitého konání z důvodu záchrany vlastního života (např. u vojáka v bojovém nasazení).

6.2.2 Nutná obrana ve slovenském trestním právu

Nutná obrana je upravena v § 25 TZ. Podle tohoto ustanovení čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající

²⁰¹ ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Velký komentár*. 4. aktualizované vyd. Bratislava: EuroKodex, 2018. ISBN 978-80-8155-076-8, s. 49.

²⁰² Např. ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Velký komentár*. 4. aktualizované vyd. Bratislava: EuroKodex, 2018. ISBN 978-80-8155-076-8, s. 49.

²⁰³ ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Velký komentár*. 4. aktualizované vyd. Bratislava: EuroKodex, 2018. ISBN 978-80-8155-076-8, s. 49.

útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem (odst. 1). O nutnou obranu ovšem nejde, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená útoku, zejména jeho způsobu, místu a času, okolnostem vztahujícím se k osobě útočníka nebo k osobě obránce (odst. 2). Jestliže by došlo k překročení nutné obrany způsobem uvedeným v § 25 odst. 2 TZ, nebude trestně odpovědný ten, kdo takto jednal v silném rozrušení způsobeném útokem, zejména z důvodu zmatku, strachu nebo úleku. V § 25 odst. 4 TZ je upraven pozitivní skutkový omyl o nutné obraně, který vylučuje trestní odpovědnost pachatele za úmyslné spáchání činu; jestliže je omyl založen na zanedbání nezbytné míry opatrnosti, je možná trestní odpovědnost pachatele za nedbalostní trestný čin.

Pokud jde o jednotlivé **podmínky nutné obrany**, vyžaduje se tedy odvracení útoku na zájem chráněný trestním zákonem s tím, že útok musí přímo hrozit nebo trvat, dále obrana podle většinového názoru musí směřovat vůči útočníkovi (opačný názor viz výše) a nesmí být zcela zjevně nepřiměřená útoku (zejm. jeho způsobu, místu a času a okolnostem vztahujících se k osobě útočníka či obránce).

Útok

Útokem se rozumí (alespoň objektivně) protiprávní jednání člověka, které ovšem nemusí naplňovat znaky trestného činu (přestože jím zpravidla je). Útočník tedy ani nemusí být trestně odpovědnou osobou. Nutná obrana je tak přípustná i proti útokům dětí či nepříčetných nebo osob jednajících ve skutkovém omylu.²⁰⁴ Někteří autoři kromě protiprávnosti vyžadují pro útok i úmysl.²⁰⁵

Útokem může být nejčastěji *konání*, ale není vyloučeno ani *opominutí* (např. osoba se neoprávněně zdržuje v cizím bytě a

²⁰⁴ ČENTÉŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Velký komentár*. 4. aktualizované vyd. Bratislava: EuroKodex, 2018. ISBN 978-80-8155-076-8, s. 51.

²⁰⁵ Např. IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná část*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. ISBN 80-8078-099-4, s. 163.

nehodlá ho ani na výzvu oprávněné osoby opustit). Aby se mohlo jednat o útok provedený opominutí, zpravidla se vyžaduje, aby měl pachatel nějakou zvláštní povinnost konat.²⁰⁶

Nutná obrana se připouští i v případě vyprovokovaného útoku, není-li vyprovokován záměrně za účelem využít následně situace nutné obrany např. ke zranění fyzicky méně disponovaného útočníka.²⁰⁷

Útok musí hrozit přímo nebo trvat. Přitom napadený nemusí vyčkávat, až útočník udeří jako první, důležité ale je, že iniciativa vychází od útočníka (o nutnou obranu by se nejednalo např. v případě vzájemného napadání, kde nelze rozlišit, od koho vzešla prvotní iniciativa, a kdo je tedy útočníkem a kdo obráncem – srov. např. R 12/1983).²⁰⁸

Přiměřenost obrany

O nutnou obranu nejde, byla-li *zcela zjevně nepřiměřená* útoku. Je nutno přitom zohledňovat všechny okolnosti případu ve smyslu § 25 odst. 2 TZ, který uvádí nejdůležitější kritéria hodnocení přiměřenosti obrany. Hranice obrany zcela zjevně nepřiměřené jsou mnohem širší než obrany (jen) nepřiměřené. Aby se jednalo o zcela zjevně nepřiměřenou obranu, musí být dán nepochybný, jasný, očividný nepoměr mezi obranou a útokem, a to především z hlediska představ obránce (srov. R 41/1980).²⁰⁹

Na rozdíl od české úpravy slovenský zákonodárce výslovně uvádí okolnosti, k nimž je třeba zejména přihlížet při hodnocení obrany a útoku za účelem posouzení, zda obrana nebyla zcela zjevně

²⁰⁶ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná část*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. ISBN 80-8078-099-4, s. 163.

²⁰⁷ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná část*. 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. ISBN 80-8078-099-4, s. 164.

²⁰⁸ ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Velký komentář*. 4. aktualizované vyd. Bratislava: EuroKodex, 2018. ISBN 978-80-8155-076-8, s. 51.

²⁰⁹ ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Velký komentář*. 4. aktualizované vyd. Bratislava: EuroKodex, 2018. ISBN 978-80-8155-076-8, s. 52.

nepřiměřená. To hodnotím jako pozitivum slovenské úpravy, byť mám za to, že ani v českém trestním právu, přesněji v české soudní praxi výklad ustanovení o přiměřenosti nutné obrany dle § 29 odst. 2 TrZ nečiní zvláštní potíže.

Exces z nutné obrany

V § 25 odst. 3 TZ je upraven *intenzivní exces z nutné obrany*, který je ***okolností vylučující trestní odpovědnost*** pachatele (*nikoli* však *protiprávnost* jeho jednání), pokud k vybočení z mezí nutné obrany (tj. obrana byla zcela zjevně nepřiměřená útoku) došlo *z důvodu zmatku, strachu či úleku* bránící se osoby. Jde o obdobné ustanovení, které můžeme nalézt v německém trestním zákoníku jako důvod vylučující vinu pachatele (omlouvající důvod spočívající v překročení nutné obrany dle § 33 StGB). Oproti české právní úpravě nutné obrany jsou tedy jak německá, tak slovenská úprava v tomto směru pro obránce příznivější, neboť český trestní zákoník takové případy hodnotí jen jako obecnou polehčující okolnost, případně jako znak privilegované skutkové podstaty.

Slovenský trestní zákoník také výslovně upravuje pozitivní skutkový omyl o nutné obraně, kdy v souladu i s dřívějším ustáleným výkladem ohledně skutkových omylů o okolnostech vylučujících protiprávnost vylučuje úmyslné zavinění pachatele. Oproti české právní úpravě nejde o podstatnou odlišnost, neboť český trestní zákoník obsahuje stejně koncipované obecné ustanovení o pozitivním skutkovém omylu o okolnosti vylučující protiprávnost v § 18 odst. 4.

6.3 Srovnání české, německé a slovenské právní úpravy krajní nouze a nutné obrany

Všechny tři uvedené právní úpravy jsou si v mnoha rysech podobné. Jedná se o instituty tradiční, které jsou poměrně

stabilizované ve své podstatě a obecně přijímaných mezích. Nicméně je zde možno jmenovat některé zásadnější odlišnosti.

Relativně nejméně odlišností nalezneme v úpravách **krajní nouze**. Princip krajní nouze je celkem jasný, jde o střet dvou zájmů, kdy k záchraně jednoho je zapotřebí obětovat ten druhý. Zejména německá a česká právní úprava jsou si velice podobné, a to i pokud jde o princip subsidiarity a proporcionality. Jediný významný rozdíl shledávám v uplatnění proporcionality, a to ani ne tak ve znění dotčených ustanovení českého a německého trestního zákona, jako spíše v jejich výkladu. V německém trestním právu je omezena možnost porovnání kolidujících chráněných zájmů metodou kvantifikace, a to především v případě ochrany lidského života. V Německu se uplatňuje víceméně absolutní ochrana tohoto právního statku a v krajní nouze v zásadě nelze jiného usmrtit (až na zcela výjimečné případy, které teorie a praxe trestního práva připouštějí např. v případě paliativní léčby a jejího vedlejšího následku v podobě usmrcení smrti nevléčitelně nemocného). V české trestněprávní nauce i praxi naopak stále převažuje názor, že je možno za účelem záchrany více lidských životů jeden (nebo třeba i více, pokud to bude menší počet než těch zachráněných) obětovat. Obdobné platí i ve slovenském trestním právu. Osobně se domnívám, že správný je spíše německý přístup, a to proto, že akcentuje problém, který by nastal v případě, že by v uvedených případech byla krajní nouze přípustná. Krajní nouze je okolností vylučující protiprávnost činu, to znamená, že jednání kryté krajní nouzí není protiprávní. Z toho důvodu proti němu není přípustná nutná obrana ani krajní nouze. Nelze ovšem po běžném jednotlivci požadovat, aby byl nucen strpět vlastní usmrcení jakožto oběť za záchranu životů jiných osob a nemohl se proti tomu oprávněně bránit. Navíc německé trestní právo řeší ty případy, kdy nelze pachateli osobně vyčítat třeba i usmrcení jiného za účelem vlastní záchrany nebo záchrany života svých blízkých, neboť obsahuje ustanovení o omlouvající nouzi, která vylučuje v takových

případech vinu pachatel (ale nikoli protiprávnost jeho jednání). Pachatel z toho důvodu nebude trestně odpovědný, ale proti jeho jednání je nutná obrana přípustná. Jsou samozřejmě i další případy, kdy je na místě minimálně omluvit i usmrcení jiného v zájmu záchrany jiných osob (např. při výše zmíněném únosu civilního letadla teroristy).

Pokud jde o slovenskou úpravu krajní nouze, je nutno kriticky poznamenat, že do značné míry redukuje zásadu proporcionality krajní nouze, když připouští způsobení stejně závažného následku, jaký hrozil. Mám za to, že takto široce pojatá krajní nouze, která vylučuje protiprávnost jednání, kterým se nebezpečí odvrací, není na místě. Souhlasím v tomto směru např. s *Čentěšem* (viz výše), podle kterého jde vlastně o popření podstaty krajní nouze, jestliže se připouští, aby za účelem ochrany určitého zájmu byl stejně hodnotný zájem ve stejné intenzitě, jaká hrozila, obětován. Tím jednání v krajní nouzi ztrácí do značné míry svůj smysl.

Jednotlivé právní úpravy nutné obrany jsou si také do určité míry podobné, zde však větší shodu můžeme nalézt mezi českou a slovenskou úpravou, a to především pokud jde o vymezení přiměřenosti obrany. Podle obou úprav nesmí být obrana zcela zjevně nepřiměřená. Není zde požadavek na co nejmírnější prostředek, který je ještě dostatečně účinný, jako je tomu v německém trestním právu. Německé ustanovení § 32 StGB je pro obránce poměrně přísnější, pokud jde o požadavek přiměřenosti obrany. V podstatě se vyžaduje, aby obrana byla přiměřená (včetně zmíněného co nejmírnějšího prostředku obrany použitelného za daných okolností). Česká i slovenská úprava nejuje nutnou obranu až tehdy, pokud je zcela zjevně nepřiměřená útoku, resp. způsobu útoku.

Německá úprava je přísnější i ve vymezení zájmů, které mohou být nutnou obranou chráněny. V tomto ohledu mohou být jednáním v nutné obraně hájeny v zásadě jen zájmy jednotlivce, a nikoli (až na výjimky) zájmy společnosti jako celku, respektive zájmy čistě

veřejnoprávní, které jsou pod ochranou (téměř výlučně) veřejné moci. Česká i slovenská úprava naopak připouští i obranu takových zájmů v mezích ustanovení o nutné obraně, protože nutná obrana je přípustná proti útoku na (jakékoli) zájmy chráněné trestním zákonem (obdobně pak platí i pro jednání v krajní nouzi a odvracení nebezpečí přímo hrozícího zájmům chráněným trestním zákonem).

Pozitivní rys německé i slovenské právní úpravy spatřuji v ustanoveních řešících překročení mezi nutné obrany, právě pokud jde o její přiměřenost (tj. případy intenzivního excesu z nutné obrany). Jestliže takový exces byl způsoben zmatkem, strachem či úlekem obránce, je možno zcela vyloučit trestní odpovědnost pachatele (i když jeho čin zůstane protiprávní). V německém trestním právu je to realizováno prostřednictvím ustanovení § 33 StGB, který takovou okolnost řadí k okolnostem vylučujícím vinu, neboli k okolnostem omlouvajícím. Slovenský trestní zákon pak obsahuje ustanovení § 25 odst. 3, které za těchto okolností vylučuje trestní odpovědnost pachatele. Česká úprava takovou situaci upravuje jen v rámci okolností polehčujících, případně prostřednictvím privilegovaných skutkových podstat (srov. § 141 a 146a TrZ). Trestní odpovědnost pachatele ale z takových důvodů vyloučena není.

7. Zhodnocení platné právní úpravy krajní nouze a nutné obrany, návrhy de lege ferenda a závěr

Platná právní úprava krajní nouze a nutné obrany v české republice je již delší dobu stabilní a nedoznala ani s přijetím nového trestního zákoníku zásadních změn v pojetí obou institutů.

Krajní nouze upravená v § 28 TrZ vychází z obecně uznávaných principů, tj. ze zásady subsidiarity a proporcionality. Krajní nouzí lze chránit v podstatě jakýkoli právní zájem, který je chráněn i trestním právem. Zákon ani teorie ani praxe nerozlišují v tomto směru mezi zájmy individua a zájmy společnosti jako celku. To považuji za správné. Podle mého názoru je například německá trestněprávní úprava i nauka neodůvodněně omezena v zásadě jen na ochranu zájmů jednotlivce.

Co ovšem považuji za úskalí stávajícího českého pojetí krajní nouze je chápání proporcionality, kdy lze ospravedlnit jednání, kterým je sice zasažen stejně hodnotný zájem jako ten, který byl odvráceným nebezpečím ohrožen, ale při užití kvantitativního hlediska se následek způsobený krajní nouzí nakonec posoudí jako méně závažný než ten, který hrozil. To je podle mého názoru problematické především v případě zásahů do života a zdraví lidí, a to zejména při usmrcení člověka, i když za účelem záchrany většího počtu lidí. Osobně do určité míry chápu tento spíše pragmatický než zásadový přístup, ale myslím si, že by takové situace mohly být řešeny ve prospěch jednajícího i jiným způsobem než tím, že jeho jednání nebude protiprávní, čímž se dotčenému člověku vlastně bere možnost uplatnit nutnou obranu proti takovému jednání, jelikož nutná obrana je přípustná jen proti protiprávnímu útoku.

Pro řešení takových případů by byla možná inspirace právě v německém trestním právu, které rozlišuje u trestného činu bezprávi a vinu a případy, kdy není zcela splněn princip proporcionality lze

za určitých podmínek řešit právě vyloučením viny, ale nikoli bezpráví. Čin tak zůstává protiprávní a je proti němu přípustná nutná obrana. Zároveň ale pachatele takového činu nebudeme při splnění zákonem stanovených podmínek za jeho čin činit trestně odpovědným a postihovat ho trestem.

Rozhodně bych se ale neinspiroval v pojetí proporcionality slovenskou úpravou, která do značné míry popírá podstatu krajní nouze, když pro ospravedlnění činu připouští dokonce i způsobení stejně závažného následku, jaký hrozil.

Nutná obrana, tak jak je formulována v § 29 TrZ je z hlediska obránce poměrně příznivá. Je mu dán dostatečný prostor pro odvracení přímo hrozícího nebo trvajících útoku na zájem chráněný trestním zákonem. Jestliže k tomu připočteme i vcelku liberální postoje českých soudů při posuzování konkrétních případů obrany proti útoku, považují situaci obránců právem chráněných zájmů za velmi dobrou. Zároveň tento přístup jak zákonodárce, tak trestních soudů hodnotím pozitivně a v tomto směru bych nenavrhoval významnější změny. Snad jen ve formulaci ustanovení § 29 odst. 2 TrZ by bylo možno doplnit bližší kritéria hodnocení způsobu útoku, resp. způsobu obrany pro ty případy, kdy již je zcela zjevně nepřiměřená, a to obdobně, jak to činí např. slovenský trestní zákon v ustanovení § 25 odst. 2.

Navrhuji ovšem zavedení omlouvajícího důvodu, pokud obránce vybočí z mezí nutné obrany tak, že jeho obrana je zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, a to z důvodu zmatku, strachu či úleku. Mám za to, že v těchto případech by bylo na místě, aby trestní odpovědnost takové osoby byla vyloučena, zároveň však, aby byla zachována protiprávnost takto neadekvátní obrany. Myslím, že v tomto ohledu je jak německá, tak slovenská právní úprava vhodnější.

Závěr

Jestliže mám shrnout výsledky své práce, mohu konstatovat, že jsem podal dostatečný výklad o české právní úpravě okolností vylučujících protiprávnost s důrazem na krajní nouzi a nutnou obranu. Jde o okolnosti, které mají nadále místo v našem právním řádu. Jejich úprava je z mého pohledu v zásadě správná a dostačující s tím, že jistě jsou stále možnosti, jak tuto právní regulaci zpřesnit či doplnit tak, jak jsem uvedl výše.

Pokud jde o rozbor německé a slovenské právní úpravy krajní nouze a nutné obrany, myslím, že se mi podařilo vystihnout všechny jejich důležité aspekty, včetně výkladových stanovisek trestněprávní nauky i soudní praxe. Jde o úpravy nám blízké, ale na druhou stranu zde nalezneme i řadu více či méně významných odlišností. Zejména německá právní úprava ovlivněná posunem ve vnímání trestného činu a trestní odpovědnosti jako takové vykazuje určité zajímavé nuance oproti naší či slovenské úpravě.

Slovenská úprava je v mnohém totožná s naší, ale přesto i zde nalezneme i značně rozdílné přístupy k některým podmínkám výše uvedených okolností vylučujících protiprávnost, ne vždy ale hodných následování (především pokud jde o již několikrát zmíněné řešení proporcionality krajní nouze). Na druhou stranu však nabízí i podněty k zamyšlení směrem k novelizaci české právní úpravy (pokud jde vyloučení trestní odpovědnosti pachatele při překročení mezí nutné obrany z důvodu zmatku, strachu či úleku).

Na závěr bych chtěl vyzdvihnout ještě jednou nesporný význam všech okolností vylučujících protiprávnost pro celou koncepci trestního práva. Také mám za to, že výslovná právní úprava například krajní nouze či nutné obrany je nezbytná pro správné užívání těchto institutů v trestněprávní praxi, byť samozřejmě nelze tyto instituty upravit naprosto detailně a ani to není nutné. Nelze totiž předvídat všechny možné varianty přímo hrozícího nebezpečí, útoku a jeho odvrácení apod. Navíc je nutno dát prostor

pro vývoj náhledu jak trestněprávní nauky, tak soudů na posuzování případů, které spadají nebo mohou spadat do rámci krajní nouze či nutné obrany.

Použitá literatura a další zdroje:

Monografie, učebnice, komentáře:

BALÁŽ, P. *Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť.* Bratislava: VEDA, 2005. ISBN 978-80-224-0876-X, 441 s.

BEULKE, W. *Klausurenkurs I.* 7. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2016. ISBN 978-3-8114-4366-2. 317 s.

BURDA, E. *Nutná obrana a ďalšie okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu.* Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7179-281-9. 305 s.

ČENTÉŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár.* 4. aktualizované vyd. Bratislava: EuroKodex, 2018. ISBN 978-80-8155-076-8, 978 s.

ČIČ, M. a kol. *Hmotné trestné právo. Všeobecná časť.* Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1982.

HRUSCHKA, J. *Strafrecht nach logisch-analytischer Methode.* 2. vyd. Berlin: De Gruyter, 1988. ISBN 978-311-010-529-2, 470 s.

INGELFINGER, R. *Grundlagen und Grenzbereiche des Tötungsverbots: Das Menschenleben als Schutzobjekt des Strafrechts.* München: Heymanns, 2004, ISBN 978-34-5225-568-6. 376 s.

IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť.* 1. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. ISBN 80-8078-099-4. 530 s.

JÄGER, Ch. *Zurechnung und Rechtfertigung als Kategorialprinzipien im Strafrecht.* Heidelberg ; München ; Landsberg ; Berlin: Müller, 2006. 978-3-8114-5236-7, 49 s.

JANEČKOVÁ, E. *Právní aspekty sebeobrany.* 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-760-7, 172 s.

KALLAB, J. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské. Část obecná i zvláštní*. Praha: Melantrich, 1935, s.

KÖHLER, M. *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. Berlin: Springer Verlag, 1997. ISBN 978-3-540-61939-0, 713 s.

KRATOCHVÍL, V. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-042-3, 840 s.

KÜHL, K. *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. 7. vyd. München: Vahlen, 2012. ISBN 978-3-8006-4494-0, 945 s.

KÜHL, K., HEGER, M. *Strafgesetzbuch. Kommentar*. 28. vyd. München: C. H. Beck, 2014. ISBN 978-3-406-65227-1, 1751 s.

KUCHTA, J. *Nutná obrana*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2198-5. 218 s.

LENCKNER, T. *Rechtfertigende Notstand*. Tübinger Rechtswissenschaftliche Abhandlungen, Band 14. Tübingen: Mohr Siebeck, 1965. ISBN 978-3-16623-122-8,

NOVOTNÝ, F. *Právo na sebeobranu*. Praha: LexisNexis CZ, s. r. o., 2006. ISBN 80-86920-10-0. 114 s.

NOVOTNÝ, F. a kol. *Trestní právo hmotné*. 2., rozšířené vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7317-084-4. 379 s.

NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. ISBN 978-80-7357-509-0, 1492 s.

ROXIN, C. *Strafrecht. Allgemeiner Teil, Band I*. 4. vyd. München: C. H. Beck, 2006, ISBN 978-3-406-53071-5. 1136 s.

SCHUBERT, L. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1974.

SOLNAŘ, V. *Systém československého trestního práva: základy trestní odpovědnosti*. 1. vyd. Praha: Academia, 1972. 367 s.

SOLNAŘ, V. a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: Novatrix, 2009. ISBN 80-861-99-74-6. 900 s.

STOČESOVÁ, S. *Omyl v českém a zahraničním trestním právu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-418-3

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7. 1052 s.

ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6.*, doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2004. ISBN 80-7179-896-7. 721 s.

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až § 139. Komentář. 2. vyd.* Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5. 1464 s.

ŠÁMAL, P., NOVOTNÝ, O., GŘIVNA, T., HERCZEG, J., VANDUCHOVÁ, M., VOKOUN, R. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7,

WESSELS, J., BEULKE, W., SATZGER, H. *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau*. 45. vyd. Heidelberg: C. F. Müller, 2015. ISBN 978-3-8114-4034-0. 458 s.

ZIMMERMANN, T. *Rettungstötungen. Untersuchungen zur strafrechtlichen Beurteilung von Tötungshandlungen im Lebensnotstand*. Baden-Baden: Nomos Verlag, 2009. ISBN 978-3-8329-3775-1, 538 s.

Články v časopisech

CIBULKA, K. O některých otázkách trestního postihu ve zdravotnictví. *Trestněprávní revue*. 2010, č. 3.

CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací*. Acta Universitatis Carolinae, 1986, č. 1.

KUBOVÁ, O. *K některým otázkám krajní nouze*. Bulletin advokacie, 1998, č. 10.

KUČERA, P. *K některým aspektům nutné obrany ve smyslu § 29 trestního zákoníku*. Trestní právo, 2017, č. 4.

KUCHTA, J. *Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného*. Acta Universitatis Carolinae. Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného. Iuridica 2007, č. 2.

NOVOTNÝ, F., KYBIC, P. *Nutná obrana (několik poznámek)*. Trestní právo, 2015, č. 2.

NÝVLTOVÁ, I. *Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných*. Trestněprávní revue, 2003, č. 7.

STOČESOVÁ, S. *Krajní nouze v německém trestním právu*. Trestní právo, 2017, č. 1.

Judikatura

Nález Ústavního soudu ČR, sp. zn. IV. ÚS 433/02 (N 49/33 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního soudu 11)

Rozhodnutí Nejvyššieho súdu SSR, sp. zn. 3 Tz 13/70, ze dne 18. 6. 1970, uveřejněné pod. č.

49/1970 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek

Rozhodnutí Nejvyššího soudu uveřejněné pod č. 25/1976 Sb. rozh. tr.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu uveřejněné pod č. 14/1999 Sb. rozh. tr.

Rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě, sp. zn. 4 To 181/51 ze dne 6. 9. 1957.

Rozsudek Krajského soudu v Ostravě – pobočky v Olomouci, sp. zn. 81 T 11/2015, ze dne 16. 2. 2016.

Rozsudek Krajského soudu v Plzni sp. zn. 6 To 606/2001.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 11 Tdo 1376/2005 ze dne 18. 1. 2006

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1594/2005 ze dne 23. 2. 2006.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 272/2006 ze dne 28. 3. 2006.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1347/2008, ze dne 26. 2. 2009.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 8 Tdo 1434/2016, ze dne 14. 12. 2016.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Tdo 59/2018 ze dne 14. 2. 2018

Uznesenie Najvyššieho súdu SSR z 11. 12. 1980 sp. zn. 3 To 72/80 uveřejněné pod č. 20/1982 Sb. rozh. tr.

Zhodnocení Nejvyššího soudu, sp. zn. Pls 5/65, uveřejněné pod. č. II/1965 Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek.

Resumé / Summary / Zusammenfassung

Resumé

Předložená rigorózní práce se zabývá problematikou krajní nouze a nutné obrany, tedy instituty, které řadíme mezi okolnosti vylučující protiprávnost. Protiprávnost je důležitou podmínkou trestnosti činu. Je nutno ji posuzovat ve vztahu k právnímu řádu jako celku a byť některé jednání navenek vykazuje znaky trestného činu, znamená to „jen“ indikátor jeho protiprávnosti, a v těchto souvislostech většinou i trestnosti. Čin, který znaky trestného činu vymezené v trestních zákonech, naplňuje, je zpravidla činem trestným. Pokud však v konkrétním případě chybí jeho protiprávnost, o trestný čin se jednat nemůže.

Protiprávnost může být vyloučena z různých důvodů, ty se v českém trestním právu označují jako okolnosti vylučující protiprávnost, obdobně i ve slovenském trestním právu. V jiných úpravách se můžeme setkat s poněkud odchylným pojmenováním (v německém trestním právu se třeba hovoří o ospravedlňujících důvodech), nicméně jejich podstata je stejná. Tyto důvody, respektive okolnosti, vycházejí, jak již bylo řečeno, z právního řádu jako celku, nelze se tedy při hodnocení protiprávnosti činu omezovat jen na ty, které výslovně upravují trestní zákony. V každém případě ale mezi nejdůležitější a v praxi někdy také nejproblematictější jsou ty instituty, jejichž podmínky jsou vymezeny přímo v trestněprávních předpisech, konkrétně v trestním zákoníku, řešíme-li prioritně českou právní úpravu těchto okolností.

Proto také tématem této práce je krajní nouze a nutná obrana. Jde o instituty příbuzné, kdy nutná obrana je vlastně zvláštním případem krajní nouze. Jsou to okolnosti vylučující protiprávnost, které jsou již tradičně předmětem trestněprávní úpravy. Setkáme se s nimi ale i v jiných právních odvětvích, např. v přestupkovém právu, ale i v právu občanském.

V českém trestním právu je krajní nouze a nutná obrana upraveny v § 28 a 29 trestního zákoníku. Tato ustanovení vymezují podmínky, za nichž lze odvracet nebezpečí, resp. útok proti zájmům chráněným trestním zákonem, a to jednáním, které by jinak bylo trestným činem, tzn. jednáním, které jinak vykazuje znaky některého trestného činu. V předkládané práci je těmto podmínkám a mezím věnována podrobná analýza v kapitole čtvrté.

Základními podmínkami krajní nouze je existence nebezpečí přímo hrozícího zájmu chráněnému trestním zákonem, které lze odvrátit činem jinak trestným za předpokladu, že dané nebezpečí nelze odvrátit jinak (princip subsidiarity) a že způsobený následek není zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil (princip proporcionality), a pokud ten, komu nebezpečí hrozí, není povinen je snášet. Ustanovení o nutné obraně je na obránce méně náročné. Vyžaduje se existence přímo hrozícího nebo trvajícího útoku na zájem chráněný trestním zákonem, který lze opět odvracet i činem jinak trestným, a to za podmínky, že obrana není zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Nejsou-li splněny všechny podmínky krajní nouze nebo nutné obrany, hovoří se o tzv. excesu z těchto okolností vylučujících protiprávnost.

Pozornost je v souvislosti s těmito okolnostmi vylučujícími protiprávnost věnována i omylům o krajní nouzi a nutné obraně, a to v kapitole páté. Prakticky důležitější je zřejmě skutkový omyl pozitivní o krajní nouzi či nutné obraně (tzv. putativní nouze, putativní obrana), které vylučují úmyslné zavinění pachatele.

Kapitola šestá je věnována vybraným zahraničním právním úpravám krajní nouze a nutné obrany, konkrétně německé a slovenské úpravě, a jejich srovnání s českou právní úpravou těchto institutů. Toto srovnání vychází poměrně zajímavě, i když všechny tři dotčené právní úpravy jsou si dosti podobné. Německé pojetí krajní nouze i nutné obrany je ovšem v řadě ohledů přísnější (např. pokud jde o posuzování následků při krajní nouzi, které především při zásazích do lidského života nepřipouští na rozdíl od české i slovenské úpravy kvantitativní přístup,

v případě nutné obrany pak klade na obránce mnohem vyšší nároky, pokud jde o přiměřenost obrany). Na druhou stranu ovšem lze německou úpravu považovat za propracovanější a více akcentující dosahy jednotlivých řešení případů krajní nouze a nutné obrany. Navíc obsahuje ustanovení o omluvitelné nouzi, které vylučuje vinu pachatele v případě, že meze krajní nouze překročil proto, že chránil život, zdraví nebo svobodu vlastní nebo svých nejbližších. Vyloučení viny ovšem neznamená vyloučení protiprávnosti, důsledkem čehož je právo bránit se proti takovému jednání nutnou obranou. Obdobně jako omluvitelný důvod vymezuje německý trestní zákoník překročení mezí nutné obrany ze strachu, zmatku či úleku, které je v české právní úpravě chápáno jen jako okolnost polehčující, případně jako znak některých privilegovaných skutkových podstat. Podobné ustanovení o vyloučení trestní odpovědnosti v případě překročení mezí nutné obrany zná i slovenský trestní zákon. Ten ovšem na druhou stranu obsahuje poměrně sporné ustanovení o krajní nouzi, které připouští i způsobení zřejmě stejně závažného následku jako toho, který hrozil, což do značné míry narušuje zásadu proporcionality krajní nouze.

Závěrečná kapitola práce obsahuje mimo jiné zhodnocení platné české právní úpravy obou zmíněných institutů a některé návrhy de lege ferenda. Z nich bych zmínil např. návrh inspirovat se německou úpravou, pokud jde o institut omlouvající nouze, a také vyloučení trestní odpovědnosti v případě překročení nutné obrany ze strachu, zmatku či úleku, které upravují jak německé, tak slovenské trestní právo.

Summary

The submitted thesis deals with the issue of extreme emergency and necessary defence, i.e. institutes, which are among the circumstances excluding unlawfulness. Unlawfulness is an important condition for the punishability of an act. It must be considered in relation to the legal order as a whole, and although some acts externally show signs of a crime, it means "only" an indicator of its unlawfulness and in this context mostly also the fact that the act is criminal. An act that fulfils the characteristics of a criminal offense defined in criminal law is usually a criminal offense. If, however, its illegality is absent, it cannot be a crime.

Unlawfulness can be excluded out for various reasons, which are referred to in Czech criminal law as circumstances excluding illegality, similarly in Slovak criminal law. In other legal regulations, we may encounter somewhat divergent naming (for example, justifying reasons in German criminal law), but their essence is the same. These reasons, or circumstances, arise, as has already been said, from the legal order as a whole; in any case, the most important and in practice sometimes the most problematic are those institutes whose conditions are defined directly in criminal law, specifically in the Criminal Code, if we primarily address the Czech legal regulation of these circumstances.

Therefore, the topic of this work is extreme distress and necessary defence. They are related institutes, where the necessary defence is actually a special case of extreme emergency. These are circumstances excluding unlawfulness, which have traditionally been the subject of criminal law. But we also meet them in other legal sectors, such as administrative offense law, but also in civil law.

In Czech criminal law, extreme distress and necessary defence are provided for in Articles 28 and 29 of the Criminal Code. These provisions define the conditions under which a threat (danger), respectively an attack against the interests protected by the Criminal

Code can be avoided, and by an act that would otherwise be a criminal offense, i.e. by acts that otherwise have the characteristics of a crime. In the presented work, a detailed analysis in the fourth chapter is devoted to these conditions and limits.

The basic preconditions for extreme distress are the existence of a threat of direct imminent interest protected by the Criminal Code, which can be averted by an act otherwise criminal, provided that the threat in question cannot be averted otherwise (the principle of subsidiarity) and that the consequence is evidently not as serious or even more serious than the threat (principle of proportionality), and if the person who is at risk is not obliged to endure them. The defence requirement is less demanding for defenders. The existence of a threatened or persistent attack on the interest protected by the Criminal Code is required, which can again be averted by an act that is otherwise criminal, provided that the defence is not manifestly disproportionate to the mode of attack. If not all the conditions of extreme emergency or necessary defence are fulfilled, the so-called excess of these circumstances excluding illegality is referred to.

Attention is also paid to errors of extreme distress and necessary defence in the context of these circumstances excluding unlawfulness in the fifth chapter. Probably more important is the factual error positive about extreme distress or necessary defence (so-called putative distress, putative defence), which excludes intentional fault of the perpetrator.

Chapter six is devoted to selected foreign legal regulations of extreme emergency and necessary defence, specifically German and Slovak legislation, and their comparison with the Czech legislation of these institutes. This comparison is quite interesting, although the three regulations in question are quite similar.

However, the German concept of extreme emergency and the necessary defence is stricter in a number of respects (e.g. in terms of assessing the consequences of extreme distress, which, unlike Czech and Slovak legislation, does not allow a quantitative approach to interventions in human life; there are also much higher demands on defender in terms

of adequacy of defence). On the other hand, however, the German regulation can be considered more sophisticated and more accentuating the impact of individual solutions to cases of extreme emergency and necessary defence. In addition, it contains a provision on excusable distress that excludes the perpetrator's guilt if he has exceeded the limits of extreme distress by protecting the life, health, or freedom of his or her own. However, the exclusion of guilt does not mean the elimination of unlawfulness, which results in the right to defend against such conduct the necessary defence. Similarly to the excusable reason, the German Criminal Code defines the limits of the necessary defence from fear, confusion or relief, which in Czech legislation is understood only as a circumstance, or as a sign of some privileged facts. A similar provision on the exclusion of criminal liability in case of exceeding the limits of necessary defence is also known by the Slovak Criminal Code. On the other hand, however, the Slovak regulation contains a rather controversial clause on extreme distress, which also permits an apparently equally serious consequence to be caused, which largely undermines the principle of proportionality of extreme distress.

The final chapter of the thesis contains, among other things, an evaluation of the valid Czech legislation of both mentioned institutes and some proposals *de lege ferenda*. Among them, I would mention, for example, the suggestion to inspire the German regulation as regards the institute of excuse, and the elimination of criminal liability in case of overrun of the necessary defence for fear, confusion or relief that govern both German and Slovak criminal law.

Zusammenfassung

Die eingereichte rigorose Arbeit befasst sich mit dem Problem des rechtfertigenden Notstands und rechtfertigender Notwehr, d. h. von Instituten, die unter anderem die Rechtswidrigkeit ausschließen. Rechtswidrigkeit ist eine wichtige Voraussetzung für die Straftat. Es muss in Bezug auf die Rechtsordnung als Ganzes betrachtet werden, und obwohl einige Taten äußerlich Anzeichen für eine Straftat zeigen, bedeutet dies "nur" einen Indikator für seine Illegalität und in diesem Zusammenhang meistens Kriminalität. Eine Tat, die die im Strafrecht definierten Merkmale einer Straftat erfüllt, ist in der Regel eine Straftat. Wenn seine Rechtswidrigkeit jedoch nicht vorhanden ist, kann es keine Straftat sein.

Eine Rechtswidrigkeit kann aus verschiedenen Gründen ausgeschlossen werden, die im tschechischen Strafrecht als Umstände bezeichnet werden, die die Rechtswidrigkeit ausschließen, ähnlich wie im slowakischen Strafrecht. Bei anderen Modifikationen kann es zu einer abweichenden Benennung kommen (z. B. Rechtfertigungsgründe im deutschen Strafrecht), die jedoch im Wesentlichen dasselbe sind. Diese Gründe oder Umstände ergeben sich, wie bereits gesagt, aus der Rechtsordnung insgesamt; in jedem Fall sind die wichtigsten und in der Praxis manchmal problematischsten Institute diejenigen Institute, deren Bedingungen direkt im Strafrecht definiert sind, insbesondere im Strafgesetzbuch, wenn wir uns in erster Linie auf die tschechischen Rechtsvorschriften dieser Umstände beziehen.

Daher ist das Thema dieser Arbeit rechtfertigender Notstand und rechtfertigende Notwehr. Es handelt sich um verwandte Institutionen, bei denen die Notwehr tatsächlich ein Sonderfall des Notstands ist. Dies sind Umstände, die die Rechtswidrigkeit ausschließen, die traditionell strafrechtlich geregelt wurden. Wir können sie aber auch in anderen Rechtsbereichen wie dem Ordnungswidrigkeiten- und Zivilrecht treffen.

Im tschechischen Strafrecht ist in den Artikeln 28 und 29 des Strafgesetzbuches rechtfertigender Notstand und rechtfertigende Notwehr geregelt. Diese Bestimmungen definieren die Bedingungen, unter denen Gefahren, bzw. ein Angriff vermieden werden können, die den durch das Strafgesetzbuch geschützten Interessen drohen, mit einer ansonsten strafbare Handlung, d. h. Handlungen, die sonst die Merkmale eines Verbrechens haben, abgewandt werden können. In der vorgestellten Arbeit wird eine detaillierte Analyse im vierten Kapitel diesen Bedingungen und Grenzen gewidmet.

Die Grundvoraussetzungen für rechtfertigenden Notstand sind das Bestehen einer unmittelbar drohenden Gefahr für ein durch ein Strafgesetz geschütztes Interesse, die durch eine ansonsten strafbare Handlung abgewendet werden kann, sofern die fragliche Gefahr nicht anderweitig abgewendet werden kann (das Subsidiaritätsprinzip) und die Folge nicht so ernst oder sogar schwerwiegender ist als die, die aus der Gefahr drohte (Grundsatz der Verhältnismäßigkeit) und wenn die gefährdete Person nicht verpflichtet ist, sie zu dulden. Die Anforderung ist für Verteidiger in einer Notwehr weniger anspruchsvoll. Erforderlich ist ein drohender oder anhaltender Angriff auf das durch das Strafgesetzbuch geschützte Interesse, der durch eine ansonsten strafbare Handlung abgewendet werden kann, vorausgesetzt, und die Verteidigung darf nicht offensichtlich unverhältnismäßig zur Art des Angriffs sein. Wenn nicht alle Bedingungen eines extremen Notfalls oder einer notwendigen Verteidigung erfüllt sind, wird auf das sogenannte Überschreiten dieser Umstände unter Ausschluss der Rechtswidrigkeit Bezug genommen.

Im Zusammenhang mit diesen Umständen, die die Rechtswidrigkeit ausschließen, werden im fünften Kapitel auch Irrtümer über Notstand und Notwehr in Betracht gezogen. Wahrscheinlich wichtiger ist der tatsächliche positive Irrtum bezüglich Notstand oder Notwehr (sogenannter putativer Notstand und putative Notwehr), der ein vorsätzliches Verschulden des Täters ausschließt.

Kapitel 6 widmet sich den ausgewählten ausländischen Rechtsregelungen des rechtfertigenden Notstands und rechtfertigender Notwehr, insbesondere der deutschen und slowakischen Regelung, und deren Vergleich mit der tschechischen Rechtsregelung dieser Institute. Dieser Vergleich ist recht interessant, obwohl die drei fraglichen Regelungen ziemlich ähnlich sind. Das deutsche Konzept der äußersten Notlage und der notwendigen Verteidigung ist jedoch in verschiedener Hinsicht strenger (z. B. hinsichtlich der Bewertung der Notstandsfolgen, die im Gegensatz zu den Rechtsvorschriften der Tschechischen Republik und der Slowakei keinen quantitativen Ansatz für Eingriffe in das menschliche Leben zulassen; es geben auch viel höhere Anforderungen in Bezug auf die Angemessenheit der Notwehr). Auf der anderen Seite kann die deutsche Verordnung jedoch als differenzierter betrachtet werden und die Auswirkung individueller Lösungen auf Notstands- und Notwehrfälle akzentuieren. Darüber hinaus enthält sie Bestimmungen über entschuldigenden Notstand, die die Schuld des Täters ausschließt, wenn er die Grenzen des rechtfertigenden Notstands überschritten hat, indem er das Leben, den Leib oder die Freiheit seiner eigenen Person oder seiner Angehörigen schützt. Der Ausschluss von Schuld bedeutet jedoch nicht die Aufhebung der Rechtswidrigkeit, was zur Folge hat, dass die Notwehr gegen ein solches Verhalten zulässig bleibt. Ein Entschuldigungsgrund ist ähnlich aufgegeben, wenn die Grenzen der notwendigen Verteidigung aus Verwirrung, Furcht oder Schrecken überschritten wurden, die in der tschechischen Gesetzgebung nur als ein mildernder Umstand oder als ein Merkmal eines privilegierten Straftatbestandes verstanden wird. Eine ähnliche Bestimmung über den Ausschluss der strafrechtlichen Haftung bei Überschreitung der erforderlichen Notwehrbedingungen ist auch dem slowakischen Strafgesetzbuch bekannt. Auf der anderen Seite enthält slowakisches Strafrecht jedoch eine recht umstrittene Klausel über rechtfertigenden Notstand, die auch eine scheinbar ebenso schwerwiegende Folge zulässt, die den Grundsatz

der Verhältnismäßigkeit des rechtfertigenden Notstands weitgehend untergräbt.

Das abschließende Kapitel der Arbeit enthält unter anderem eine Bewertung der gültigen tschechischen Rechtsregelung der beiden genannten Institute sowie einige Vorschläge für Gesetzesänderungen. Ich möchte unter anderem den Vorschlag zur Anregung der deutschen Vorschrift über die Entschuldigung und die Aufhebung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit im Falle eines Überschreitens der notwendigen Verteidigung aus Verwirrung, Furcht oder Schrecken, die sowohl das deutsche als auch das slowakische Strafrecht regeln, erwähnen.